

ნუგზარ მგელაძე

**ქართული ბრადიხიული საზოგადოების
სოციალური არქივპროექტის
თეორიული პრეპარატი**

გამომცემლობა

„ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“

ბათუმი – 2018

*აღიარებულია სახელმძღვანელოდ აკადემიური საბჭოს დადგენილებით
(№130, 29.12.2017)*

წიგნში ისტორიული და ეთნოლოგიური თვალთახედვით ქართ-
ველი ხალხის ტრადიციული საზოგადოების სოციალური აგებუ-
ლის ძირითადი მახასიათებლებია შესწავლილი. განხილულია სა-
ზოგადოებრივი ორგანიზაციის ისეთი ფორმები, როგორიცაა ოჯა-
ხი, სახლეული (სახლთმეურნეობა), ნათესაური (გენეალოგიური) და
ლოკალური ჯგუფები, თემი, ასევე, კულტურულ ფასეულობათა ის-
ნიშნები, რომლებიც სოციუმის წყობისა და მდგრადობის უმნიშე-
ნელოვანესი ელემენტები იყო.

რედაქტორები:

ქმიხილ ქურდიანი – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

სალომე ბახია – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი

რეცენზენტები:

როლანდ თოფჩიშვილი – ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

მამია ფალავა – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

ISBN 978-9941-462-83-2

© „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“ - 2018

ამა თუ იმ ეთნოსის სოციალური აგებულებისა თუ ტრადიციულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემის წყაროთმცოდნეობით ბაზას, უპირველესად, საველე-ეთნოგრაფიული და ლინგვისტური მასალები, ძველი თხზულებები, ლიტერატურული ძეგლები, ისტორიული საბუთები, სიგელ-გუჯრები, სხვადასხვა ტიპის წერილობითი დოკუმენტები და საარქივო მონაცემები წარმოადგენს. წყაროების ანალიზი არის ყველაზე უფრო სანდო და მეცნიერულად არგუმენტირებული გზა დასახული ამოცანის გადასაწყვეტად. ჩვენს ნაშრომში მიღებული დასკვნები უმთავრესად 1979-2017 წლის იმ საველე-ეთნოგრაფიული მასალების ანალიზის ეყრდნობა, რომლებიც საექსპედიციო მუშაობის დროს საქართველოს სხვადასხვა ისტორიულ-გეოგრაფიულ კუთხეში: ხევსურეთში, ფშავეში, თუშეთში, მთიულეთში, გუდამაყარში, ხევში, ქართლში, კახეთში, ქიზიყში, სვანეთში, რაჭაში, ლენხუშში, იმერეთში, სამეგრელოში, გურიაში, აჭარაში, სამცხე-ჯავახეთში, ტაო-კლარჯეთსა და ლაზეთში – სოფელ სარფში შეგკრიბეთ. ამგვარად, წინამდებარე ნაშრომს საფუძვლად მაქსიმალურად სრულ წყაროთა ერთობლიობა დაედო, რომელთა ავთენტურობა – სანდოობა საქართველოს ზოგიერთ მხარეში განმეორებითი ფაქტების მოპოვების მიზნით საველე პილოტირებით იყო აპრობირებული. შედარებით ტიპური ეთნოგრაფიული პანორამისა და რიცხობრივიდან ხარისხობრივად ახალ თეორიულ დონეზე გადასვლისას შევეცადეთ საველე მასალების კლასიფიკაცია და მათი ლიტერატურულ და საარქივო მონაცემებთან შეპირისპირება შედარებით დეტალურად გაგვეხორციელებინა. „საველე მუშაკები“ – ეთნოგრაფები ემპირიული წყაროების დამუშავების კტაპზე.

ფაქტიურად, ადგილობრივი მოსახლეობის იდეათა მექანიკური რეესტრით – რეგისტრაციით არიან დაკავებულნი. ამიტომ, უპირველესად, აუცილებელი პროცედურა კრიტიკული მიდგომაა, რომელიც წყაროების სწორ სისტემატიზაციას უზრუნველყოფს. წყაროების რეპრეზენტალობა ქართული სოციუმის სხვადასხვა ტიპის საზოგადოებრივი ორგანიზაციების რეკონსტრუქციის მეტ-ნაკლებ საშუალებას იძლევა.

ქართველი ხალხის სოციალური ორგანიზაციის შესწავლას, კაცობრიობის კულტურის ისტორიაში მისი როლისა და ადგილის განსაზღვრას დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს. ამასთან, ამ ტიპის ნაშრომს შეუძლია ხელი შეუწყოს სხვადასხვა ტერიტორიულ-ეთნოგრაფიული ჯგუფის განვითარების დონის დადგენასა და, საერთოდ, ეროვნული ინტეგრაციული პროცესების ფარგლებში მათი სოციალური რეფორმირებისა თუ მოდერნიზების გზებისა და ხერხების განსაზღვრას. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, დასმული პრობლემების განხილვა ტრადიციული ქართული მენტალიტეტის უკეთ გაგებისა და ინოვაციების აღქმისათვის მეტად მნიშვნელოვანია, რაც საზოგადოებრივი პროცესების კვლევის აუცილებელი ფაქტორია. ამ პროცესებზე თვალყურის დევნება თანამედროვე სახელმწიფოში სოციალურ-პოლიტიკური კრიზისის გადალახვის მნიშვნელოვანი წინაპირობაა. მონოგრაფიაში ჩვენ შევეცდებით საკვლევი თემის ის ძირითადი ორიენტირები მოვხაზოთ, რომლებიც ქართველი ხალხის ტრადიციული საზოგადოების სოციალური აგებულების განმარტებულ კვლევაში მნიშვნელოვნად დაგვეხმარება. ების მიერ მეცნიერს, რომელიც დააპირებს ანალოგიური პრობლემატიკა შეისწავლოს, უპირველესად კითხვები დაებადება, რომელთაც უთუოდ ზუსტი პასუხები სჭირდება. მაგალითად, როგორი ხასიათის თემატიკა უნდა ვიკვლიოთ, რათა შევამზადოთ საფუძველი კავკასიის, მათ შორის, ქართველი

ხალხის ტრადიციული საზოგადოების სოციალური არქიტექტონიკის განსასაზღვრავად. აქვე ჩნდება კითხვები: საჭიროა თუ არა ანალიზისათვის კულტურის ამა თუ იმ კონსერვირებულ ელემენტს მიემართოთ, როგორც წარსული ფასეულობის რეკონსტრუქციის წყაროს, რაც, თავისთავად, დიაქრონიული – ისტორიული ხედვის აუცილებლობის წინაშე დაგვაყენებს, თუ შემოვიფარგლოთ მხოლოდ სინქრონიული – თანამედროვეობაში მოპოვებული ფაქტობრივი მასალების კვლევით. უფრო მართებულია, პრობლემათა ანალიზი ორივე, როგორც ვერტიკალურ, ისე პორიზონტალურ დონეზე განვახორციელოთ.

წინამდებარე გამოკვლევა არის თეორიული ხედვა იმ დიდი თემისა, რომელიც ქართველი ხალხის ტრადიციული საზოგადოების სოციალური არქიტექტონიკის პრობლემებთანაა დაკავშირებული. ადამიანთა საზოგადოებებმა ყოფიერების პროცესში და ტრადიციული სოციალური ფარგლებში სოციალური ორგანიზაციის მრავალფეროვანი უნივერსალური კულტურულ-ისტორიული ფორმები გამოიმუშავეს, რომლებიც კონკრეტულ ეთნორეგიონულ პირობებში, ისე როგორც განვითარების ეკონომიკურ დონესთან შესატყვისობაში, სპეციფიკურ ლოკალურ თვისებებს იძენდნენ. ქართველი ხალხის ტრადიციული სოციომოდელის რთული არქიტექტონიკა, რომელიც საზოგადოებრივ კავშირთა ტიპების მრავალრიცხოვან თავისებურებათა საფუძველზე წარმოიქმნებოდა, მეცნიერთა წინაშე შედარებით ზოგად და ფუნდამენტურ – ისტორიულად ჩამოყალიბებულ სოციოკულტურულ სისტემათა ყოველმხრივი შესწავლის ამოცანებს სვამს.

სოციალური ორგანიზაციის ბუნების არსში წვდომას უზარმაზარი თეორიული მნიშვნელობა აქვს. ცალკეული ტრადიციული საზოგადოების შინაგანი არსის განსაზღვრის

გარეშე, ისტორიული წიაღსელები, ფაქტობრივად, შეუძლებელია. როგორც აგრარული, ისე ურბანიზებული სოციალური ცხოვრების წესის უნივერსალური მექანიზმების წარმოჩენა, უფრო ზუსტად, სოციალური ორგანიზაციის გამოკვლევა აუცილებელია ტრადიციული კულტურისა და ამ კულტურის მექანიზმთა კვლავწარმოებისა და განვითარების თანამედროვე ეტაპზე მათი ტრანსფორმაციის პროცესთა სიღრმისეული გაგებისათვის. ასევე, სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობები მრავალსაუკუნოვანი საზოგადოებრივი ორგანიზაციის ფორმათა ანალიზის გარეშე ვერ იქნება სრულად გაგებული. ფასეული ორიენტაციები და სოციოკულტურული სტერეოტიპები მნიშვნელოვანწილად ინტეგრაციულ პროცესთა შინაგანი ბუნებიდან გამომდინარეობდა. ტრადიციული კულტურის მატარებელთა მენტალიტეტი, გარკვეული სახით, სხვადასხვა ტიპის იმ სოციალური ერთობის და ინსტიტუციონალური ურთიერთობებით იყო დეტერმინებული, რომლებიც შრომითი და მატერიალური რესურსების კონცენტრაციის პროცესების კონსტიტუირებას ახდენდნენ. სოციალური ორგანიზაციის ტრანსფორმაციისა და ევოლუციის ხასიათი უმთავრესად დამოკიდებული იყო იმ საზოგადოებრივი სისტემების ავტოგენეზისზე, რომლებიც მას საფუძვლად ედო. მსგავსი ევოლუცია არა ცალმხრივად, სტადიურ-ფორმაციულად, როგორც ამას ვარაუდობს ბევრი მკვლევარი, არამედ მრავალექტორულად და წინააღმდეგობრივად მიმდინარეობდა. ამასთან, იცვლებოდა სოციალური ორგანიზაციის არა შინაგანი ბუნება, არამედ, უმთავრესად, ოპტიმალური ხდებოდა ადაპტაციური მექანიზმები და მისი ცალკეული სტრუქტურული ელემენტი. ამიტომ, როგორც ჩვენ წარმოგვიდგენია, სივრცისა და დროის კონტინუუმში, თანდათანობით, ვითარდებოდა და ტრანსფორმირდებოდა სოციალური ორგანიზაციის მრავალფეროვანი ტიპები და ფორმები – ქორწინების,

დასახლების, თემის, ნათესაური ორგანიზაციის, მაგრამ უცვლელი ის ძირითადი სისტემური ბლოკები რჩებოდა, რომლებითაც თავდაპირველი სოციალური წარმონაქმნები ხასიათდებოდა. ქორწინების ინსტიტუტი, ნათესაობის ფენომენი, დასახლება და სხვა სისტემური სოციალური ბლოკები, არა სტადიურ-ფორმაციული მოდელის ჩარჩოებში, არამედ სუბსტანციის სახით ფუნქციონირებდა, რითაც საზოგადოებრივი მატერიის მოძრაობას განსაზღვრავდა. ისინი როგორც ინდუსტრიამდელ, აგრარულ-ტრადიციულ, ისე ინდუსტრიულ-ურბანიზებულ სოციუმებს თანაბარი სახით ახასიათებდა. გამომდინარე აქედან, სოციალური ორგანიზაციის ზოგადთეორიული და ზოგადტიპოლოგიური ასპექტების კვლევა განსაკუთრებით აქტუალურად გვესახება. შესაბამისი მასალის დაგროვება მეცნიერთა წინაშე იმ სოციალურ ორგანიზაციათა მრავალფეროვანი ტიპებისა და ფორმების გამოყენების ამოცანებს სევამს, რომლებიც კვეთდა, მაგრამ სრულებითაც არ ემთხვეოდა ერთმანეთს, რამდენადაც ისინი კონკრეტულ კულტურულ-ისტორიულ პირობებში სხვადასხვა განზომილებაში ფუნქციონირებდა. მსოფლიოს, მათ შორის, კავკასიის ხალხთა ტრადიციული საზოგადოებების ტიპოლოგიური მახასიათებლების შედარებით-შეპირისპირებითი ანალიზი მეცნიერთაგან სოციალური ორგანიზაციის ძირითადი ბლოკების დიფერენცირებულ გამოყოფას მოითხოვს, კერძოდ, ისეთებისას, როგორიცაა: ნუქალეალური ოჯახი, სახლეული (სახლთმეურნეობა), სხვადასხვა ტაქსონომიური დონის ლოკალური გაერთიანება, ნათესაური ორგანიზაცია, თემი... ამასთან დაკავშირებით განსაკუთრებულ ინტერესს იმ სოციოკულტურულ ფაქტორთა შესწავლა იწვევს, რომლებიც ნათესაობის ტერმინოლოგიურ მოდელს განსაზღვრავდა. ტერმინთა ტიპებსა და სოციალურ ორგანიზაციებს შორის კორელაციური კავშირების გახსნა

ნათესაობის ისტორიული მოდელების დადგენისა და თანადროულ ობიექტურ რეალობასთან მათი შესატყვისობის ნაწილობრივი რეკონსტრუქციის საშუალებას გვაძლევს. მიტომ მკვლევარებისათვის აქტუალურ ამოცანას ისტორიოგრაფიაში არსებული ამ ხარვეზის გამოსწორებაც უნდა შეადგენდეს. მოცემული პრობლემატიკის განზოგადება კი ქართული ხალხის ნათესაობის ტერმინთა სისტემებთან და სოციალურ ორგანიზაციებთან მჭიდრო ურთიერთკავშირში მათი ურთიერთგანპირობებულობის კვლევის საფუძველზე უნდა წარმართოს. გარდა ამისა, ტრადიციული სოციალური რთული სტრუქტურა ზემოთ მითითებული საზოგადოებრივი ფორმების ზუსტ დეფინიციას და, შესაბამისად, ნათესაობის სისტემის სფეროში ტერმინოლოგიური აპარატის მოწესრიგებას მოითხოვს.

ცნება „ნათესაობის სისტემა“ ნათესაობის ტერმინთა და ამ ტერმინებში კოდირებული ნათესაური ურთიერთობების დასახასიათებლად გამოიყენება. ასეთი დახასიათება, უპირველესად, პრობლემის ლინგვისტურ ასპექტს გვისურათებს, თუმცა ანთროპოლოგები, მათ შორის, ეთნოლოგები, ისტორიკოსები, სოციოლოგები, ფილოსოფოსები, იურისტები და ფსიქოლოგები, ამ სფეროში, საზოგადოებრივი ინსტიტუტების წვერთა ქცევის ნორმების, ინდივიდთა დაჯგუფებისა და გამიჯვნის მექანიზმების შესწავლით ინტერესდებოდნენ. ამ შემთხვევაში, ნათესაობის ტერმინთა კვლევა სოციონორმატული კუთხით წარიმართებოდა, მაგრამ სისტემის განსაზღვრა მხოლოდ ამით არ ამოიწურებოდა, რამდენადაც ეს ცნება თავის თავში ინდივიდთა ჯგუფს მოიცავდა, რომლის წევრებიც ერთმანეთს არა მარტო წარმოშობით – საერთო გენეალოგიით, არამედ ადოფციითაც უკავშირდებოდნენ. ქედან გამომდინარე, შეიძლება განვმარტოთ: ნათესაობის სისტემა იყო ისტორიულად ჩამოყალიბებული და სოციალურ-

ეკონომიკური განვითარების გარკვეულ საფეხურზე წარმოქმნილი ტრანსფორმირებადი საზოგადოებრივი კატეგორია, რომელიც სტრუქტურულ ელემენტთა ერთობლიობას წარმოადგენდა. მათი წევრები გაერთიანებულნი იყვნენ, როგორც საერთო გენეალოგიური ხაზით – ბუნებრივი ნათესაობით, ისე ინდივიდთა გარკვეული ნაწილის ერთიან ჯგუფში ინკორპორაციით. ამასთან, კონკრეტული სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურულ-ისტორიული პირობებიდან გამომდინარე, ნათესაობის სისტემის ფორმები და, შესაბამისად, მათთან ორგანულად დაკავშირებული ტერმინოლოგიური მოდელები იცვლებოდა, მაგრამ თავად ნათესაობის პრინციპი, როგორც საზოგადოებრივი ყოფიერების სუბსტრატული ფენომენი, სოციალურ-კულტურული განვითარების ყველა ეტაპზე უცვლელი რჩებოდა.

განსახილველი პრობლემის მეცნიერული ღირებულება იმითაც განისაზღვრება, რომ ტრადიციული სოციალური ორგანიზაციები და ნათესაობის ტერმინოლოგიური მოდელები მსოფლიოს ხალხთა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ. სხვადასხვა ტიპის საზოგადოებრივი ორგანიზაციის შესწავლისა და შედარებით-ტიპოლოგიური ანალიზის პროცესში დიფერენცირებულ მიდგომას შეუძლია ადამიანის სოციალურ ბუნებაზე ჩვენი ცოდნა გააღრმავოს და როგორც კავკასიის ხალხების, ისე მთელი მსოფლიოს მედიდრთა ზოგად ისტორიაზე გაცილებით სრული წარმოდგენა შეგვიქმნას, რაც, ფაქტობრივად კაცობრიობის კულტურის ცალკეულ დიაქრონიულ ფრაგმენტს შორის უწყვეტ კავშირს გამოავლენს. კავკასიის ხალხთა, მათ შორის, ქართველი ხალხის სოციალური ორგანიზაციის ზოგადუნივერსალური ფორმებისა და ლოკალური სპეციფიკის კვლევა, საერთო მოდელის შექმნის მიზნით ამა თუ იმ რეგიონული ვარიანტის აბსტრაქტირება, ადგილობრივი მოსახ-

ლეობის ინდივიდუალური და ჯგუფური ცნობიერების დონეთა გამიჯვნის შესაძლებლობას იძლევა. აღნიშნული პრობლემის ანალიზი ხელს შეუწყობს კაცობრიობის ტრადიციული სოციალური ფორმების თანმიმდევრული განვითარების ზოგად კანონზომიერებათა ბუნებაში წედომასა და სრულფასოვან გაგებას. თანამედროვე ეთნოლოგიასა და სოციოკულტურულ ანთროპოლოგიაში არსებული არაადეკვატური წარმოდგენების გამო საზოგადოების განვითარების კანონზომიერებათა შეცნობა ბოლომდე ვერ ხერხდება, რაც მეცნიერთა წინაშე რიგ რთულად გადასაწყვეტ პრობლემას სვამს. აგრეთვე, აუცილებელი ხდება ისტორიოგრაფიაში მოქმედი ცნებებისა და ტერმინების ერთიან სისტემაში მოყვანა, რამდენადაც ისინი არასაკმარისად ფუნქციურნი არიან და სოციალურ ინტეგრაციათა პროცესებისა და მოვლენების ბუნებასა და არსს, მათი გამოვლინებების მრავალფეროვან ფორმებს ნაწილობრივადაც ვერ ასახავენ.

მონოგრაფიაში, რომელიც, გარკვეული სახით, დისკუსიურ ხასიათს ატარებს, დასმულია სოციალურ ორგანიზაციათა ძირითადი ბლოკების კვლევის გზებისა და მეთოდების განსაზღვრის ამოცანა. მსჯელობა და დასკვნები ნაწილობრივ ალტერნატიულია, რაც ჩვენი მხრიდან შეგნებულად კეოდება, რათა თემატიკის სირთულე და პრობლემის გაურკვეველი ასპექტები თვალსაჩინო გახდეს. აქვე განსაკუთრებული ყურადღება მათი ფუნქციონირების სხვადასხვა დონეზე ოჯახის, ლოკალური ჯგუფისა და პატრონიმიული ორგანიზაციის თანაფარდობის პრობლემას, სოციალური ორგანიზაციის სფეროში ძირითადი კრიტერიუმებისა და სტრუქტურულ დონეთა – ტაქსონთა თუ ტაქსონომიურ უჯრედთა პრინციპების გამოყოფის შესწავლას ეთმობა. ფრანც ბოასის, რობერტ ლოუის, ჯორჯ მერდოკის, რედკლიფ-ბრაუნისა და სხვა ავტორთა კვალდაკვალ, პირველ რიგში, რო-

გორც ითქვა, მთავარია სხვადასხვა ტიპის სოციალურ ორგანიზაციათა მკვეთრი დიფერენციაცია, ისეთების, როგორიცაა ოჯახი, თემი, პატრონიმიული ორგანიზაცია, ლოკალური ჯგუფი... რომელთაგან თითოეული განვითარების საკუთარი კანონებით ფუნქციონირებდა, რაც, ერთგვარად, მათ ურთიერთგადაკვეთასა და ურთიერთკავშირს არ გამორიცხავდა. ეს განპირობებული იყო იმითაც, რომ ოჯახის, თემის, ლოკალური ჯგუფის, პატრონიმიისა და ტერიტორიული გაერთიანების დაუმოხვევლობის ფაქტები ძალზე მრავალრიცხოვან ხასიათს ატარებდა, შესაბამისად, მათ დიფერენცირებულ კელევას მოითხოვს, რაზეც სატანადლოსტორიოგრაფიაც მიუთითებს. ასევე, მეცნიერული ანალიზის სიზუსტის მიზნით, გადაუდებლად მიგვაჩნია ისინი ცალ-ცალკე განვიხილოთ და თვალი გაეადგენოთ ურთიერთშემოქმედების პროცესებს. მხოლოდ ამგვარი მიდგომა, როგორც ჩვენ მიგვაჩნია, საშუალებას მოგვცემს ცნებებსა და ტერმინებში აღრევა თავიდან ავიცილოთ. ეს ხელს შეუწყობს სოციალურ ორგანიზმთა უამრავი რიცხვის შედარებით რეალურ სინამდვილესთან დაახლოებას. ამგვარი კელევა ჩვენ საშუალებას მოგვცემს ობიექტურ ვითარებასთან იმ სოციალური ორგანიზმების მიმართებათა ბუნება განვსაზღვროთ, რომლებიც სხვადასხვა ტიპის საზოგადოებრივ კავშირთა ბაზაზე ყალიბდებოდა. ასეთი ბაზა კი, დასაშვებია, ნათესაობა, ქორწინება, კოოპერაცია, ერთობლივი თანაცხოვრება, ბიოლოგიური კელაეწარმოების უზრუნველყოფა, ოჯახი ყოფილიყო. ეკოლოგიური ნიშისა და ისტორიული ვითარების პირობებში, უნივერსალური მექანიზმების საფუძველზე, მთელმა რიგმა კომპონენტმა ხელი შეუწყო ადამიანთა თანაცხოვრების მიკროსოციალურ მოდელთა სხვადასხვა ვარიანტის ჩამოყალიბებას. მათ შორის განსაკუთრებული ადგილი ნუკლეარულ ოჯახს ეჭირა. ჩვენ ვთვლით, რომ ოჯახი ადამიანის

განსაკუთრებით მნიშვნელოვან ბიოსოციალურ უნივერსალურ ნიშანს წარმოადგენდა და დღესაც წარმოადგენს.

კელევის ობიექტად ჩვენ საქართველოს მთის მესაქონლე და ბარის მიწათმოქმედი ტრადიციული საზოგადოებები შევარჩიეთ, რომელთა შესწავლა შუქს ჰყვანს ქართველი ხალხის ცალკეული ტერიტორიულ-ეთნოგრაფიული ჯგუფის სოციალურ ისტორიას. ასეთი არჩევანი გამოწვეული იყო საზოგადოებრივი ორგანიზაციის სტრუქტურული და ფუნქციური თავისებურებებით, ნათესაობის ტერმინოლოგიური მოდელებით, რომელთა კულტურულ-ისტორიული განპირობებულობა საქართველოს სხვადასხვა რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემების სპეციფიკით განისაზღვრებოდა. დომინირებადი ტიპის საზოგადოებრივი ორგანიზაციები დამოკიდებული იყვნენ იმ კულტურულ ფასეულობებზე, რომლებიც ტრადიციული ცხოვრების წესში, სხვადასხვა ტაქსონომიური დონის სოციალური ჯგუფის წევრთა ქცევის ნორმებში გამოიხატებოდა. ეთნორეგიონული, ზოგადეთნიკური და ზოგადუნივერსალური კულტურული ასპექტები სხვადასხვა ტიპის რიტუალში, განსაკუთრებით, ბავშვის დაბადებასა და აღზრდაში, საქორწინო ურთიერთობებში, წინაპრის კულტში, დაკრძალვის წეს-ჩვეულებებში, სისხლის აღებაში მჟღავნდებოდა. კელევაში დიქტონული და სინქრონული მიდგომების ერთობლიობა მეცნიერული ძიების სრულფასოვნებას უზრუნველყოფს. ესა თუ ის საველე-ეთნოგრაფიული მასალა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ რეტროსპექტულ ანალიზსა და მოვლენათა რეკონსტრუქციებს, საზოგადოებრივი განვითარების მხოლოდ განსაზღვრულ ეტაპს ასახავს. ჩვენ მიერ სინქრონულ დონეზე გამოვლენილ საველე წყაროებზე დაყრდნობით, გამოკვლეულია ქართველი ხალხის სოციალურ წარმონაქმნთა ისტორიული და სტრუქ-

ტურულ-ფუნქციური ბუნება და, საერთოდ, მსოფლიო-ისტორიულ პროცესთა სოციალური დინამიკის სპეციფიკა.

პრობლემის ისტორიოგრაფია მრავალფეროვანია და სხვადასხვა საზოგადოებრივ დისციპლინას ეხება, რომელთა შორის ანთროპოლოგია, კერძოდ, სოციოკულტურული ანთროპოლოგია და ეთნოლოგია, სოციოლოგია, ისტორია, სოციალური ფსიქოლოგია, სოციალური ფილოსოფია უნდა გამოიყოს. ამათგან განსაკუთრებული ადგილი კულტურულ და სოციალურ ანთროპოლოგიას, უფრო ზუსტად, სოციოკულტურულ ანთროპოლოგიასა და ეთნოლოგიას უკავია. სოციოკულტურულ ანთროპოლოგიასა და ეთნოლოგიაში იშვიათად შეიძლება იმ რაოდენობის სამეცნიერო ნაშრომი მოიძებნოს, რამდენიც სოციალური ორგანიზაციის, პირველ რიგში, ნათესაობის სისტემის სფეროშია წარმოდგენილი, მაგრამ, მრავალფეროვანი კონცეპტუალური სპექტრის მიუხედავად, ეს მიმართულება დღემდე ერთ-ერთ ყველაზე ნაკლებად დამუშავებულ და, იმაედროულად, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემის კვლევის ყველაზე საუკეთესო საშუალებად რჩება. იგი შეპირობებულია წყაროებში არსებული ინფორმაციის ხასიათით. ბუნებრივია, საგანგებოდ განსახილველია საკითხი, სოციალური ისტორიის კვლევაში ცალკეული ავტორი ნათესაობის სისტემას თუ რატომ ანიჭებს გადაჭარბებულ მნიშვნელობას. ეს გარკვეული სახით განპირობებული იყო სოციალური ორგანიზაციის ფუნქციურ დონეთა სრულიად არაადეკვატური გააზრებითა და ტაქსონომიურ დონეთა აღრევით. სიზუსტის დაცვა მეტად მნიშვნელოვანია ისეთი დეფინიციების განსაზღვრისას, როგორებიცაა: „ნუკლეარული ოჯახი“ (Nuclear Family), „სახლუელი“ (Household), მათ შორის, „დიდი სახლუელი“ (Big Household), „გაფართოებული სახლუელი“ (Extended Household), „საოჯახო

ჯგუფი" (Domestic Group), „საოჯახო თემი" („დიდი ოჯახი" – Big Family თუ Large Family ანდა Great Family, „გაფართოებული ოჯახი" (Extended Family), „შეერთებული ოჯახი" (Joint Family), „სიბი" (Sib) თუ „გვარი" (род, фамилия), „კლანი" (Clan), „რემიჯი" (Ramage), „ლინიჯი" (Lineage), „პატრონიმიული ორგანიზაცია" (Патронимическая Организация), „ლოკალური ჯგუფი" (Local Group), „თემი" (Gemeinde და Community; Communaute; Община) – (დაწერ. იხ.: ლოუი, 1960; 1960; სეიმონ სმიტი, 1986:110-112; ბარფილდი, 1997; პერშიცი, 1986:39).

ნათესაობის სისტემებისა და სხვადასხვა ფორმის საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მეცნიერული შესწავლის დასაწყისიდან დაშვებული იყო რიგი უზუსტობა, რომელიც საკმაოდ სიცოცხლისუნარიანი იმის გამო აღმოჩნდა, რომ ოჯახის თანმიმდევრული ფორმების სტადიურ-ევოლუციური მიდგომის შესახებ ლუის ჰენრი მორგანის სადისკუსიო კონცეფცია სპეციალისტთა დიდმა ნაწილმა გაიზიარა. ბუნებრივია, საკითხის ამგვარად დასმამ განაპირობა ის, რომ საოჯახო თემი ლიტერატურაში ოჯახის ფორმად განიხილებოდა, რის შედეგადაც სრულიად უსაფუძვლოდ მოხდა ერთმანეთისაგან განსხვავებული საზოგადოებრივი წარმონაქმნების – ოჯახისა და თემის, სხვადასხვა სოციალური ორგანიზაციის ერთ ტიპში გაერთიანება. ამასთან, კაცობრიობის ისტორიის უძველეს საფეხურზე ნუკლეარული – მონოგამიური ოჯახის არსებობა უარყოფილი იქნა, ასევე, უარყოფილი იქნა მისი უნივერსალობა, როგორც ადამიანთა ყოფიერების გვაროვნული – მემკვიდრეობითი ბიოსოციალური ნიშანი, ხოლო ოჯახის წარმოშობა პირველყოფილი სტადიის, ე. წ. გვაროვნული წყობის შლის პერიოდს პირდაპირ დაუკავშირ-

და¹. ღუის პენრი მორგანის კონცეფცია სოციალური ორგანიზაციის ტიპებსა და მათ სპეციფიკურ თანამიმდევრულ ევოლუციაზე დიდი ხნის მანძილზე თითქმის ბოლო ჭეშმარიტებად იყო მიჩნეული.

მსოფლიო ხალხთა სოციალური ორგანიზაციისა და ნათესაობის სისტემის შესწავლას, რომლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი იყო სწორედ ღუის პენრი მორგანი, ას წელზე მეტი ხნის ისტორია აქვს. ამ პრობლემას რიგი საინტერესო, თუმცა ხშირად ურთიერთგამომრიცხავი ნაშრომი მიეძღვნა, რომლებიც სოციოკულტურულ ანთროპოლოგიაში ცალკეული სკოლის, მიმართულებებისა და მიდგომების თავისებურებებს ნათლად გვისურათებენ. მიუხედავად ამისა, სოციალური ორგანიზაციისა და ნათესაობის მოცემული პრობლემატიკა კავკასიური ტიპებისათვის დღესაც კვლავ არასაკმარისად დამუშავებული რჩება.

¹ ოჯახის უნივერსალური ბუნების შესახებ იხ.: მერდოკი, 1949; ლოუი, 1960; სპირო, 1954; ასევე, იგივე გამოცემა იხ.: ანთროპოლოგია... 1979.

ტრადიციული საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა

XIX საუკუნის მიწურულისა და XX საუკუნის დასაწყისის კავკასიის ხალხთა მკვლევრები, ძირითადად, საზოგადოებრივი ურთიერთობების პრობლემებს ამუშავებდნენ, ხოლო საკითხებს, რომლებიც ნათესაობის ტერმინთა სისტემას, სოციალური ორგანიზაციისა და საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობათა ზოგადი თავისებურებების დადგენას ეხებოდა, ფრაგმენტულად სწავლობდნენ. ასევე, ცალკეული ლინგვისტური თუ ეთნოლოგიური პრობლემის განსაზღვრის მიზნით (მაქსიმ კოვალევსკი, დიმიტრი ბაქრაძე, ნიკოლოზ აბაზაძე, სერგეი ზელინსკი, ნიკო მარი, ე. ზაფაკინი...), ისინი კავკასიაში ნათესაურ ურთიერთობათა განსაკუთრებულ ტიპს აფიქსირებდნენ, რომელიც მათ მიერ კვალიფიცირებული იყო როგორც «*ძიძა*», ანუ მკვლევრები ტრადიციულ საზოგადოებაში „გეაროვნული ორგანიზაციის“ რელიქტებს ავლენდნენ. გასული საუკუნეების მეცნიერთა დიდი ნაწილი სოციალური, მათ შორის, ნათესაური ორგანიზაციების „კავკასიურ“ ტიპებს „კლანს“ უწოდებდა (ივანე ბართოლომეი...), მას ცნება „ტომთან“ (Племя – ლ. ლიუდეკ...) და „როდთან“ (შდრ. „გეაროვნული კლანი“ ე. გურკო-კრიაჟინი) აიგივებდა და, ხშირად, პირველყოფილ თემური, უფრო ზუსტად, გეაროვნული წყობის პრიზმაში (ნიკოლოზ დუბროვინი, მაქსიმ კოვალევსკი, ნიკო მარი, ზ. ვანეტი, ა. სამოილო...) განიხილავდა. სოციალური ორგანიზაციის შესწავლის პროცესში ანალოგიურად იყო დასმული საკითხი ქართველი ხალხის საზოგადოებრივი განვითარების დონის განსაზღვრასთან მიმართებით მაგრამ აღნიშნულ პრობლემასთან მეცნიერთა მიდგომა, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, არა განზოგადე-

ბულ, არამედ, პირიქით, დიფერენცირებულ ხასიათს ატარებდა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, სოციალური პრობლემატიკის კვლევა ცალკეული ტერიტორიულ-ეთნოგრაფიული ჯგუფის მიხედვით მიმდინარეობდა. ამასთან, XIX საუკუნის მეორე და XX საუკუნის პირველი ნახევრის თითქმის ყველა მკვლევარი კავკასიაში, მათ შორის, საქართველის მთიანეთში, გვაროვნული ორგანიზაციის არსებობას ერთხმად აღიარებდა (რაფიელ ერისთავი, გუსტავ რადე, გიორგი ყაზბეგი, ალექსანდრე ფრენკელი, ელადიმერ ლისოვსკი, ბესარიონ ნიჟარაძე, ნიკო ხიზანიშვილი – ურბნელი, ტარიელ მამალაძე, ნ. დურჯავინი, იური ვორონოვი, ს. ანისიმოვი, ვ. გურკო-კრიაჟინი, ი. ქამარაული, ა. კოჟევნიკოვი, ბ. კოვალევსკი, ი. ბუდოვნიცი, ლ. პანეკი...)².

საბჭოთა პერიოდში, განსაკუთრებით, გასული საუკუნის 50-60-იან წლებში, საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისა (სერგეი ტოლსტოვი, სერგეი ტოკარევი, მაქსიმ კოსევი, ნ. ბუტინოვი, დიმიტრი ოლდეროგგე, სერგეი აბრამოზონი, სერგეი ვაინშტაინი, ბ. ვოლჩოკი, ბ. დოლგოზი, იულიან ბრომლევი, იური სემიონოვი, მ. ფრეიდენბერგი, ნ. კისლიაკოვი, მიხეილ კრიუკოვი, ალექსი რობაქიძე, ა. დავიდოვი, აბრაამ პერშიცი, ი. ფროიანოვი, მიხეილ ჩლენოვი, გენადი მარკოვი, ა. კოროტაევი, ა. ობოლნიკოვი) და ნათესაობის ტერმინთა სისტემების თეორიული ასპექტების კვლევის მაღალი ტემპი (მარკელოვი, სერგეი ტოკარევი, ი. ვინიკოვი, ვ. კრინეცკი, ი. ლიხტენბერგი, დ. ოლდეროგგე, ა. დულზონი, მიხეილ კრიუკოვი, ნ. ბიკბულატოვი, ნ. გირენკო, ა. ალექსეენკო, ა. რეშეტოვი, ი. სემიონოვი, ელადიმერ პოპოვი, ვ. გოხმანი, ა. სპევაკოვსკი, ვ. არსენევი, კ. კიებელი) შეინიშნებოდა. აღნიშნულ

² შეადარეთ საარქივო მონაცემებს: ა დუხე ნაროდა...; სტატისტიკესკოე ოპისანიე...; ვოენო...; თუშეთი...

პრობლემას როგორც კავკასიის ცალკეული რეგიონის (ზინაიდა გაგლოითი, ნანული ჯაფახაძე, ა. ასმანგულიანი, ა. შინკუბა, ბ. ზაქარიანი...), ისე საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მაგალითზე (რუსუდან ხარაძე, ვლადიმერ მგელაძე, ნანული ჯაფახაძე, ეთერ სოსელია, მ. ფიცხელაური, გოგი გოცირიძე, სალომე ბახია, ნუგზარ მგელაძე, იოსებ გოგინაშვილი...) დიდი ადგილი ეთმობოდა. მკვლევარების ყურადღება კავკასიის მთიელთა სოციალური ორგანიზაციის პრობლემებზე იყო აქცენტირებული (მაქსიმ კოსვენნი, რუსუდან ხარაძე, ალექსი რობაქიძე, აბრაამ პერშიცი, ვალენტინ გარდანოვი, ს. გაჯიევა, შალვა ინალ-იფა, ა. ავდალი, მ. მამაკაევი, ე. კოჯესაუ, ზინაიდა გაგლოითი, ემილია კარაპეტიანი, ა. მაგომეტოვი, ა. ბულატოვი, ვალერიან ითონიშვილი, ს. აგაშირინოვა, ნატალია ვოლკოვა, ალა ტერ-სარქისიანცი, ზ. ხაზბულატოვი, იური სმირნოვი, ს. აზიზოვი, მ. მერეტუკოვი, მ. აგლაროვი, ხ. დუმანოვი...)³. ამ პერიოდში ზოგი ავტორის, მაგალითად, ალექსი რობაქიძის მიერ, ადრე ჩამოყალიბებული თვალსაზრისი „გეაროვნული თეორიის“ შესახებ კრიტიკულად განიხილებოდა. ეს თეორია XIX საუკუნის მეორე ნახევარში მაქსიმ კოვალევსკის და მისი მიმდევრების მიერ იყო შემოთავაზებული. ისინი კავკასიის მთიელთა სოციალურ ყოფაში, როგორც აღინიშნა, გეაროვნული წყობის ელემენტებს დაეძებნენ.

სოციალური ორგანიზაციის ინტენსიური შესწავლის პროცესში, ჯერ კიდევ XX საუკუნის 30-იანი წლების ისტორიოგრაფიაში, მაქსიმ კოსვენმა დასვა საკითხი კავკასიის მთიელებში განსაკუთრებული საზოგადოებრივი ფორმის არსებობის შესახებ, რომელიც ავტორმა ტერმინ „პატრონიმი-

³ კავკასიის ხალხთა ადრეული სოციალური სტრუქტურის ისტორიოგრაფია იხ.: კოსვენნი, 1951.

ით" აღნიშნა და იგი გვაროვნული ორგანიზაციის სოციალურ უჯრედად აღიარა (შდრ. რობაქიძე, 1968). ამ ფორმულირებიდან და პატრონიმიზებული ორგანიზაციის სტადიური შეფასებიდან გამომდინარე, შესატყვისი კაეკასიური საზოგადოებრივი ინსტიტუტები მოღლიანობაში განსაზღვრული იყო, როგორც პირველყოფილი წყობის გადმონაშთები. მაქსიმ კოსვენის პუბლიკაციების შემდეგ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოჩნდნენ მკვლევრები, რომლებიც, საერთო შტრიხებში, პატრონიმიზებული ორგანიზაციის გენეზისის შესახებ მის კონცეფციას იზიარებდნენ. სოციალური ორგანიზაციის შესწავლისადმი ღრმად დიაქრონიულმა და სტადიურ-ფორმაციულმა მიდგომამ მრავალი უზუსტობა წარმოქმნა, რამაც, თავის მხრივ, იმ ცალკეული პოსტულატის გადახედვის აუცილებლობა განაპირობა, რომელიც პატრონიმიზული ჯგუფების ფუნქციონირებასა და საზოგადოებრივი გაერთიანების სხვა ფორმებთან მათი თანაფარდობის დადგენასთან იყო დაკავშირებული. ამიტომ შემთხვევითი არ იყო, რომ ზოგი მკვლევარი, მაგალითად, ნ. კისლიაკოვი, გეთავაზობდა, ცნება „პატრონიმია“ საერთოდ უარყოფილიყო.

პატრონიმიზული ორგანიზაციის სტრუქტურულ-ფუნქციური ბუნების დამუშავებას ახალი იმპულსი მისცა დისკუსიამ, რომელიც მიხეილ კრიუკოვის ინიციატივით უურნალ „საბჭოთა ეთნოგრაფიის“ ფურცლებზე დაიწყო (კრიუკოვი, 1967:83-94; შდრ. რობაქიძე, 1968:93|04). ამ დისკუსიამ დასახელებული პრობლემების შესწავლაში, როგორც ახალი მიდგომები დასახა, ისე სპეციალურ ლიტერატურაში უკვე არსებული სხვადასხვა თვალსაზრისის მნიშვნელობა გამოკვეთა. მათ შორის ხაზგასასმელია განმარტება, რომლის თანახმადაც, პატრონიმიზული ორგანიზაცია საოჯახო თემის დაშლის შედეგად წარმოქმნილი ოჯახთა ჯგუფი იყო. მათი აზრით, იგი არა „გვაროვნული“, არამედ „ადრეკლასობრივი საზოგადოე-

ბის" პირობებში ჩამოყალიბდა. პატრონიმიულმა ორგანიზაციამ ფუნქციონირება, უკვე აგრარული სოციუმის ფარგლებში, საზოგადოებრივი განვითარების გვიანდელ ეტაპზე გააგრძელა და საოჯახო თემის გადმონაშთური ფორმის – დიდი ოჯახის სეგმენტაციის შედეგად წარმოქმნილ ოჯახთა გაერთიანებად დაკვალიფიცირდა (ალექსი რობაქიძე, შდრ. ა. დავიდოვი)⁴. ეს ბოლო პოსტულატი მრავალმა მეცნიერმა გაიზიარა, მაგრამ დისკუსიის მსვლელობისას პატრონიმიული ორგანიზაციის შესახებ გამოთქმულმა შეხედულებებმა (მიხეილ კრიუკოვი, იური სემიონოვი...), როგორც პირველი (მაქსიმ კოსვენი), ისე მეორე (ალექსი რობაქიძე, ა. დავიდოვი) მოსაზრების გადასინჯვა მოითხოვა.

ქართული სოციალური ორგანიზაციის შესწავლა, რომელმაც ყურადღება ჯერ კიდევ XIX საუკუნიდან მიიპყრო, საბჭოთა მმართველობის პირველ ეტაპზე, XX საუკუნის 20-იან წლებში, პრაქტიკულად, სერგი მაკალათიასა და ლ. პანეკის შრომებით დაიწყო, თუმცა, ამ პრობლემის კვლევა, როგორც XIX საუკუნის კავკასიათმცოდნეებსა და მათ მიმდევრებში, ისე საბჭოთა ეპოქის მელეევართა დიდ ნაწილშიც, „გვაროვნული წყობის“ თეორიულ ჩარჩოებში მიმდინარეობდა, რამაც კონცეპტუალური ასახვა რუსუდან ხარაძის გამოკვლევებშიც კპოვა. „გვაროვნული თეორიის“ ფარგლებში სოციალური ორგანიზაციის არსის განსაზღვრა მისი მეცნიერული მოსაზრებების ზოგადი განვითარების ბუნებრივი შედეგი იყო. ქართველ მთიელთა სტადიური ევოლუციის შესახებ რუსუდან ხარაძის შეხედულებები იმდროინდელ მეცნიერულ დონეს შეესაბამებოდა. ქართულ ისტორიოგრაფიაში დიდი ხნის განმავლობაში „გვაროვნული გადმონაშთების“ არსებობა ობიექტურ რეალობად მიიჩნეოდა (ივანე

⁴ დაწერილებით იხ.: პერშიცი, 1986:133-134.

ჯავახიშვილი, სიმონ ჯანაშია, ნიკო ბერძენიშვილი...)). რუსუ-
დან ხარაძემ ქართველი ხალხის ცალკეულ ტერიტორიულ-
ეთნოგრაფიულ ჯგუფს საინტერესო ნაშრომები უძღვნა და
საზოგადოებრივი განვითარების უნივერსალურ მოდელში
სოციალური ორგანიზაციის, კერძოდ, ხეცსურული „მამანისა“
და სევანური „სამხუბის“ (ლამხუბის) აღგილის განსაზღვრას
შეეცადა. მიუხედავად ზოგიერთი კონცეპტუალური უზუსტო-
ბისა, რუსუდან ხარაძის შრომებმა ქართულ ისტორიოგრა-
ფიაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. ამიტომ, სრულიად
კანონზომიერად, ქართველი ხალხის ეთნოგრაფიული ჯგუ-
ფების სოციალური ორგანიზაციის სფეროში ფუნდამენტური
კვლევების დასაწყისი მის სახელთანაა დაკავშირებული. გა-
სული საუკუნის 60-იან წლებში ქართველი ხალხის საოჯა-
ხო თემის ისტორიაზე დაყრდნობით იგი შეეცადა განმარ-
ტებული ნაშრომი შეექმნა, გამოსცა ბრწყინვალე ორტო-
მეული, მაგრამ, სამწუხაროდ, მკვლევარი რიგ საკითხში
მხოლოდ საოჯახო-საგვარეულო ურთიერთობების ზოგადეთ-
ნიკური და ლოკალური ხასიათის თავისებურებათა კვლევით
შემოიფარგლა (ხარაძე, 1960; 1961). კვლევის სფეროს მიღმა
საზოგადოებრივი გაერთიანების სხვა ზოგადი ტიპები და
ფორმები დარჩა. ამასთან, ტრადიციული სოციალური ორგა-
ნიზაციები, უმეტეს შემთხვევაში, მხოლოდ ცალკეული ეთ-
ნოგრაფიული ჯგუფის მიხედვით იყვნენ წარმოდგენილნი
(ხარაძე, 1939). გარდა ამისა, რუსუდან ხარაძეს ტაქსონო-
მიურად და ტიპოლოგიურად არ დაუნაწევრებია სოციალური
ინსტიტუტების არაადეკვატური ფორმები, რომელთაც საზო-
გადოებრივ სისტემაში სხვადასხვა აგრეგატული მდგო-
მარეობა ეკავათ.

სოციალური ორგანიზაციის ტიპების შესწავლისადმი
არადიფერენცირებული მიდგომა სხვა იმ ავტორთა ნაშრო-
მებშიც შეიმჩნეოდა, რომლებიც, ასევე, სრულიად უმართებუ-

ლოდ, ერთ მოღლიანობაში, საერთო სიბრტყეზე განიხილად-
ნენ ისეთ არაიდენტურ საზოგადოებრივ ფორმებს, როგორიც
იყო: ოჯახი, თემი, პატრონიმიული ორგანიზაცია, ლოკა-
ლური ჯგუფი... მიუხედავად ამისა, ჯერ კიდევ XX საუკუნის
მეორე ნახევარში ზოგმა ავტორმა ქართველი ხალხის სო-
ციალური ორგანიზაციის სტადიური შეფასების მართებუ-
ლობა მაინც ეჭვის ქვეშ დააყენა (ალექსი რობაქიძე, გიორგი
მელიქიშვილი, ვერა ბარდაველიძე, ელადიმერ მგელაძე,
ციალა ჩართოლანი, სალომე ბახია, იოსებ გოგინაშვილი),
თუმცა ამ დებულებისადმი კრიტიკულად განწყობილ ზემოთ
ჩამოთვლილ მკვლევართა უმრავლესობა ქართველ მთიელთა
შორეული წარსულის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში *gens*-ის
მნიშვნელობით გეარის (*род*), გვაროვნული წყობის ფარგ-
ლებში მხოლოდ და მხოლოდ გვაროვნული ორგანიზაციის
(*родовая организация*) არსებობის ფაქტს არ უარყოფდა (მე-
ლიქიშვილი, 1984:28; შდრ. ხაშავეი, 1956:42). მართალია წარ-
სულში საზოგადოების განვითარებაში ადამიანთა პირველ-
ყოფილი მდგომარეობა სხვადასხვა სამეცნიერო დარგების
(არქეოლოგია, ბიოლოგიური ანთროპოლოგია, სოციო-კულ-
ტურული ანთროპოლოგია და ეთნოლოგია...) ფაქტოლოგიუ-
რი წყაროებით დადასტურებულია, მაგრამ პირველყოფილი
ეპოქა არ იყო მხოლოდ გვარზე აგებული სამყარო, არამედ
იმდროინდელი სოციუმში გვართან, როგორც გენეალოგიურ –
ნათესაურ ერთობასთან ერთად, სხვა ტიპის გაერთიანებება-
დაც ნაწევრდებოდა.

მკვლევართა გარკვეული ნაწილი ქართველი ხალხის
სოციალური ორგანიზაციის პრობლემას სხვადასხვა საზო-
გადოებრივ ინსტიტუტთან და მათთან დაკავშირებულ რი-
ტუალებთან, მათ შორის, საქორწინო ცერემონიალებთან
(ილია ჭყონია, ნუნუ მაჩაბელი, მზია ბექაია, ლია მელიქი-
შვილი, გოგი გოცირიძე, თინა იველაშვილი...), საოჯახო ყო-

ფასთან (გიორგია ჩიტაია, ვალერია ითონიშვილი, ვლადიმერ მგელაძე, თეიმურაზ ანუბა, ვახტანგ ჩიქოვანი, გულნარა ცეცხლაძე...), მიგრაციის პროცესებთან (როლანდ თოფჩიშვილი, თამაზ ფუტყარაძე...), მმართველობის ფორმებთან (გიორგი ჩაჩაშვილი, გულდამ ჩიქოვანი...) და, რაც განსაკუთრებით საყურადღებოა, დასახლების ფორმებთან – დასახლების მორფოლოგიასთან (ალექსი რობაქიძე, სერგი მაკალათია, ვლადიმერ მგელაძე, გულდამ ჩიქოვანი...) კავშირში ფრაგმენტულად ახასიათებდა.

ამგვარად, ქართულ ეთნოლოგიაში ხანგრძლივი დროის მანძილზე, რამდენიმე თაობის მკვლევართა ძალისხმევით, უმდიდრესი ემპირიული მასალა შეიკრიბა, რამაც მეცნიერული ცოდნის განვითარების თანამედროვე დონეზე პრობლემის არსის თვისებრივად ახლებური გაგება უზრუნველყო. საბჭოთა პერიოდის ჩათვლით, ტრადიციული ქართული ეთნოგრაფია ემპირიზმის ფარგლებიდან თითქმის არ გამოსულა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ცალკეულ თეორიულ მიმართულებას, რომელიც საქართველოს ეთნოგრაფიის პატრიარქებისა და მათი მოწაფეების დიდი შრომით შეიქმნა. ამასთან, რიგი ავტორი, მეთოდოლოგიური და თეორიული თვალსაზრისითაც, ხშირად, მცდარ პოსტულატებს ეყრდნობოდა. არასწორი მიდგომები და საზოგადოებრივი ორგანიზაციის არაზუსტი შეფასებები სოციალურ ისეთი ფორმებისა და ტიპების არადიფერენცირებულ კვლევასთან დაკავშირებით შეიმჩნეოდა, როგორიც იყო ოჯახი, საოჯახო თემი, დიდი ოჯახი, პატრონიმიული ორგანიზაცია. ქართული ნათესაობის ტერმინთა ტიპები გვაროვნული გაერთიანების, საოჯახო თემის ანდა პატრონიმიული ორგანიზაციის საფუძველზე გაიაზრებოდნენ, მაგრამ რადგანაც თავად გვარის (род) ისე, როგორც პატრონიმიული ჯგუფის ფორმულირება უკვე იმთავითვე არაზუსტ თეორიულ აქსიომატიკას ეყრდ-

ნობოდა, მათი შემდგომი დამუშავება ნაწილობრივ უშედეგო აღმოჩნდა. მოლიანობაში შეიძლება დავასკენათ, რომ ნათესაობის სისტემის სფეროში გამოკვლევათა თეორიული პარადიგმა სოციოკულტურულ დეტერმინანტებზე არასაკმარისად იყო ორიენტირებული. პრობლემისადმი არადიფერენცირებული მიდგომის გამო ეთნოლოგიამ, განსაკუთრებით ჩვენში, ისე როგორც პოსტასტოთა რესპუბლიკებში, საბჭოთა ეთნოგრაფიიდან მემკვიდრეობით დაუხვეწელი მეთოდოლოგია მიიღო, რომელიც ყოველმხრივ გადამუშავებასა და შემდგომ ღრმა გააზრებას საჭიროებს. ამასთან, ისტორიოგრაფიაში პრობლემის კერძო ასპექტების ანალიზი ჭარბობდა, შესაბამისად, საზოგადოებრივი კავშირების სისტემურ-დიფერენცირებული, მათი ფუნქციური ბუნების, ქართველი ხალხის ნათესაობის ტერმინთა ტიპებთან კორელაციაში აგრეგატული მდგომარეობის სხვადასხვა ვარიანტების შედარებით-შეპირისპირებითი გზით შესწავლა, ყოველმხრივი და ჩაღრმავებული კვლევის ობიექტი არასოდეს ყოფილა.

ქართველი ხალხის ტრადიციული კულტურის სფეროში ფაქტობრივად თავიდან უნდა დაიწყოს სოციალური ორგანიზაციის სხვადასხვა ტიპის (ნუკლეარული ოჯახი, გაფართოებული სახლკუთხე, ლოკალური ჯგუფი, ნათესაური ორგანიზაცია, თემი...) დიფერენცირებული შესწავლა იმ ჩვეულებებთან და რიტუალებთან მჭიდრო კავშირში, რომლებიც სოციო-კულტურული ურთიერთობების ხასიათს ატარებდნენ, მათ შორის, საზოგადოებრივი გაერთიანებების წევრთა ინდივიდუალურ და ჯგუფურ უფლებებსა თუ მოვალეობებსაც გამოხატავდნენ. ქართულ ტრადიციულ სოციალურ დგინდება, რომ სპეციფიკური ნიშნების გარდა, ნუკლეარული ოჯახი, დიდი სახლკუთხე, ლოკალური ჯგუფი, პატრონიმიული - გენეალოგიური ორგანიზაცია, მართალია, მჭიდრო ურთიერთკავშირში იმყოფებოდნენ, მაგრამ მაინც ერთმანეთისაგან

დამოუკიდებლად, ავტონომიურ რეკიმში ფუნქონირებდნენ და მეტ-ნაკლებად ზოგად და უნივერსალურ ხასიათს ატარებდნენ. ისინი ადამიანის, როგორც ბიოსოციალური არსების, „გეაროვნული“ მახასიათებლები იყო. აქედან გამომდინარე, ირკვევა, რომ ქართველი ხალხის მთელი ისტორიის მანძილზე საზოგადოებრივი ორგანიზაციის ფორმები პარალელურად და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად არსებობდნენ, თითოეული თავის „სოციალურ ნიშაზე“. საკლასიფიკაციო სოციო-კულტურული ნიშნების საფუძველზე ჩვენ შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ თეორია ოჯახის, თემის, ლოკალური ჯგუფის, პატრონიმიული ორგანიზაციის შესახებ და მათი ტიპოლოგია წარმოვადგინოთ. ეს გაერთიანებები საზოგადოების ფუნქციონირების მინიმალურ დონეებს ასახავდნენ და უმნიშვნელოვანესი სოციოკულტურული ფასეულობების სიცოცხლისუნარიანობას უზრუნველყოფდნენ. მათ შორის ყურადღება ნათესაური ორგანიზაციის კვლევას უნდა მიექცეს, რომელიც ძირითადად გენეალოგიური ნათესაობის პრინციპებზე იყო დაფუძნებული. იგი უმოავრესად საზოგადოებრივი-იდეოლოგიურ ფუნქციას ასრულებდა. ნათესაურ ურთიერთობათა სისტემის, როგორც საზოგადოებრივი მოწყობის იდეალური მოდელის აღქმა, „ინდუსტრიალური“ ადამიანის მენტალობასთან იყო შესაბამისობაში. ირკვევა, რომ სოციალური ორგანიზაციების – ოჯახის, დიდი სახლეულის, ლოკალური ჯგუფის მრავალი მხარე ტრადიციულ საზოგადოებაში მისი რეალური მადეტერმინებული როლის გათვალისწინების გარეშე ნაწილობრივ ნათესაობის სისტემის პრიზმაში განიხილებოდა. აქედან გამომდინარე, ისმება საკითხი იმის შესახებ, რომ გვარი (gens, род) ისე, როგორც ეს გადმოცემული იყო ლუის მორგანის, ფრიდრიხ ენგელსისა და სხვათა ინტერპრეტაციებში, სოციალურ რეალობაში არასოდეს არსებობდა.

ამრიგად, როცა ჩვენ გვინდა ქართველი ხალხის ტრადიციული საზოგადოების სოციალური აგებულება შევისწავლოთ, უპირველესად, ოჯახის, თემის, ლოკალური ჯგუფის, ნათესაური ორგანიზაციის თანაფარდობა ფუნქციურად სხვადასხვა დონეზე უნდა განესაზღვროთ, ასევე, სოციალური ორგანიზაციის სფეროში ტაქსონომიურ რიგთა თუ სტრუქტურულ ტაქსონთა გამოყოფის პრინციპები და ძირითადი კრიტერიუმები უნდა გაეანალიზოთ. აქვე, ზოგადი თეორიების შუქზე, ყურადღება ნათესაობის ტერმინთა სტრუქტურულ დახასიათებას, სოციალური ორგანიზაციის ფორმებთან და სოციოკულტურულ დეტერმინანტებთან მჭიდრო კავშირში ქართველი ხალხის ცალკეული ეთნოგრაფიული ჯგუფის ტერმინოლოგიური მოდელების ტიპოლოგიას უნდა მიექცეს, ე. ი. ნათესაობის ტერმინოლოგიურ სქემებთან მიმართებაში სოციალური ორგანიზაციის ფუნქციონირების ზოგადი მექანიზმები უნდა გამოვლინდეს. აქედან გამომდინარე, დასახული მიზნის მიღწევის პროცესში პრობლემები უნდა დავაკონკრეტოთ და გამოვიკელიოთ შემდეგი საკითხები: სოციალური ორგანიზაციის ტიპები და ფორმები – ოჯახი, ოჯახთა ჯგუფი, სახლელული, ლოკალური გაერთიანება, პატრონიმიული ორგანიზაცია, დასახლების სისტემა და დასახლებაში ინკორპორაციის ხასიათი, თემი სამეურნეო უჯრედებით, კოოპერაციისა და ურთიერთდახმარების ტრადიციული სახეები, გენეალოგიურ ფილიაციათა სტრუქტურა და, ზოგადად, ნათესაობის სისტემის არქიტექტონიკა, საოჯახო, საგვარეულო, სათემო საკულტო რიტუალები, იდეოლოგიური ერთობა და სხვა მრავალი. ამ ტიპის კვლევებში ხელოვნური ნათესაობის ტრადიციული ფორმები და მასთან დაკავშირებული ჩვეულებებიც უნდა ჩავრთოთ. საკვლევი თემატიკის რთულმა ხასიათმა ჩვენ აუცილებლობის წინაშე დაგვაყენა ქართველი ხალხის მაგალითზე დიფერენცირე-

ბული სახით ის სოციალური ორგანიზაციები გამოგვეყო, რომლებიც ისტორიოგრაფიაში აღიქმებოდა როგორც გვარი, თემი ანდა პატრონიმიული ჯგუფი და გაგვეანალიზებინათ მათი შიდა სპეციფიკა საზოგადოებრივი უჯრედების ადრე დამკვიდრებული შეფასებების კრიტიკული გადასინჯვისა თუ სოციალური გარემოსა და ნათესაობის ტერმინთა კორელაციის შედარებით ადეკვატურად ასახვის მიზნით.

საქართველოს პერიფერიების ტრადიციული საზოგადოებების, განსაკუთრებით, მთის მოსახლეობის ინტეგრაციულ სოციო-კულტურულ ფორმებში სოციალური ორგანიზაციის სხვადასხვა დონე არსებობდა და არსებობს. მინიმალური დონიდან ინდივიდთა დაჯგუფების არაერთი ფორმა უნდა გამოვეყოთ. ეს ფორმები ერთიან საზოგადოებრივ სტრუქტურაში ნათესაობის, ერთობლივი შრომისა და თანაცხოვრების საფუძველზე იყვნენ წარმოდგენილნი. ცხოვრებისა და მოღვაწეობის პროცესში ადამიანები საზოგადოებრივი აუცილებლობის ძალით სხვადასხვა სოციალურ ორგანიზმში ერთიანდებოდნენ. ინტეგრაციის პროცესთა მრავალფეროვნება მატერიალური წარმოების სხვადასხვა მხარის უზრუნველყოფის, სოციალური ზემოქმედების, საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულაციისა და რეგლამენტაციის, ცხოვრებისეულად მნიშვნელოვანი საკითხების – თავდაცვისა და თავდასხმის ორგანიზაციის მიზნით მათი ინტერესების სიმრავლით განისაზღვრებოდა. უფრო ზოგადად, ადამიანის, როგორც სოციალური და ბიოლოგიური ინდივიდუუმის კელაეწარმოების პროცესში ინტეგრაცია საკაცობრიო ყოფიერების თითქმის ყველა სპექტრს მოიცავდა. საზოგადოებრივი პროცესების განვითარებაზე სოციალური ორგანიზაციის სხვადასხვა ფორმის გავლენა განსაკუთრებული იყო და მისი სწორი გააზრების გარეშე შეუძლებელია ადამიანის სოციალურ არსში წყდომა. ფაქტობრივად მსჯელობა დროის კონტინუ-

მისაგან დამოუკიდებლად იმ „გეგმარულ“ ნიშან-თვისებებზე მიმდინარეობს, რომლებიც ადამიანს, როგორც ბიოსოციალურ არსებას, იმთავითვე ახასიათებდა (მასანოვი, მგელაძე, 1992; მგელაძე, 1996:13-14; მგელაძე, 2011).

ეთნოგრაფიული წყაროების ანალიზის საფუძველზე ქართული ტრადიციული სეგმენტირებადი საზოგადოების საკლასიფიკაციო სისტემაში ჩვენ შეგვიძლია სოციალური ორგანიზაციის შემდეგი ტიპები გამოვეყოთ:

საოჯახო ჯგუფები:

1. ნუკლეალური ოჯახი;
2. ოჯახთა ჯგუფი⁵.

ლოკალური ჯგუფები:

1. სახლეული/სახლთმეურნეობა (მინიმალური, დიდი/გაფართოებული სახლეული);
2. მედიალური ლოკალური ჯგუფი;
3. მაქსიმალური ლოკალური ჯგუფი.

თემი – სამეურნეო ჯგუფები:

1. მინიმალური თემი, ძირითადად, სახლთმეურნეობის ფარგლებში⁶;
2. გაფართოებული თემი – სხადასხვა ტერიტორიული და სოციალური დონე, მათ შორის, უბნისა და სოფლის სახლთმეურნეობათა განსაზღვრული რაოდენობა;

⁵ ცნება „ოჯახთა ჯგუფს“ ტერმინების – „საოჯახო თემისა“ და „დიდი ოჯახის“ ნაცვლად ვიყენებთ.

⁶ ამ ტიპის გაერთიანება ადრე გაასრებული იყო როგორც საოჯახო თემი.

3. მაქსიმალური თემი – სოფლის ანდა ტერიტორიული გაერთიანების ფარგლებში⁷.

ტერიტორიული გაერთიანებები:

1. პირველი რიგის ტერიტორიული უჯრედი: უბანი, სოფელი;

2. მეორე რიგის ტერიტორიული გაერთიანება - სოფელი ანდა ურთიერთდაკავშირებული სოფელთა ჯგუფი, სეანური ლაგრანისა თუ თუშური „კოდ-მეკოდუობის“ ტიპისა;

3. მესამე რიგის ხევის ტიპის ტერიტორიული გაერთიანება – პირველი და მეორე რიგის დასახლებათა ერთობლიობა;

4. პოტესტარნულ-პოლიტიკური ტერიტორიულ-ასოციაციური გაერთიანება.

პატრონიმიული ორგანიზაცია:

1. მცირე (მინიმალური) ლინიჯი – გენეალოგიური ჯგუფი, ძირითადად სახლთმეურნეობის ფარგლებში;

2. მემკვიდრეობითი სახელის მატარებელი მედიალური ლინიჯი – უბნის ფარგლებში;

3. მაქსიმალური ლინიჯი – სოფლის ფარგლებში ანდა პირველი, შესაძლოა, მეორე და მესამე რიგის ტერიტორიულ გაერთიანებაში;

ა) საგვარეულო⁸ – გვარსახელის მატარებელი ლინიჯი სოფლის ანდა მეორე და მესამე რიგის ტერიტორიული გაერთიანების ფარგლებში;

⁷ ბოლო ორ გაერთიანებას სამეცნიერო ლიტერატურაში „სოფლის თემს“, ზოგჯერ კი – „ტერიტორიულ თემს“ უწოდებენ.

⁸ საქართველოში საგვარეულო ლოკალურ-პატრონიმიული, ლოკალიზებული გაერთიანება იყო, განსხვავებით გვარი-საგან. გვარს ლოკალურობა არ ახასიათებდა, რადგან გვარის წევრები შეიძლება სხვადასხვა რეგიონში ყოფილიყო წარმოდგენილი, მაშინ, როცა საგვარეულოს წევ-

ბ) კლანი – ძირითადად, პოტესტარნულ-პოლიტიკური ტერიტორიულ-ასოციაციური გაერთიანების ფარგლებში.

პატრონიზმიული ორგანიზაციის სტრუქტურულ-ფუნქციურ ნაირსახეობებს წარმოადგენდნენ:

1. სამამო ღინიჯი;
2. სამო ღინიჯი;
3. კუხენური ღინიჯი – ბიძაშვილობა.

ქართული ხალხის ტრადიციულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემაში ოჯახი, ოჯახთა ჯგუფი და სახლეული სოციალური ორგანიზაციის მინიმალური დონის უჯრედები იყო. ამიტომაც მათი ადგილისა და ფუნქციის კელევას დიდი მნიშვნელობა აქვს. წარსულში, ტრადიციულ სტრუქტურაში, არაფორმალური გაერთიანებები – ნუკლეარული ოჯახი, ოჯახთა ჯგუფი და დიდი სახლეული ამოსავალი რგოლები იყო.

ოჯახი. ოჯახი საქორწინო წყვილს, მათ დაუქორწინებელ შვილებს აერთიანებს და სოციალური ორგანიზაციის ყველაზე ბუნებრივ და უნივერსალურ ფორმას წარმოადგენს, რომელიც ადამიანს, როგორც ბიოლოგიურ და სოციალურ არსებას, იმთავითვე ახასიათებდა⁹, ზუსტად ისევე, როგორც ცხოველთა სამყაროს ცალკეულ წარმომადგენელს. ამასთან, ოჯახი ისტორიული განვითარების ნებისმიერ ეტაპზე საზოგადოების ყველაზე მნიშვნელოვანი სოციალური უჯრედი იყო (შდრ. ლოუი, 1960, 1968; კაბო; ბუტინოვი, 1985). აღნიშნულ დებულებასთან დაკავშირებით საკმარისია გავიხსენოთ კაცობრიობის „წინაპრები“ – ადამი და ევა, რომლებმაც პირ-

რობა ლოკალიზაციას, განსაზღვრულ ტერიტორიაზე ერთობლივ მოსახლეობას გულისხმობდა.

⁹ ოჯახის უნივერსალური ბუნების შესახებ დაწერილებით იხ.: მერდოკი, 1949; შდრ. 1971; ლოუი, 1960, 1968. კონკრეტულად იხ.: სპირო, 1954; 1979.

ველი ოჯახი ჩამოაყალიბეს, და მრავალი სხვა მოწმობა, რაც ჩანს ისეთი ავტორიტეტული წყაროდან, როგორიცაა ბიბლია.

ეფუძნებოდნენ რა ქორწინების მრავალგვარი ფორმების რეკონსტრუქციას, მეცნიერები მხარს უჭერდნენ მოსაზრებას ოჯახის ისეთი სხვადასხვა ტიპის არსებობის შესახებ, როგორიც იყო პოლიგამიური, სისხლით ნათესაური, ასევე, პატრიარქალური, გაფართოებული, დიდი ოჯახი¹⁰. მის ძირითად ფორმას ყოველთვის წყვილადი ნუკლეარული ოჯახი წარმოადგენდა. იგი დღესაც არის საზოგადოების სოციალური უჯრედი, რომლის ფარგლებში ადამიანის ბიოლოგიური კელაეწარმოების უსრუნველყოფა, პიროვნების სოციალიზაცია და ინკულტურაცია - მეტყველების დაუფლება, ურთიერთობის მინიმალური ჩვევების ათვისება, სამყაროს შესახებ გარკვეული ცოდნის დაგროვება ხდება. ოჯახის ფარგლებში ადგილი ჰქონდა შრომის სქესობრივ-ასაკობრივ დაყოფას და ეს დაყოფა ოჯახის წევრთა ენერგეტიკულ პოტენციალს შეესატყვისებოდა. გარდა ამისა, იგი მეუღლეთა ერთობლივი ინტიმური თანაცხოვრების მოთხოვნათა დაკმაყოფილების ყველაზე სრულყოფილ გარემოდ მიიჩნეოდა. ისტორიოგრაფიაში ფართო გავრცელება ჰპოვა თვალსაზრისმა მონოგამიური ოჯახის გვიანდელი წარმოშობის შესახებ (ენგელსი, ტ. 2), რომელიც უმთავრესად „გეაროვნული საზოგადოებისა“ და „კლასობრივი ურთიერთობების“ ჩამოყალიბების პერიოდს დაუკავშირეს¹¹. უფრო მეტიც, ბევრი მეცნიერი ვარაუდობდა, რომ ტრადიციულ საზოგადოებაში თითქოს დიდი პატრიარქალური ოჯახი ინდივიდუალურ ოჯახს XIX საუკუნეში უთმობდა ადგილს. ეს ავტორები თვლიდნენ, რომ ამ ეტაპი-

¹⁰ დაწვრილებით იხ.: სემიონოვი, 1974; ბრომლეი, 1929:179-181.

¹¹ მაგალითად პრობლემის ისტორიოგრაფია იხ.: ტოკარევი, 1987:27-29.

დან ოჯახი საზოგადოების უმთავრესი უჯრედი გახდა. ჩვენი შეხედულებით, ამ შემთხვევაში ოჯახის ბიოსოციალური ბუნება იწოდება და წინა პლანზე სრულიად სხვა საზოგადოებრივი სტრუქტურა იწევს, კერძოდ, სახლეული (სახლთმეურნეობა), რომლის ფარგლებში სხვადასხვა ნუკლეარული ოჯახი ერთიანდებოდა, მაგრამ ასეთი ერთობები ოჯახის პრობლემების მკვლევართა მიერ ფაქტობრივად შეუმჩნეველი დარჩა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ხდებოდა ცნებათა გადაადგილება, როცა სახლეული (სახლთმეურნეობა), ე. წ. „დიდი ოჯახის“ სახით ოჯახს გაუთანაბრეს. აქვე უნდა განიმარტოს, რომ ოჯახი, საზოგადოებრივი ინტერესების თვალსაზრისით, როგორც უძველეს ხანასა და პირველყოფილობაში, ისე ნებისმიერი ტიპის აგრარულ და ინდუსტრიულ გარემოში საზოგადოების დამოუკიდებელი ეკონომიკური და მწარმოებლური უჯრედი არასოდეს ყოფილა და არც შეიძლებოდა ყოფილიყო. ცალკეული მეცნიერის ცდა, ოჯახში საზოგადოების ძირითადი ეკონომიკური უჯრედი დაენახა, ნაკლებსარწმუნოა, რადგანაც აგრარული და, მითუმეტეს, ინდუსტრიული საზოგადოებების ფარგლებში წევრთა ინდივიდუალური ძალისხმევა, როგორც წესი, არ იყო საკმარისი საწარმოო პროცესის ყველა ელემენტის უზრუნველსაყოფად. სწორედ ამ ვითარებას ნუკლეარული ოჯახები ისეთ შედარებით მსხვილ სოციალურ გაერთიანებებთან ინტეგრაციისაკენ მიჰყავდა, რომლებიც სხვადასხვა მკვლევართა მიერ როგორც „გეაროვნილი“ (ტერმინის კლასიკური, ფორმაციული გაგებით) გაერთიანება ანდა აღიქმებოდა, როგორც „საოჯახო თემი“, „საოჯახო-ნათესაური ჯგუფი“, „დიდი პატრიარქალური ოჯახი“.

ოჯახთა ჯგუფი. სახლეულის ფარგლებში „ოჯახთა ჯგუფი“ რამდენიმე ნუკლეარულ ოჯახს აერთიანებდა. სოციალური ორგანიზაციის ეს უჯრედი სახლეულის ცნებას

სრულებით არ ეფარებოდა, რადგან მათ წევრებს სხვადასხვა სახელეულში შეეძლოთ ეცხოვრათ. პრობლემის არსის ამოხსნა მკელეუართათვის შედარებით დიდ სირთულეს იმის გამო წარმოადგენდა, რომ მასში ერთდროულად თავმოყრილი იყო როგორც გაუყრელი ოჯახის, ისე თემისა და ლინეალური ნათესაური ჯგუფის ნიშნები. სწორედ ამ ტიპის საკითხებთან, უფრო ზუსტად, საზოგადოების ამ სტრუქტურების აღნიშვნასთან (დიდი, პატრიარქალური, გაფართოებული, რთული ოჯახი, საოჯახო თემი...) დაკავშირებით ის დაბნეულობა დაიწყო, რასაც ბოლო პერიოდამდე ისტორიოგრაფიაში ჰქონდა ადგილი. სინამდვილეში, ამ ერთობის როგორც ოჯახთან, ისე თემთან და პატრონიმიულ ორგანიზაციასთან დაუმთხვეელობის ფაქტთან გვექონდა საკმე. მაგალითად, ოჯახთა ასეთი ჯგუფის წევრები (ცოლები, რძლები...) გენეალოგიური გაერთიანების წევრები არ იყვნენ, ასევე, ყველა არ იყო თემის სრულფასოვანი წევრი (ბავშვები, მოხუცები, დაურდომილ-აუადმყოფები...). სხვათა შორის, არც ოჯახის ყველა წევრი ითვლებოდა ოჯახთა ჯგუფის წევრად და პირიქით. აქედან გამომდინარე, როგორც ჩვენ წარმოგვიდგენია, აუცილებელია „ოჯახთა ჯგუფი“ სოციალური ორგანიზაციის დამოუკიდებელ სტრუქტურად განვიხილოთ.

ამგვარად, „ოჯახთა ჯგუფი“, როგორც გარკვეული ტიპის სოციალური ორგანიზაციის ფორმა, გაფართოებული სახლთმეურნეობის ფარგლებში ცალკეული ნუკლეარული ოჯახისაგან შედგებოდა, რომელთა უფროსები მაკავშირებელი რგოლების სახით ნათესაობით (ვარიანტები: მამა-შვილები, ძვიძლი ძმები და ბიძაშვილები) იყვნენ გაერთიანებულნი, რომლებიც ბევრ შემთხვევაში ეკონომიკური და სამეურნეო ფუნქციების შესრულებას უზრუნველყოფდნენ. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მოცემულ ვითარებაში, ცნებაში

„ოჯახთა ჯგუფი“ თავმოყრილია ოჯახის, ლოკალური თანაცხოვრების, თემის, ნათესაური ორგანიზაციისა და, დასაშვებია, რომელიმე სხვა ფორმის სოცალური ორგანიზაციის (პოტესტარნობა, შრომის სქესობრივ-ასაკობრივი დანაწილება, საკუთრების უფლებათა დიფერენციაცია...) გაგება. მიტომ, ჩვენი შეხედულებით ზოგიერთი მკვლევრის სწრაფვა სხვადასხვა ტიპის საზოგადოებრივი კავშირები არადიფერენცირებულად განეხილა, მცდარია. კერძოდ, ოჯახის ნათესაურ ორგანიზაციად, მითუმეტეს, ამ ორგანიზაციის სისხლნათესაურ ფორმად თუ პატრონიმიული გაერთიანების საფუძვლად წარმოჩენა არ შეიძლება. ცხადია, ეს საზოგადოების სხვადასხვა ტიპის სოციალურ ორგანიზაციათა ფუნქციების უმართებულო შეთავსებას გულისხმობდა.

დიდი (გაფართოებული) სახლეული (სახლთმეურნეობა). დიდი სახლეული ჩვეულებრივ სამი-ოთხი თაობისაგან შედგებოდა და ცალკეულ ნუკლეარულ ოჯახს, როგორც აღმავალი, ისე დაღმავალი თაობის პირდაპირი და გვერდითი ხაზის ნათესაეებს, იმ აგნატებს აერთიანებდა, რომლებთანაც ego რეალურ ურთიერთობებში იმყოფებოდა და ამ კავშირს ტერმინოლოგიურადაც გამოხატავდა. ნუკლეარულ ოჯახთა სეგმენტაციასთან, ქონების გაყოფასთან და სახლეულის შედგენილობის დავიწროებასთან შესატყვისობაში ამ ტიპის სოციალური ორგანიზაციის შინაარსი მის ფარგლებს გარეთაც გაიზარდა, მაგრამ რიგი ისეთი მახასიათებელი ნიშნის შენარჩუნებით, როგორიც იყო შიდასაოჯახო კულტები, კერის ირგვლივ ნათესაეთა გაერთიანების ტრადიცია, შედარებით მაღალი დონის ლოკალურობა. განაწილებულ ნუკლეარულ ოჯახთა გამაერთიანებელი ფუნქციების აღმავლობა, უპირველესად, ლოკალური ჯგუფის შიგნით სამეურნეო და საზოგადოებრივი ინტერესების თანხვედრილობაში გამოიხატებოდა. რიგი მსგავსი ელემენტის (ქონება,

უფლება საკუთრებაზე, იდეოლოგია...) ინტეგრაცია განსაკუთრებული ნათესაური უჯრედების მეშვეობით ხდებოდა, უფრო ზუსტად, პატრონიმიული ჯგუფის არხებით რეგულირდებოდა, პატრონიმიული ჯგუფი კი ნათესავთა ისეთ მჭიდრო კავშირს ეყრდნობოდა, რომელიც საერთო გენეალოგიაზე იყო აღმოცენებული, შესაბამისად, დიდი სახლეულის წევრებს ქონებრივ და სოციალურ ურთიერთობათა სფეროში გამოკვეთილი უფლებები და მოვალეობები ჰქონდათ.

XIX საუკუნეში საქართველოს მთიანეთის სათემო რგოლებში საკუთრების ორი ძირითადი ფორმა გამოიყოფოდა, რომელიც სხვადასხვა ტაქსონომიურ დონეზე ფუნქციონირებდა:

1. კერძო საკუთრება:

ა) შეზღუდული კერძო საკუთრება – კერძო საკუთრება გაყიდვისა და გასხვისების შეზღუდული უფლებით;

ბ) შეუზღუდველი კერძო საკუთრება – სახლეულის ფარგლებში ნუკლეარულ ოჯახთა თუ ოჯახთა ჯგუფის საკუთრება თავისუფალი გაყიდვისა და გასხვისების უფლებით;

გ) გათხოვილი ქალის საკუთრება, მაგალითად, მზითვი და სათაენო – უძრავი და მოძრავი ქონება. მას ზოგჯერ „პირად საკუთრებას“ უწოდებენ.

2. ჯგუფური - სათემო საკუთრება: პატრიარქალურ-განკერძოებული თუ პატრიარქალურ-დიფერენცირებული საკუთრება ფლობის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებით. იგი მფლობელობის უფლების მქონე სუბიექტების მიხედვით შემდეგნაირად იყოფოდა:

ა) დიდი (გაფართოებული) სახლეულის (სახლთმეურნეობის) – მინიმალური ლოკალური ჯგუფის პატრიარქალურ-განკერძოებული საკუთრება;

ბ) მედიალური ლოკალური ჯგუფის პატრიარქალურ-განკერძოებული საკუთრება;

გ) მაქსიმალური ლოკალური ჯგუფის პატრიარქალურ-განკერძოებული საკუთრება.

შეიძლება თუ არა პატრონიმიული ჯგუფის განსაკუთრებული საკუთრების შესახებ ვილაპარაკოთ? ამ კითხვაზე დადებითი პასუხის გაცემა შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ ასეთი შესაძლებლობა ლოკალური ჯგუფისა და თემის ფარგლებს გარეთ დაფიქსირდა. როგორც კავკასიური და შუაზიური მასალები გვიჩვენებს, პატრონიმიული ორგანიზაციის ამ ტიპის განსაკუთრებული საკუთრება არ არსებობდა (დაწერ. იხ.: მგელაძე, მასანოვი, 1996). როგორც წესი, საკუთრების სფეროში არსებული ყველა ურთიერთობა ძირითადად ოჯახისა და თემის, ნაკლებად, ლოკალური და ტერიტორიული თემის ფარგლებში ვითარდებოდა, მაგრამ საკუთრების უფლების გადაცემის არხები გენეალოგიური – ნათესაობის სისტემის საფუძველზე რეგულირდებოდა, რომელიც საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგლამენტაციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საშუალებას წარმოადგენდა. აქედან გამომდინარე, თემის შიგნით პატრონიმიული ორგანიზაცია საკუთრების უფლების გადაცემას გენეალოგიურ – ნათესაურ სისტემაში არსებული მექანიზმების დახმარებით აწესრიგებდა. ამდენად, პატრონიმიული ორგანიზაცია იყო და არის მხოლოდ საზოგადოებრივი და იდეოლოგიური ფუნქციის მატარებელი გაერთიანება.

ოჯახის ფუნქციური ბუნება საკუთრების ფორმასა და ხასიათს განსაზღვრავდა. რამდენადაც ის არ იყო საზოგადოების ეკონომიკური უჯრედი, ამდენად, როგორც ბინადარი-მიწათმოქმედ, ისე მომთაბარე-მესაქონლე საზოგადოებაში, ოჯახის წევრებს, ძირითადად, პირადი საკუთრება – მიწითვის,

ინვენტარი, საქონელი და საკუთრების უფლება გააჩნდა ღოკალური ჯგუფისა და თემის კოლექტიურ, განუყოფელ ქონებაზე, უფრო ზუსტად, საკუთრების უფლება ჯგუფური საკუთრების ნაწილზე: მიწაზე, სათიბზე, ჭალაზე, საძოვარზე, ტყეზე, საახოვე ნაკვეთზე, შრომითი ინვენტარის ზოგიერთ სახეობაზე. საკუთრების გასხვისების შემთხვევაში, ოჯახს, როგორც წესი, შეეძლო კომპენსაცია მოეთხოვა.

თემში, შესაძლოა, ცალკეული საწარმოო პროცედურის შესრულების მიზნით სხვადასხვა ჯგუფი გამოყოფილიყო. თემი სამეურნეო ციკლის მანძილზე სრული სახით ყველა ტიპის საწარმოო პროცესს უზრუნველყოფდა. საწარმოო ჯგუფები დროებით და მუდმივ ხასიათს ატარებდნენ. ღამდენადაც თემის ფარგლებში შრომითი ოპერაციების მთლიანი ციკლი ხორციელდებოდა, ამდენად, თემი სახნავ-საეარგულებზე, საძოვრებზე, ტყეზე, სათიბზე, ინვენტარის ცალკეულ სახეზე საკუთრების უფლებას ითვისებდა. ამ ნიადაგზე იგი საზოგადოებრივი ურთიერთობების მნიშვნელოვან ნაწილს არეგულირებდა. თემის უმთავრესი ფუნქციები მიწის ერთობლივი დამუშავების პრაქტიკაში, ირიგაციული ნაგებობების შექმნაში, მოსავლის აღებაში, საქონლის მოვლა-პატრონობაში მდგომარეობდა. გაფართოებული სახლთმეურნეობის ფარგლებში, სამეურნეო-ეკონომიკური ფუნქციების შესრულების თვალსაზრისით, საზოგადოების მოცემული უჯრედის წევრები, კერძოდ, ყველა მომუშავე ინდივიდი, შეიძლება, მინიმალური თემის წევრების სახით განვიხილოთ. ამ შემთხვევაში დასაშვებია აღვილი ჰქონოდა საერთო საკუთრებას წარმოების საშუალებებზე, უპირველესად, მიწაზე. ამასთან, კოლექტიურ და გაუყოფელ საკუთრებაზე უფლება ნუკლეარულ ოჯახთა უფროსებსა და მის შთამომავლებს, და არა მათ ცოლებს შორის, დიფერენცირებული იყო, რომელთაც მხოლოდ მზითვზე გააჩნდათ უფლება. აქ იკვეთება

არაერთი რთული საკითხისა, რაც პრობლემის ცალხაზობრივ გადაწყვეტას ართულებს. პირველ რიგში, სახლთმეურნეობაში სათემო მიწაზე საკუთრების უფლებას ის მამაკაცები ფლობდნენ, რომლებიც იმავდროულად მინიმალურ ნათესაურ ჯგუფს ლინიჯს წარმოქმნიდნენ, მაშინ, როცა თემში ქალებიც მუშაობდნენ, რომლებიც არ იყვნენ ლინიჯის წევრები და საკუთრებაზე მხოლოდ გარკვეული უფლებით სარგებლობდნენ. აქედან გამომდინარე, დგება საკითხი წარმოების საშუალებებზე ლინიჯისა და სათემო საკუთრების არსებობის თაობაზე. იყო კი პირველადი და ძირითადი საკუთრების ლინიჯური – ნათესაური ფორმა თუ იგი, როგორც ეს ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, მხოლოდ სათემო საკუთრების რეგულირების საშუალებას წარმოადგენდა?

განსაკუთრებული პატრონიმიული საკუთრების არსებობის სასარგებლოდ მეტყველებს ის, რომ საკუთრების უფლება გაყოფილი იყო მხოლოდ მამაკაცთა ნათესაური ჯგუფის წევრებს შორის, ხოლო ქალები და ქვრივებიც კი – მიწაზე და წარმოების სხვა საშუალებებზე საკუთრების უფლებას მოკლებულნი იყვნენ. საკუთრების ლინიჯური ფორმის თაობაზე მოსაზრების უარსაყოფად კი – პირველდაწყებითი „კაპიტალი“ შეიძლება დავიმოწმოთ, რომელიც მიწაზე საკუთრების უფლების სახით მამაკაცებს შეჰქონდათ, და ისიც, რომ აგრარული საზოგადოების პირობებში მატერიალური კეთილდღეობის ძირითად მწარმოებელს სწორედ მამაკაცი წარმოადგენდა. ასევე, საკუთრების ლინიჯური ფორმის წინააღმდეგ საყურადღებო არგუმენტად შეიძლება ზოგადი ფაქტი მივიჩნიოთ: ქალიშვილები პატრონიმიის წევრები, მიწაზე საკუთრების უფლებით არ სარგებლობდნენ. აქედან გამომდინარე, უნდა ვივარაუდოთ, რომ გაფართოებული სახლთმეურნეობის ფარგლებში საკუთრების ლინიჯური, როგორც საკუთრების განსაკუთრებული სათემო ფორმა, არ

არსებობდა. როგორც ჩანს, შეიძლება იმაზე ვისაუბროთ, რომ კოლექტიურ საკუთრებაზე უფლება ნუკლეარულ ოჯახთა უფროსების მიერ თავდაპირველი შესატანი „კაპიტალით“ – მიწაზე საკუთრების უფლებით განისაზღვრებოდა, ხოლო მემკვიდრეობით ქონების გადაცემის არხები ნათესაობის სისტემის პრინციპებით წესრიგდებოდა. საკუთრების მოცუ- მული ფორმის ბუნების შედარებით ზუსტ და ადეკვატურად ამსახველ ტერმინად ჩვენ „პატრიარქალურ-განკერძოებული“ („პატრიარქალურ-დიფერენცირებული“) საკუთრება გვესახე- ბა. ამასთან, ნუკლეარულ ოჯახთა მეთაურების საკუთრების უფლებათა ერთობლიობას შეეძლო სახლთმეურნეობის ანდა უფრო ფართო გაერთიანების გაუყოფელი – კოლექტიური, უფრო ზუსტად, ჯგუფური საკუთრება ჩამოეყალიბებინა. აქ ტიურად საუბარი პატრიარქალურ-განკერძოებულ საკუთრე- ბას ეხება, რომელიც განუყოფელ მთლიანობას წარმოად- გენდა, მაგრამ ნუკლეარული ოჯახების მეთაურთა მკაცრად დიფერენცირებული საკუთრების უფლებით. გარდა ამისა, გასათვალისწინებელია ადიტიურობის პრინციპი, როცა სა- კუთრების უფლებათა მარტივი ჯამი სათემო-ჯგუფური სა- კუთრების მთლიანობის თანაბარი არ იყო.

ქართული დიდი სახლეულები მმართველობისა და ორ- განიზაციის ფორმათა მიხედვით ჰომოგენური ბუნებისა იყო. ამიტომ შრომის დანაწილება, რომელიც ასაკობრივი და სქესობრივი ნიშნის მიხედვით ხდებოდა, არჩევით ხასიათს ატარებდა. მსგავს სოციალურ გაერთიანებებში მუდმივი და სეზონური თანამდებობები არსებობდა. კანდიდატები ამ ად- გილებზე კერის ირგვლივ გამართულ შეკრებებზე, რა თქმა უნდა, სახლეულის უზუცესი წევრების მონაწილეობითა და უპირატესი ხმის უფლებით ინიშნებოდნენ. ქართველი ხალ- ხის ტრადიციულ საზოგადოებებში წარმოდგენილი დიდი სახლეულების წევრთა უფლებებსა და მოვალეობებს რო-

გორც ჯგუფური, ისე ინდივიდუალური – დიფერენცირებული ხასიათი ჰქონდა. დიდ სახლეულებს, რომლებიც ზოგჯერ ათიდან ოთხმოც ადამიანს მოითვლიდა, სქესისა და ასაკის მიხედვით მმართველობის, შრომის განაწილებისა და, საერთოდ, შრომის ორგანიზაციის თავისებური ფორმები ახასიათებდა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საკუთრება დიდ სახლეულში ჯგუფურ, ხოლო საკუთრებისაგან მიღებულ მატერიალურ კეთილდღეობაზე მოთხოვნილება საერთო ხასიათს ატარებდა. სახლეულის წევრებს შორის ქონებრივ ურთიერთობათა სფეროშიც მკაფიოდ განსაზღვრული უფლებები და მოვალეობები არსებობდა, რაც უფროსი თაობის მამაკაცებს შორის საერთო საკუთრების განაწილების წესშიც ვლინდებოდა. დიდი სახლეულის გაყოფა წევრთა რიცხოვნების ზრდით, ასევე, ეკონომიკური უთანხმოებით, ზოგადად თუ ეიტყვიით, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონით იყო გამოწვეული. დიდი სახლეულის წევრთა ქონებრივ ვადებულებებში გათვალისწინებული იყო ქალის უფლებები კერძო საკუთრებაზე – მზითევზე. მას არ შეეძლო საძმო საკუთრებაზე პრეტენზია განეცხადებინა. დიდ პატრიარქალურ სახლეულში (სახლთმეურნეობაში) ქალის მდგომარეობა შეზღუდული იყო, მაგრამ მაინც შიდასაოჯახო საკითხებში ისინი მნიშვნელოვანი უფლებებით სარგებლობდნენ და ეს უფლებები როგორც ქალის ავტორიტეტთან, ისე მის ქონებრივ პოტენციალთან იყო დაკავშირებული.

ლოკალური ჯგუფი. სოციალური ორგანიზაციის ერთ-ერთი საყურადღებო ტიპი, რომელიც ქართველი ხალხის ტრადიციული საზოგადოების უმნიშვნელოვანეს უჯრედს წარმოადგენდა, ლოკალური ჯგუფი იყო. მისი წევრები ერთმანეთთან საერთო თანაცხოვრებით იყვნენ დაკავშირებულნი.

დისპერსიული განსახლების ტრადიციული აგრარული საზოგადოება ბუნებრივი და ტექნიკური ფაქტორების ძალი-

თა და ადამიანური, შრომითი რესურსებით ლიმიტირებულ და შეზღუდულ პირობებში, ყოველთვის საერთო დასახლე-ბის ჩარჩოებში იყო წარმოდგენილი, უფრო ზუსტად, ტრა-დიციულ აგრარულ საზოგადოებებში ლოკალური ჯგუფის წევრები საერთო თანაცხოვრებით მუდამ ერთი დასახლების ფარგლებში იყვნენ დაკავშირებულნი. როგორც თქვითან, ისე პატრონიმიულ ორგანიზაციასთან ლოკალური ჯგუფის დაუმთხვეელობა, სოციალური ორგანიზაციის მოცემული ფორმის საზოგადოების დამოუკიდებელ უჯრედად გამოყოფას მოითხოვს, რამდენადაც ერთად მცხოვრებთა ყველა წარმომადგენელი გენეალოგიური ჯგუფის ანდა გენეალო-გიურად მონათესავე ჯგუფის წევრი (ცოლები-რძლები, ზოგ-ჯერ, ზედსიძეები, დაქირავებული პირები...) არ იყო. ასეთი სოციალური უჯრედის წევრები საერთო თანაცხოვრებითა და საერთო დასახლებით იყვნენ დაკავშირებულნი. ამასთან, ლოკალური ჯგუფის ფარგლებში ქაღს ლიდერობასა და დომინირებაზე პრეტენდენტობა შეეძლო, მაშინ, როცა პატ-რონიმიულ – ნათესაურ ორგანიზაციაში მისი როლი მინიმუ-მამდე იყო დაყვანილი. სხვა კომპონენტებთან ერთად ეს ნი-შანიც ამ ჯგუფის ავტონომიურ რეჟიმში გამოყოფის აუცი-ლებლობას მოწმობს. ცხადია, ამ შემთხვევაში, ლოკალური ჯგუფის ყველა წევრი, მაგალითად, მოხუცები, ავადმყოფები, დაერდომილები, ბავშვები, სასულიერო პირები... თემის შე-მადგენლობაში ვერ იქნებოდა წარმოდგენილი. ლოკალური ჯგუფის ფარგლებში შესაძლებელი იყო თავმოყრილიყო რამდენიმე თემი, ანდა პირიქით, თემში ამ ჯგუფის წევრები გაერთიანებულიყვნენ. გენეალოგიური (მამა-ბიძები, ძმები და ბიძაშვილები...) და არაგენეალოგიური (ცოლები, რძლები, ზედსიძეები, სამუშაოდ დაქირავებული პირები, ლტოლვილე-ბი...) გაერთიანებები აუცილებლად საზოგადოების ისეთ და-მოუკიდებელ უჯრედებად უნდა გამოეყოს, რომელთა წევრე-

ბიც ერთმანეთთან საერთო დასახლებითა და თანაცხოვრებით იყვნენ დაკავშირებულნი.

ლოკალური ჯგუფის დასახლების ფორმა მთასა და ბარში სხვადასხვაგვარი იყო. დასავლეთ საქართველოს ბარის დასახლება წარმოდგენილი იყო გორა-ბორცვებზე მკვეთრად გაფანტულ კარ-მიდამოთა სახით. დაბლობებში სოფლები ხუტორული ტიპის დასახლებების სახეს ატარებდა, ხოლო მთებში ისინი ფერდობებზე იყვნენ დაჯგუფებულნი. ხშირად, ერთმანეთისაგან კონკრეტულად გამოყოფილი საზღვრები არც ცალკეულ უბანს და არც თვით სოფელს გააჩნდა. ტრადიციულ დასახლებებში ერთდროულად განსახლების ლოკალურ-ნათესაური პრინციპი არსებობდა. საცხოვრებელ კომპლექსთა სამეურნეო-კულტურული ნიშნის მიხედვით დაჯგუფება მიწათმოქმედებას, მესაქონლეობასა და მეურნეობის დამხმარე დარგებს ემყარებოდა. „მონოგენური დასახლების“ უძველესი ფორმა საცხოვრებელ კომპლექსებს წარმოადგენდა, რომლებიც მთის ფერდობებზე მწკრივში იყვნენ განლაგებულნი. ჩვეულებრივ ოჯახები სერისპირზე სახლდებოდნენ, შესაბამისად, დასახლების სერულ ფორმას წარმოქმნიდნენ და თანდათანობით განსახლების ადგილი უბნური დასახლების სახეს ღებულობდა, თუმცა რელიეფის თავისებურებათა გამო, უბანში სახლების განლაგების შესაბამის წესს ყოველთვის არ იცავდნენ. მიტომ ფერდობებსა და სერებზე დასახლებები ამფითეატრულ, ასიმეტრიულ სახეს ღებულობდა. დასახლების სერული ფორმა მთიანი რეგიონებისათვის შედარებით ტიპური იყო, განსაკუთრებით, აჭარისათვის, მაგრამ დაბლობებსა და ზღვის ზოლთან მიახლოებასთან შესატყვისობაში იგი იერსახეს კარგავდა და ზოგან ბუდისებურში, ზოგან კი – დასახლების ქუჩურ ფორმაში გარდაიქმნებოდა. დასახლების

ასეთი ფორმა ანალოგიური იყო ზოგადად დასავლეთ საქართველოსათვის¹².

საქართველოში ყველაზე მცირე ტერიტორიულ-სოციალურ უჯრედს საკარმიდამო კომპლექსი წარმოადგენდა, რომელიც შედარებით მაღალი სტრუქტურული დონის გაერთიანებებს - უბანს, სოფელს, სოფელთა ჯგუფს, ტერიტორიულ გაერთიანებას და ამ გაერთიანებათა კავშირს წარმოქმნიდა.

მიწისა და სახლეულის ქონების გაყოფა, სახლეულიდან სეგმენტირებული და შემდეგ მამაპაპისეული სახლის ირგვლივ განსახლების ტრადიცია „მონოგენური“ პრინციპით ვითარდებოდა. არსებულმა დემოგრაფიულმა სიტუაციამ XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში, განსაკუთრებით, საბჭოთა პერიოდში, სტიქიური და გეგმიური მიგრაციის მაღალი სიხშირე წარმოქმნა. სოციალურ-ეკონომიკურმა და ეკოლოგიურმა მიზეზებმა ქართული სოფლის ერთგვაროვნება პრინციპულად შეცვალა და დასახლების „პოლიგენური“ განვითარების პროცესი საგრძნობლად ინტენსიური გახდა. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთმა უბნურმა დასახლებამ ტრადიციული იერსახე მაინც შეინარჩუნა. ბუნებრივია, ასეთ პირობებში კულტურის ელემენტთა დიფუზია იმპულსურ ხასიათს ატარებდა. საყურადღებოა, რომ ტერიტორიულ გაერთიანებებში აკულტურაცია რიგ რიტუალიზებულ პროცედურაზე იყო დაფუძნებული.

ამრიგად, საზოგადოებრივი განვითარების ადრეული საფეხურიებიდან „მონოგენური განსახლება“ თუ ლოკალურ-პატრონიმიული დასახლება საკმაოდ გაერცვლებული მოვლენა იყო. ლოკალურ დასახლებაში პატრონიმიული ერთგვაროვნება გაფართოებული სახლეულების ინტენსიური

¹² მონოგენური დასახლებული პუნქტების შესახებ საქართველოში იხ.: რობაქიძე, 1962; მგელაძე, 1960; ასევე, მგელაძე, 2004:213-261; რობაქიძე, მგელაძე, 2005.

სეგმენტაციით და ფუძე-სახლის ირგვლივ მათი კომპაქტური განსახლებით იყო განპირობებული. ეს თავად დასახლებული პუნქტების პატრონიმიულ სახელწოდებებში იყო ასახული. საქართველოში ლოკალურ-პატრონიმიული დასახლებები ისეთი სპეციალური სუფიქსური მაწარმოებლებით აღიწინებოდა, რომლებიც უბანთა და სოფელთა არაერთ გეოგრაფიულ სახელებში გვხვდებოდა და, ხშირად, ანთროპონიმურ ხასიათს ატარებდა.

„მონოგენურს“, კერძოდ, „ლოკალურ-პატრონიმიულს“ პირობითად ჩვენ ისეთ დასახლებას ეუწოდებთ, რომელშიც პატრონიმიული ორგანიზაციის წევრები ნაწილობრივ ცხოვრობდნენ, ხოლო „პოლიგენურს“ ისეთს, სადაც რამდენიმე სხვადასხვა წარმომადგენლობის გენეალოგიური ჯგუფი იყო წარმოდგენილი. სინამდვილეში, მრავალფეროვანი ეთნოგრაფიული წყაროების საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ეგზოგამიურ საზოგადოებებში პატრონიმიული დასახლებები რეალურად არ არსებობდნენ, რამდენადაც მათში სხვადასხვა გენეალოგიური ჯგუფის წარმომადგენლები, კერძოდ, რძლები, ხოლო არცთუ ისე იშვიათად ადოფცირებული ნათესავები ცხოვრობდნენ. ამ სახის ერთობათა დასახასიათებლად სპეციალურ ლიტერატურაში გამოიყენება ცნებები – „მონოგენური დასახლებები“ და „პოლიგენური დასახლებები“, რომლებიც საგვარეულო სტრუქტურაში მხოლოდ ამა თუ გენეალოგიური ჯგუფის სიჭარბეს – პატრონიმიულ ერთობათა სიმრავლეს აჩვენებენ. ეს ცნებები ერთობ პირობითია და საკუთრივ გენეალოგიურ ორგანიზაციათა შესასწავლად გამოდგება. ასევე, ტრადიციული საზოგადოების სოციალური პრინციპებისა და მენტალიტეტის განსაზღვრის მიზნით ისინი შეიძლება ლოკალური ჯგუფის დასახასიათებლად გამოვიყენოთ. ამასთან მიმართებაში უთუოდ გასათვალისწინებელია დასახლებაში ადოფციის პრაქტიკა. სამეც-

ნიერო ლიტერატურაში დასახლების მითითებული ტიპის სტრუქტურას გამოხატავს ტერმინი „ფიქტიური მონოგენურობა“, რომელშიც ნათესაურად და არანათესაურად, სოციალურ-ეკონომიკური მიზნებით ერთმანეთთან დაკავშირებულ, მაგრამ აუცილებლად ადოფციით შეერთებულ ისეთ წევრთა ტერიტორიული ერთობა მოიაზრება, რომელიც მუდარეელი სოციალური ჯგუფის სახელწოდებას ღებულობდა. ფიქტიური მონოგენურობის ასეთი გაგება, ფართო შინაარსის მატარებელი ჩანს, ვიდრე, საკუთრივ, ცნება „ხელოვნური ნათესაობა“, რადგან იგი არა მხოლოდ ბუნებრივი ნათესაობითა და ადოფციით დაახლოებულ სახლეულთა ერთობას გულისხმობს, რაც მიგრანტთა (ხიზანი) და დამხედურთა (მკვიდრი) ურთიერთკავშირის შედეგი იყო, არამედ დასახლების სტრუქტურაში ისეთ პროცესებს, როგორიცაა მონოგენურობის რღვევა და პოლიგენურობა. ტერმინი „ფიქტიური მონოგენურობაც“ პირობითია იმდენად, რამდენადაც ობიექტურ რეალობას ადექვატურად არ ასახავს. ეს ცნება ლოკალურ ჯგუფთა დასახლების თავისებურებათა დასახასიათებლად უნდა იყოს გამოყენებული, თუმცა მისი ფუნქციები შეცდომით საგვარეულოს ჩათვლით მთლიანად პატრონიმიულ ორგანიზაციაზე იყო მიწერილი, მაშინ, როცა საკითხი, სინამდვილეში, ტერიტორიულ გაერთიანებაში ლტოლვილთა ინკორპორაციას ეხებოდა. ადგილობრივ გარემოში უცხო მიღება – გაწევრიანების პროცესი, ტრადიციული მენტალიტეტით ნათესაურ კატეგორიას განეკუთვნებოდა და ამიტომ იგი ადოფციის სახეს ღებულობდა, მითუმეტეს, რომ ასეთი პირები მამაპაპური საგვარეულო ლინიჯის სახელწოდებას ხშირად იცვლიდნენ და უცხო ლოკალური ჯგუფის წევრები ხდებოდნენ. ამგვარ პირობებში ლოკალური ჯგუფი შეუძლებელია მონოგენური ყოფილიყო. ეს ეგზოგამიური გარემოცვის საზოგადოებაზე განსაკუთრებით უნდა ითქვას, სადაც

სხვადასხვა წარმომავლობის ადამიანები ერთიანდებოდნენ და სადაც ქმარი თუ ცოლი მუდამ სხვადასხვა გენეალოგიურ ჯგუფს განეკუთვნებოდნენ. მონოგენურობის ცნება შეიძლება მხოლოდ ისეთი ლინიჯის სტრუქტურას მივაკუთვნოთ, რომელიც საერთო გენეალოგიურ პრინციპს ემყარებოდა. ადოფციით მიღებული პირები უმეტესად ამ ჯგუფის სრულუფლებიან წევრებად განიხილებოდნენ და იმავედროულად ლოკალური გაერთიანების სახით უფრო ფართო სტრუქტურაში შედიოდნენ. ამიტომ, ხშირ შემთხვევაში, გენეალოგიურ ჯგუფში ადოფცირებულ ინდივიდთა წევრობა თითქოს ფიქტიური სრულებითაც არ იყო. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ფიქტიურ მონოგენურობაში, რომლის შინაარსი ლოკალური, მათ შორის, ნათესაური ჯგუფის წევრთა მოწვევებითი გენეალოგიური ერთგვაროვნებით განისაზღვრებოდა, ჩვენ ინდივიდთა ისეთ ინკორპორაციას ვგულისხმობთ, სადაც დამხედურის გარემოში ჩასახლება (დასახლება) ხდებოდა შეილად აყვანის, ზედსიძეობის და სხვა ამ ტიპის გამოვლინებათა გზით – მცირემიწიანობის, სიღარიბის გამო, ომის, სისხლის აღების შიშით დევნილთა შეფარება-მფარველობით. ამგვარად, ჩვენ შეგვიძლია ლოკალურ ჯგუფში ინკორპორაციასთან დაკავშირებით გარკვეული კანონზომიერებანი დავადგინოთ. მთისგან განსხვავებით, ბარის საქართველოში, ზოგიერთი გამოწვევის გარდა, მოახალშენე, განსაკუთრებით ზედსიძე, დამხედურის მემკვიდრეობით სახელს იშვიათად იღებდა, მაგრამ საქართველოს მთიანეთის განსაზღვრულ ნაწილში ინკორპორაციის ერთ-ერთი გაერცვლებული ფორმა ზედსიძის შეილად აყვანა, გვარსახელის შეცვლით ზედსიძის სიმამრის ძედ გახდომა, მისი ჯგუფის გენეალოგიურ სისტემაში გაერთიანება და ამით თითქმის სრულუფლებიანი წევრის სტატუსის მიღება იყო. ამგვარი ინკორპორაციის დროს, როგორც ითქვა, ადგილი ჰქონდა გვარსახელის შეცვლას და

სიძის იმ პატრონიმიული ჯგუფის გენეალოგიაში ჩართვას, რომელიც კონკრეტულ დასახლებაში ცხოვრობდა. ამ ფაქტში ჩვენ მთისა და ბარის დასახლებათა სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების არათანაბარი დონე უნდა დავინახოთ. ბარში პოლიგენურად ჩამოყალიბებულ დასახლებებში ლოკალური ჯგუფები უცხო სემტიკენეულად ღებულობდნენ, რასაც ხელს უწყობდა სათემო ტრადიციული ნორმების მეტ-ნაკლები შემონახულობა და სათემო-ჯგუფურ საკუთრებასთან შედარებით კერძო საკუთრების პრიორიტეტული მდგომარეობა, მაშინ, როდესაც საქართველოს მთიანეთში ტერიტორიული გაერთიანება დასახლების შედგენილობას აკონტროლებდა და მხოლოდ ზოგჯერ მიდიოდა კომპრომისზე იმ პირობით, თუ მონოგენურ დასახლებაში დამკვიდრების მოსურნე პატრონიმიულ, ბუდე-ნათესაობის მემკვიდრეობით სახელს, ასევე, საგვარეულო სახელწოდებას შეიცვლიდა, ე. ი. ლინიჯის წევრი გახდებოდა და იმ ჩვეულებებს დაემორჩილებოდა, რომლებიც ამა თუ ტერიტორიულ გაერთიანებაში იყო დაკანონებული. ამით ლინიჯის - გენეალოგიური ჯგუფის მეშვეობით ტერიტორიული გაერთიანება, გარეგნულად მაინც, დასახლების მონოგენურობისა და ლოკალური ჯგუფის ერთგვაროვნების შენარჩუნებინას ცდილობდა. შეიძლება დავასკვნათ, რომ ინდივიდის ლოკალურ ჯგუფში ინკორპორაცია, ნაწილობრივ და ისიც სხვადასხვა მექანიზმებით, სწორედ გენეალოგიური ნათესაობის ნიშან-თვისებათა გათვალისწინებით ხორციელდებოდა. სამწუხაროდ, ისტორიოგრაფიაში ლოკალური ჯგუფის უნივერსალურ მნიშვნელობასა და ავტონომიურ არსებობას ნაკლები ყურადღება ექცეოდა. ლოკალური ჯგუფის ფარგლებში, სათემო სამუშაოების გვერდით, შესაძლოა განსაკუთრებული შრომითი ოპერაციები: ხიდების, გზების მშენებლობა და შეკეთება, წყალგაყვანილობის, წყალსაცავებისა და

წყლის სათავეების დამბით დაცვა განხორციელებულიყო. აქედან, დასაშვებია, შრომის საგნებზე მხოლოდ ლოკალური ჯგუფის წევრთა სპეციფიკური საკუთრების ფორმები ჩამოყალიბებულიყო. არაეკონომიკურ ფუნქციათა რეგლამენტაციის მიზნით, მოსალოდნელია, პოტესტარნული ორგანოებიც წარმოქმნილიყო.

ლოკალური ჯგუფი, რომლის წევრები საერთო თანაცხოვრებით იყო შეკავშირებული, ჩვენი თვალსაზრისით, სამი ძირითადი ტაქსონომიური – სტრუქტურული დანაყოფისაგან შედგებოდა. დაჯგუფების პირველი დონე სახლთმეურნეობის ნუკლეარულ ოჯახთან მიმართებაში მინიმალური სახლთმეურნეობის, ხოლო ოჯახთა ჯგუფთან მიმართებაში გაფართოებული სახლთმეურნეობის ცნებას ემთხვეოდა. იგი შეიძლება აღინიშნოს ტერმინით – „მინიმალური ლოკალური ჯგუფი“. ყველა დასახლება, თუ იგი არ ემთხვეოდა ერთ სახლთმეურნეობას, მაგალითად, ხუტორი, შეიძლება „დიდი“ ანდა „მედიალური“ (უბანი, ქუჩა) და „მაქსიმალური“ (სოფელი, ტერიტორიული ჯგუფი) ლოკალური ჯგუფების სახით გამოვხატოთ.

თემი. თემი, როგორც სოციალური ორგანიზაციის განსაკუთრებული ფორმა, ქართველი ხალხის ტრადიციული საზოგადოების უმნიშვნელოვანეს საწარმოო-სამეურნეო უჯრედს წარმოადგენდა. იგი განსაზღვრულ პირობებში წარმოიქმნა და ერთობლივ შრომასა და ურთიერთდახმარების სისტემაზე იყო დაფუძნებული. თემის ფუნქციონირების უპირველესი საფუძველი, მისი სისტემათწარმომქნელი საწყისი და ის პირველადი სუბსტანცია, საიდანაც სათემო ორგანიზაცია ამოიზარდა, სწორედ ერთობლივი შრომა იყო.

ისტორიოგრაფიაში არსებობს ტერმინი თემის მრავალი განმარტება. ამ ცნების ირგვლივ სრული თანხმობა მხოლოდ იმაშია, რომ ადამიანები დაჯგუფებული იყო თემში, მაგრამ

არ არსებობს სრული თანხმობა იმაზე თუ რაში მდგომარეობდა თემის არსი (ტერნერი, 1983:197). მეტ-ნაკლები აღიარებით სარგებლობს თვალსაზრისი იმის თაობაზე, რომ თემი ეკონომიკურ-ტერიტორიულ გაერთიანებას წარმოადგენდა, რომელიც ლიტერატურაში, ხშირად, გეაროვნული, სისხლითნათესაური, სასოფლო, სამეზობლო, საოჯახო თემების სახით აღინიშნებოდა. თემის წევრებს მიწის საკუთრებაზე და წარმოების ზოგიერთ ობიექტზე უპირატესი უფლება ჰქონდათ (დაწერ. იხ.: პერშიცი, 1986:109-114; ბუტინოვი, 1968:110]. სამეცნიერო ლიტერატურაში პოსტულირებულია თეზისი იმის შესახებ, რომ თემი პირველყოფილი საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი ელემენტი იყო, რამაც სათანადო ასახვა ჰპოვა ტერმინსა და ცნებაში - „პირველყოფილი თემური წყობა“. სხვადასხვა ტიპის თემი (არაბული, გერმანული, სლავური...) საზოგადოების ევოლუციურ, განვითარებად სტადიებს გამოხატავდა (ზაკი, 1975). ჩვენი აზრით, ყურადღება უნდა გამახვილდეს იმაზე, რომ ყველა ავტორის მიერ გამოყოფილი ჯგუფური - სათემო საკუთრების, როგორც თემის ცხოვრებისეული საქმიანობის ელემენტი, ყოველთვის იყო კოლექტიური, ერთობლივი შრომა. რამდენადაც მატერიალური წარმოების წესი, შრომითი ოპერაციების მთლიანი კომპლექსის განხორციელების მიზნით, როგორც ინდუსტრიულ, ისე საზოგადოების განვითარების სამრეწველო სტადიაზე სხვადასხვა ინდივიდთა გაერთიანებასა და კორპორაციას მოითხოვდა, ამდენად, ამის საფუძველზე თემში უშუალოდ მწარმოებელთა ინტეგრაცია ზუსტად ისევე ხდებოდა, როგორც საკვების მოპოვების მიზნით მგლები და სხვა ტიპის ცხოველები ხროვაში ერთიანდებოდა. ამიტომ, თემი ინდუსტრიაში მდელი საზოგადოების ფარგლებში ყოველთვის იყო სოციალური შედარებით უნივერსალური და ძირითადი

საწარმოო-ეკონომიკური უჯრედი (შდრ. კაბო, 1968). ეს განპირობებული იყო იმით, რომ აგრარულ სოციალურ ადგილზე აქონდა უშუალო მწარმოებლის წარმოების საშუალებებთან შეზრდას, მაშინ, როცა წარმოების საშუალებებიდან მშრომელი ინდივიდის გამოცალკეება ინდუსტრიულ-ურბანისტულ საზოგადოებაში მოხდა. აქ კოოპერაციის ძირითად ფორმად სათემო სისტემის სხვაგვარი, კერძოდ, ფაბრიკულ-ქარხნული და კოოპერაციული ტიპის ორგანიზაციები ჩამოყალიბდა. ამასთან, თემი, მიუხედავად ტრადიციული გაგებისა, არ შეიძლება მხოლოდ ტერიტორიულ გაერთიანებასთან იქნეს გათანაბრებული, რამდენადაც საერთო ტერიტორიაზე განსახლებული ყველა წევრი არ იყო თემის წევრი (ბავშვები, მოხუცები, ავადმყოფები, მშობიარენი...), თემის წევრებს შეეძლოთ, ასევე, სხვადასხვა დასახლებებში ეცხოვრათ. აქვე უნდა დაზუსტდეს თემის სტრუქტურულ ნაწილთა ცნებებიც. რამდენადაც სახლთმეურნეობაში საზოგადოების მინიმალური სამეურნეო-ეკონომიკური უჯრედი წარმოიქმნებოდა, ამდენად, იგი „მინიმალური თემის“ სახით უნდა აღინიშნოს. თუ თემი რამდენიმე სახლთმეურნეობის სამეურნეო-ეკონომიკურ ჯგუფს აერთიანებდა, მაშინ თემის ასეთი ფორმა შეიძლება „გაფართოებული („მედიალური“) თემის“ სახით დავასათაუროთ. იმ შემთხვევაში კი, როცა თემი რამდენიმე ლოკალური ჯგუფის სამოსახლოს და სამეურნეო ბირთვს აყალიბებდა, მაშინ საუბარი ფაქტიურად „მაქსიმალურ თემზე“ მიმდინარეობს.

სამეურნეო ჯგუფები. სამეურნეო ჯგუფები ქართული ტრადიციული საზოგადოების რეალური ეკონომიკური სისტემის ძირითადი მასაზრდოებელი იყო. თემის შიგნით სხვადასხვა გაერთიანება გამოიყოფოდა, რომლებიც ცალკეული სამეურნეო სამუშაოების შესაბამისად იქმნებოდა. თავად თემი კი საწარმოო პროცესს სამეურნეო ციკლის პერიოდში

სრულად უზრუნველყოფდა. საწარმოო ჯგუფებს დროებითი და მუდმივი ხასიათი ჰქონდათ. რამდენადაც თემის ფარგლებში შრომითი პროცედურის მთლიანი ციკლი ხორციელდებოდა, ამდენად, თემს საკუთრების უფლება სახნავ ნაკეთებზე, საძოვრებზე, სათიბებზე, ტყესა და ცალკეული სახის ინვენტარზე გააჩნდა. ამის საფუძველზე იგი საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემას არეგულირებდა. თემის უმთავერეს ფუნქციებში მიწის ერთობლივი დამუშავება, ირიგაციული ნაგებობების მშენებლობა თუ რეკონსტრუქცია, ხვნა-თესვა, მოსავლის აღება, საქონლის მოვლა-პატრონობა შედიოდა. შეიძლება არაერთხელ გაესვას ხაზი იმას, რომ თემისა და სხვადასხვა ტიპის ლოკალური გაერთიანების, მათ შორის, ნუკლეარული ოჯახისა და სახლეულის მახასიათებელთა ანალიზის საფუძველზე, ისტორიულ-ეთნოლოგიური ასპექტით, ძირითადად, შეიძლება საკუთრების ორი ფორმა გამოიყოს: კერძო და ჯგუფური.

ჯგუფური საკუთრება. ჯგუფური საკუთრება, უმთავერესად, სათემო ტრადიციებიდან, ერთობლივი შრომიდან და კოოპერაციიდან გამომდინარეობდა. იურიდიული ასპექტით, ტრადიციული საზოგადოების ცნობიერებაში კერძო საკუთრება, კერძო-ინდივიდუალური საწყისი, საკუთრივ ინდივიდი გამოირიცხებოდა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, რეალობაში, XIX-XX საუკუნეების საოჯახო არქივებში მასობრივად შემონახულია ფაქტები მიწის ყიდვა-გაყიდვის შესახებ, რაც მიწაზე კერძო საკუთრების იმ ეკონომიკური რეალობის არსებობას ადასტურებს, რომელიც დროთა განმავლობაში ლოკალურ ჯგუფთა სეგმენტაციის პერმანენტულ პროცესში შეიძლება კელაე ჯგუფურში ტრანსფორმირებულიყო. ეს კი კონკრეტულ-ისტორიული ასპექტით საზოგადოებრივ ურთიერთობათა გაფართოების კანონზომიერ გზას ასახავდა. ბარში, სადაც კოლექტიურ შრომაზე ნაკლები მოთხოვნილება

იყო, საკუთრების ჯგუფური ფორმაც სუსტი იყო. აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკენათ, რომ მაღალმთიანეთში, სადაც კოლექტიური შრომის დანახარჯი დიდი იყო, ბუნებრივია, საკუთრების ჯგუფური ფორმის ხვედრითი წილიც მაღალი იყო და დასახლების სოციალურ-ეკონომიკური სისტემაც თემის პრინციპით იყო მოწყობილი. ბარში, სადაც ნაკლები იყო კოლექტიური შრომის ხვედრითი წილი, შესაბამისად, საკუთრების ჯგუფურ ფორმებთან შედარებით კერძომესაკუთრული ტენდენციები ჭარბობდა.

კერძომესაკუთრული ურთიერთობები:

1. კერძომესაკუთრულ ურთიერთობათა სისტემა იერარქიულად და იურიდიულად დარეგულირებული ბადით მიახლოებული იყო წარმოების ე. წ. „ფეოდალურ წესთან“. ურთიერთობათა ამ სისტემაში, როგორც ჩანს, მემამულური ტიპის მიწის მსხვილი მეურნეობა ჭარბობდა. წოდებრივი სისტემისა და ძლიერი ხელისუფლების ფარგლებში კერძომესაკუთრული ტენდენციები სახელმწიფოს ხელს უწყობდა მონარქიული იერსახე გამოეკეთა;

2. ინდივიდუალური გლეხური მეურნეობა, რომელიც მემამულურ მეურნეობაში თემის გარეთ იყო ჩართული;

3. კერძო საკუთრება, რომელიც „კაპიტალისტური“ მეურნეობის მსგავსად დაქირავებულ შრომაზე იყო დაფუძნებული.

სათემო ურთიერთობათა სისტემა. სათემო ურთიერთობათა სისტემა ჯგუფურ საკუთრებას, კოლექტიურ შრომას, ურთიერთდახმარებას, სავარგულების პერიოდულ გადანაწილებას ეფუძნებოდა. მას კერძო საკუთრების იურიდიული ფორმების არსებობა არ ახასიათებდა. კოოპერაციისა და შრომითი ურთიერთდახმარების ტრადიციული ფორმები თემში საწარმოო ჯგუფების საფუძველზე ფუნქციონირებდა და

მატერიალური წარმოების სისტემაში ამა თუ იმ სამუშაოს შესრულების დროს პერმანენტულად წარმოიქმნებოდა.

საქართველოს მთიანეთში გასულ საუკუნეებში ქონებრივ დიფერენციასთან და სახლეულთა ეკონომიკური ერთობის შესუსტებასთან დაკავშირებით კოლექტიური დახმარების სხვადასხვა ფორმების გამოყენების აუცილებლობა იქმნებოდა. ადრე სამეურნეო ინტერესთა თანხვედრილობა ჯერ კიდევ არ უწყობდა ხელს დახმარების გაცვლითი სისტემის ჩამოყალიბებას (სემიონოვი, 1976). დიდი სახლეულის სტრუქტურა და მრავალრიცხოვნება საშუალებას იძლეოდა დამოუკიდებელი ძალებით გადაწყვეტილიყო მიწათმოქმედებას, მათ შორის, მემინდერეობასა და მესაქონლეობასთან დაკავშირებული ყველა სამეურნეო საკითხი, თუმცა, რაკი ლოკალურ ჯგუფში გაერთიანებულ სახლეულთა შორისაც არსებობდა მჭიდრო სამეურნეო-ეკონომიკური ურთიერთობა – წარმოების ზოგიერთი ობიექტის ანდა წარმოების საშუალებათა კოლექტიური სარგებლობა, მიწის ერთობლივი დამუშავება, ოჯახებისა და ნათესაური ჯგუფების მიხედვით მოსავლის განაწილება და მოხმარება, ბუნებრივია, ამის გამოც იგი შრომის ორგანიზაციის თავისებური ფორმით ხასიათდებოდა, მაგრამ ეს იყო არა შრომითი ურთიერთდახმარება, არამედ ლოკალურ ერთობათა იმ წევრების შრომითი კავშირი, რომლებიც თემში მათ ანდა საზოგადოებრივი დანიშნულების მიწებს მოიხმარდნენ.

ამგვარად, სახლეული, ლოკალური ჯგუფის სხვა სახლეულებთან ერთად, კოლექტიურ სარგებლობაში წარმოების ობიექტთა მხოლოდ ზოგიერთ ნაწილს ფლობდა. ასეთ უჯრედში მონათესავე სახლეულების ინტერესები სრულად იყო გათვალისწინებული, ხოლო საჭიროების შემთხვევაში ისინი ერთმანეთს შრომითაც ეხმარებოდნენ. ტრადიციულ საზოგადოებაში შრომითი დახმარების განსაზღვრული ფორმები

ჩნდებოდა, რაც სახლეულის რიცხოვრები შემადგენლობის შემცირებასთან ერთად ყოფაში მტკიცედ ინერგებოდა. დახმარების გაწევის აუცილებლობა, რომელიც სოციალურ-ეკონომიკური მოთხოვნილებებით იყო განპირობებული, ბუნებრივი გზით იბადებოდა. ეს იყო აღნიშნული პროცესის ლოგიკური შედეგი, რამდენადაც სეგმენტაციის შემდეგ სახლთმეურნეობას სამუშაო ძალის შემცირებასთან ერთად უკვე დამოუკიდებლად აღარ შეეძლო მეურნეობა ეწარმოებინა, მითუმეტეს, ისეთ გეოგრაფიულ რეგიონსა და ბუნებრივ-ეკოლოგიურ გარემოში, სადაც მეურნეობის ფორმათა მრავალფეროვნებას ჰქონდა ადგილი.

კაცობრიობის ისტორიაში ნათესაურ გაერთიანებათა როლისა და ფუნქციის, სხვა სოციალურ ორგანიზაციებთან მათი თანაფარდობის, ზოგიერთი ტიპოლოგიური და სოციალურ-იდეოლოგიური ინტეგრაციული ნიშნის შესახებ საკითხი აუცილებლად უნდა დაისვას.

პატრონიმიული ორგანიზაცია. ქართული ტრადიციული საზოგადოების სოციალური არქიტექტონიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ქსელს პატრონიმიული გაერთიანება აყალიბებდა. ამიტომ, ფართო ნათესაური ჯგუფის ზოგად აღმნიშვნელად ვიყენებთ ტერმინს - „პატრონიმიული ორგანიზაცია“, ხოლო მისი გენეალოგიური სეგმენტების გამომხატველ ცნებად - „ლინიჯს“ ანდა „რემიჯს“.

ცნება „პატრონიმია“ სამეცნიერო ლიტერატურაში მაქსიმ კოსვენმა შემოიტანა (კოსვენი, 1936; 1952; 1964). იგი მას ერთი რომელიმე დიდი ოჯახის - საოჯახო თემის გაყოფის საფუძველზე წარმოქმნილ დიდი და პატარა ოჯახების ჯგუფად განმარტავდა (კოსვენი, 1948). მისი წევრები ერთმანეთში სამეურნეო, საზოგადოებრივ და იდეოლოგიურ კავშირებს ინარჩუნებდნენ. ეს ავტორი პატრონიმიულ ორგანიზაციაში გვარის (род, родовая организация) გადმონაშთს ანდა მის და-

ნაყოფს ხედავდა, ე. ი. პატრონიმიას პირველყოფილი წყობის საპეციფიკურ პრობლემათა შუქზე განიხილავდა (კოსეენი, 1964:1). საერთოდ, პატრონიმიის საკითხთან დაკავშირებით საკმაოდ ფართო ლიტერატურა არსებობს. თავდაპირველად ეს ორგანიზაცია „ზადრუგას“ ტიპის დიდ ოჯახთან და ტერიტორიულ-სამეზობლო თემთან გაათანაბრეს (შდრ. გრეკოვი, 1951:27-37; რაპოვი, 1969; ფროიანოვი, 1972:90-97. შდრ. ფრეიდენბერგი, 1962:198-209; 1972), ხოლო სხვა მეცნიერებმა, მაქსიმ კოსეენის კვალდაკვალ, პატრონიმიულ ორგანიზაციაში გვარის გადმონაშთი თუ მისი დანაყოფი დაინახეს და ამდენად, პატრონიმიული გაერთიანება პირველყოფილი ეპოქის პროდუქტად ჩათვალეს. მოგვიანებით ჩამოყალიბდა თვალსაზრისი იმის თაობაზე, რომ პატრონიმიული სტრუქტურა მეორეულ მოვლენას წარმოადგენდა და დიდი ოჯახის სეგმენტაციის შედეგად წარმოიქმნებოდა, რომელიც, თავის მხრივ, გვაროვნული ორგანიზაციის დაშლის შედეგი იყო (რობაქიძე, 1968; შდრ. დავიდოვი, 1979; მელიქიშვილი, 1984). მიხეილ კრიუკოვმა დისკუსიის პროცესში პატრონიმიული ორგანიზაციის ანალიზის სფეროში საკითხისადმი ახალი მიდგომა შემოგვთავაზა (კრიუკოვი, 1967), თუმცა სწორედ დისკუსიის პროცესში მეცნიერთა ნაწილი პატრონიმიისადმი, როგორც სოციალური ინსტიტუტის არსისადმი, სკეპტიკურად განეწყო. უფრო მეტიც, ზოგიერთმა მკვლევარმა მიიჩნია, რომ უფრო მიზანშეწონილი იქნებოდა თუ ამ ტერმინს ხმარებიდან ამოვიღებდით¹³.

პატრონიმიული ორგანიზაცია ჩვენ გვესმის არა როგორც ოჯახთა გაერთიანება, არამედ, როგორც სოციალური ორგანიზაციის სხვადასხვა სტრუქტურული დონის გენეალო-

¹³ პრობლემის ისტორიოგრაფია იხ.: (პერშიცი, 1986:133-134; სემიონოვი, 1986:75-86; კისლიაკოვი, 1976).

გიურ სეგმენტთა - ლინიჯთა ერთობლიობა, რომლებიც შინაგანად ფიქტიური ნათესაობის ჩართვით, წარმოშობითი პრინციპის საფუძველზე იყვნენ დაკავშირებულნი, ე. ი. ერთხაზობრივი გენეალოგიური (პატრილინეალურობა და მატრილინეალურობა) ნათესაობით. პატრონიმიული ორგანიზაციის წევრები თავად იყვნენ ოჯახის წევრები (მამა-ვაჟიშვილი, ქალიშვილი...). ოჯახი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო პატრონიმიული ორგანიზაციის ამოსავალი წერტილი. სწორედ ამიტომ ოჯახის ყველა წევრი პატრონიმიულ ჯგუფში არ ერთიანდებოდა.

ამრიგად, ნათესაური ჯგუფი, ჩვენი აზრით, ძირითადად დაფუძნებული იყო გენეალოგიურ სისტემაზე, უფრო ზუსტად, ერთლინეალური ფილიაციის მეშვეობით დაჯგუფების წევრთა წარმომავლობით ერთობაზე, მაგრამ მასში, ამასთან, ბიოლოგიური ნათესაობა უდავოდ არ მონაწილეობდა, რამდენადაც ინდივიდთა ნათესაური კავშირები მუდამ სოციალურ ურთიერთობათა სისტემის მეშვეობით ცნობიერდებოდა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ნათესაობა სოციალურ სისტემას წარმოადგენდა, ხოლო მისი სოციოგენეზი - სოციალურისაკენ მოძრაობის პროცესის სტიმულირება ბიოლოგიური იმპულსებით ხდებოდა. ინდივიდი პირველ რიგში ნათესაებს (მამა, ძმა...), როგორც ასეთს, რეალურად აცნობიერებდა იმისგან დამოუკიდებლად, ბიოლოგიურად ისინი გენეალოგიურ ჯგუფს განეკუთვნებოდნენ თუ არა, ე. ი. საზოგადოებაში ნათესაობა სოციალურ ხასიათს ატარებდა, ხოლო ბიოლოგიური ფაქტორი მეორეხარისხოვანი ნიშანი იყო, რამდენადაც ინდივიდი სწორედ სოციალური ფაქტორების მეშვეობით იწყებდა პატრონიმიულ ჯგუფთან მისი კუთვნილების გაცნობიერებას. ამასთან დაკავშირებით პატრონიმიული ორგანიზაციის გენეალოგიურ სეგმენტებთან და სოციალური ორგანიზაციის სხვა ფორმებთან თანაფარდობის სა-

კითხი იქცევეს ყურადღებას. სწორედ ამ მიზნით ჩვენ შევეცადეთ სოციალურ ორგანიზაციათა ძირითადი ბლოკები გამოგვეყო და მოკლედ დაგვეხასიათებინა. პრობლემის განსაკუთრებული ასპექტი ისეთი სოციალური უჯრედების თანაფარდობის საკითხს ეხება, როგორიც იყო ერთ სახლეულში (სახლთმეურნეობაში) გაერთიანებული ოჯახთა ჯგუფი, თემი და პატრონიმიული ორგანიზაცია. ამ შემთხვევაში მხოლოდ ერთი ნაწილი ოჯახთა ჯგუფის წევრებისა, დაკავშირებულნი პატრილინეარული ფილიაციით, 3-4 თაობის ფარგლებში „მინიმალურ ლინიჯს“ წარმოქმნიდნენ. ამიტომ გაფართოებული სახლეულის (სახლთმეურნეობის) ფარგლებში საუბარი ლინიჯისა და ოჯახთა ჯგუფის იგივეობის შესახებ ჩვენ არ გვიხდება, რამდენადაც სახლეულის (სახლთმეურნეობის) წევრთა ნაწილი (ცოლები...) ლინიჯის წევრები არ იყვნენ.

პატრონიმიული ჯგუფის დაბალ დონეს აყალიბებდა ნათესაეები, რომლებიც გაფართოებული სახლეულის (სახლთმეურნეობის) ფარგლებში თანაცხოვრობდნენ და, უმეტესად, სამი, ნაკლებად – ოთხი თაობის ჩარჩოებში საერთო წარმომავლობით იყვნენ დაკავშირებულნი. პატრონიმიული - ნათესაური ორგანიზაციის მოცემული ფორმა დასაშვებია აღინიშნოს „მინიმალური ლინიჯის“ (მინიმალური გენეალოგიური ჯგუფის) სახით, რომელიც ნათესაობის სისტემის მეშვეობით საკუთრების უფლების გადაცემის არხებსა და ყველაზე მაღალი სიმჭიდროვის სოციალულტურულ ინფორმაციას არეგულირებდა. მინიმალური ლინიჯი ისტორიოგრაფიაში შეუმჩნეველი დარჩა, რამდენადაც ასეთი სტრუქტურული უჯრედის ოჯახის გარკვეულ ფორმასთან (პატრიარქალური, გაფართოებული, გაუყოფელი, დიდი...) იდენტიფიცირება ხდებოდა და იგი არ გაიაზრებოდა, როგორც პატრონიმიული - ნათესაური ორგანიზაციის თავდაპირველი გე-

ნეალოგიური სეგმენტი. სწორედ ამიტომ ბევრი ავტორი იძულებული იყო დიდი ოჯახი ნათესაობის სისტემის პირველწყაროდ განეხილა, რაც რეალობას არ შეესატყვისება. პატრონიმიული ნათესაური ორგანიზაცია სათავეს დიდი ოჯახის გაყოფის პროცესში კი არ ღებულობდა, როგორც ეს ადრე მიიჩნეოდა, არამედ მინიმალური ლინიჯის სეგმენტაციის საფუძველზე. ამასთან ხაზი უნდა გაესვას იმას, რომ გაფართოებული სახლეული (სახლთმეურნეობა) და მინიმალური ლინიჯი სრულიად განსხვავებულ სიბრტყეზე ფუნქციონირებდნენ და ერთმანეთს არ კვეთდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ მინიმალური ლინიჯი ხშირ შემთხვევაში გაფართოებული სახლეულის (სახლთმეურნეობის) ფარგლებში ჯგუფდებოდა. მსგავსი სპეციფიკა გარეგნულად ქმნიდა შთაბეჭდილებას, რომ სოციალური ორგანიზაციის ეს ორი ფორმა ერთმანეთს ფარავდა და ემთხვეოდა, საიდანაც, როგორც ჩანს, მომდინარეობს მცდარი პოსტულატი, რომელიც პატრონიმიასა და დიდ ოჯახს მნიშვნელობით ათანაბრებდა ანდა პატრონიმიას პატრიარქალური ოჯახის სეგმენტაციის პროდუქტად თვლიდა.

რამდენიმე მინიმალური ლინიჯი ლინიჯთა ჯგუფს აყალიბებდა, რომლებიც ერთმანეთთან დაკავშირებულნი იყვნენ საერთო, ჩვეულებრივ, რეალური, მაგრამ არა დღეგენდარული წინაპრით ანუ გენეალოგიური პრინციპით, ურთიერთდახმარების ტრადიციით, ერთობლივი დღესასწაულებითა და რიტუალებით, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სხვადასხვა სფეროში ნათესაურ კატეგორიებად დიფერენცირებული რეალური უფლებებითა და ვალდებულებებით. ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ, ჩვენი გაგებით, ლინიჯთა ჯგუფს მაქსიმ კოსვენი შეცდომით ლოკალურ ჯგუფს უკავშირებდა და გვთავაზობდა, მოცემული ორგანიზაციის მთელი ერთობლიობა – პატრილინეარული გაერთიანება და

ერთი ძირიდან ნაყარი დიდი და პატარა ოჯახთა ჯგუფი, ტერმინ „პატრონიმით“ აღგვენიშნა, მაგრამ, როგორც ჩვენ უკვე მივეუთითეთ, ამ ტერმინით გაცილებით მოსახერხებელია ნათესაური ორგანიზაციის ის ერთობლიობა წარმოვანიზოთ, რომელიც, განურსევლად ნათესაობის თაობრივი რაოდენობისა, დაფუძნებული იყო პატრილინეარულ ფილიაციაზე. ჩვენ მიერ აქ წარმოდგენილი ლინიჯის ფორმა შეიძლება „მაქსიმალური ლინიჯის“¹⁴ სახით აღინიშნოს. მაქსიმალური ლინიჯის დამახასიათებელ თვისებებს, სხვადასხვა ხალხსა და რეგიონში, კონკრეტულ სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებთან და ტრადიციებთან დამოკიდებულებებში, უკვე ხაზგასმული გენეალოგიური პრინციპების გარდა, წარმოდგენდა ხუთი და თორმეტი ანდა უფრო მეტ თაობიანი გაერთიანება, ეგზოგამია (/ენდოგამია), საკულტო ცერემონიები, რიტუალები და ნაწილობრივ, როგორც წესი, ქონების მემკვიდრეობა, ლევირატული უფლება, სამხედრო დახმარება, სისხლის აღება და სხვა სამართლებრივი თუ ინსტიტუციონალური ნორმები.

ამრიგად, მაქსიმალური ლინიჯი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო ლოკალური, რამდენადაც მის წევრებს, დასაშვებია, სხვადასხვა ტერიტორიული გაერთიანების ლოკალურ ჯგუფში ეცხოვრათ. მსგავს პირობებში არ არსებობდა პატრონიმიული საკუთრება, პატრონიმიული უბნები, პატრონიმიული სასაფლაოები, რომელთა არსებობაზე, ჩვეულებრივ, ბევრი მკვლევარი ლაპარაკობდა და წერდა. ასე მაგალითად, პატრონიმიული სასაფლაო – „გეაროენული სამარხები“, რომლებიც „ხალხური ეტიმოლოგიის“ დონეზე ყველგან არსებობდნენ, სინამდვილეში ასეთები არასოდეს ყოფილან.

¹⁴ არსებობს გენეალოგიური სტრუქტურის შუალედური ფორმაც, რასაც ჩვენ „მედიალურ ლინიჯს“ ეწოდებთ.

სამარხები უფრო ლოკალური ჯგუფის წევრთა დაკრძალვის ადგილი იყო, ვიდრე პატრონიმიული ორგანიზაციის სასაფლაო. სასაფლაო იყო იმ ლოკალური ჯგუფის წევრების, რომლებიც ერთმანეთთან ერთდროულად დაკავშირებულნი იყვნენ ნათესაობით, ქორწინებითა და მუდმივი თანაცხოვრებით. ეს დასკვნა გამომდინარეობს იქიდან, რომ, პირველ რიგში, გათხოვილი დები პატრონიმიული ორგანიზაციის წევრები ასეთ სამარხებში არ იკრძალებოდნენ და, მეორე, ცოლები, რძლები, რომლებიც არ იყვნენ ლინიჯის წევრები, პირიქით, ჩვეულებრივ, ქმრების გვერდით იმარხებოდნენ. სამეცნიერო ლიტერატურაში პრაქტიკულად ადგილი ჰქონდა პატრონიმიის მიერ ლოკალურობის გადაფარვას, ხოლო აქედან გამომდინარე, ცნებების გადაადგილებას, როცა ლოკალურობა ნათესაობასთან იყო გათანაბრებული. ის ფაქტი, რომ ლინიჯი ლოკალურ ხასიათს არ ატარებდა, ხოლო მის წევრთა ნაწილი – დები ლოკალურ ჯგუფს ტოვებდნენ, როგორც ჩანს, ლინიჯის ლოკალურობის საკითხს ხსნის. ლოკალურობას კავშირი უფრო მეტად ქორწინებასა და ტერიტორიის ფაქტორთან ჰქონდა, ვიდრე პატრონიმიულ ორგანიზაციასთან. ცოლები უდავოდ ქმრების სტატუსს ღებულობდნენ, მათ ლოკალური ჯგუფის საერთო სასაფლაოზე ქმრების გვერდით კრძალავდნენ, ყოფაში ქმრის ლინიჯის სახელწოდებასა და გეარსახელს ღებულობდნენ, მაგრამ ისინი არასოდეს არ შედიოდნენ ქმრის ლინიჯში და ყოველთვის თავიანთი მამის ლინიჯს ეკუთვნოდნენ, ამასთან, იმავედროულად, თავისი მშობლებისა და ძმების ლოკალურ ჯგუფში არ ერთიანებოდნენ. ლოკალურობის, ნათესაობისა და საკუთრების ნაწილობრივი დამთხვევის ფაქტები შეცდომით გაიგებოდა როგორც „გვაროვნულ ურთიერთობათა“ შემონახულობის მოწმობა, განსაკუთრებით, ქონების ერთობისა და სოციალური მთლიანობის პირობებში. სინამდვილე-

ში, საუბარი ეხება არა კოლექტიურ საკუთრებას თუ იდენტობის სხვა რომელიმე ფორმას, არამედ საკუთრების უფლების დაყოფას და ნათესაობის სისტემის მეშვეობით მათ რეგულირებას. ამასთან, ლოკალურ ჯგუფს ზოგიერთი გაუყოფელი ქონების – ტყის, ბაღის, საძოვრის, სათიბის, სახნავეის და სხვა ტიპის, ხშირად, მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობის სამეურნეო ნაკვეთის საერთო მფლობელობა და სარგებლობა ახასიათებდა, რაც, როგორც ჩანს, გაფართოებული სახელეულის (სახლთმეურნეობის) სეგმენტაციის პროცესის შედეგს წარმოადგენდა. ლოკალური ჯგუფების ღირსეულობა იდენტიფიკაციის პირობებში, მართლაც, საკუთრების ფორმები, ბევრი მეცნიერის მიერ, შესაძლოა, აღქმულიყო, როგორც პატრონიმიული საკუთრება, რაც ამ პრობლემის არადიფერენცირებული კვლევის მიზეზი იყო.

მაქსიმალურ ღირსეულობაში სოციალური ორგანიზაციის სამი ვარიანტის გამოყოფა შეიძლება. ისინი მაქსიმალური ღირსეულობის ფარგლებში პირველჩანასახის სახით იყვნენ წარმოდგენილნი. ამიტომაც, ზოგიერთი მეცნიერი მოიაზრებდა მათ, როგორც დიდი ოჯახის ფორმებს. აქვე ისეთმა ცნებებმა იჩინა თავი, როგორიცაა „სამამო ოჯახი“, „სამმო ოჯახი“ და „საბიძაშვილო ოჯახი“ – კუზენური ოჯახი (კოსვენი, 1948; 1964; შდრ. ხარაძე, 1939; 1960; 1961; აჩუგა, 1982; 1983; მგელაძე, 1983; 1986). სინამდვილეში კი უნდა ვილაპარაკოთ სამამო, სამმო, საბიძაშვილო ღირსეულობის შესახებ და არა ოჯახის თაობაზე. სამამო ღირსეულობა ყველა შიდა დანაყოფის აღმნიშვნელად ზოგადი სახელწოდება ჰქონდა. სამმო ღირსეულობა საერთო გენეალოგიის ფარგლებში ცალკე ღირსეულობად სეგმენტირდებოდნენ, რომლებიც ძმების საკუთარი ანდა ზედმეტი სახელწოდებების მიხედვით აღინიშნებოდნენ. კუზენური (საბიძაშვილო) ღირსეულობა, თავის მხრივ, საერთო ორგანიზაციის სეგმენტს წარმოადგენდა, რომელიც ბიძაშვილთა

სახელების მიხედვით აღინიშნებოდა. მაქსიმალური ღრძინის ფარგლებში თუ მის ფარგლებს გარეთ, დასაშვებია პატრონიმიული ორგანიზაციის ისეთი ფორმების არსებობა, როგორიც იყო გვარი (საგვარეულო) და გვართა კავშირი. გვართა კავშირი პირობითად მისაღებია ტერმინ – „კლანით“ აღინიშნოს. მათი ანალიზი სპეციალურ კვლევას მოითხოვს. ღოგორც ჩვენ ვფიქრობთ, ისტორიოგრაფიაში ჩამოყალიბებული მოსაზრება, რომ ნათესაობის სისტემის პრინციპს, არაგენეალოგიური ურთიერთობები – ქორწინებით წარმოქმნილი ნათესაობაც წარმოადგენდა, არასაკმარისად კორექტულად გამოიყურება. ასევე, წარმოშობაზე, დაბადებაზე, უფრო ზუსტად, გენეალოგიაზე აღმოცენებული ნათესაობის – გენეალოგიური ნათესაობის დასახასიათებლად სამეცნიერო პრაქტიკაში დამკვიდრებულ ტერმინს – „სისხლით ნათესაობას“ არაძირთებულად ვთვლით, რამდენადაც „სისხლი“ ინდივიდს, როგორც მამაკაცის, ისე ქალის ნათესაურ მხარესთან აკავშირებდა. ბუნებრივია, მხოლოდ ბიოლოგიური ნათესაობაც არ არსებობდა, რადგან ინდივიდთა ნათესაური დამოკიდებულება მუდამ სოციალურ ურთიერთობათა სისტემაში აირეკლებოდა, მით უმეტეს, რომ ბიოლოგიური ნათესაობა მხოლოდ სპეციალური გენეტიკური გამოკვლევებით და ისიც მეცნიერების განვითარების თანამედროვე დონეზე დგინდება.

ქორწინებით წარმოქმნილ ნათესაობას, რომელიც ყოფაში ტერმინით მოყვრობა აღინიშნებოდა, შეუძლია ურთიერთობათა ორ ქვეტიპთან მიგვიყვანოს: პირველი, დედის ჯგუფთან, რომელიც სოციალური ორგანიზაციის ელემენტებს არ წარმოქმნიდა, რამდენადაც საზოგადოების სოციალურ უჯრედში ამ პრინციპის საფუძველზე ინდივიდთა ინტეგრაცია, ჯგუფური ორგანიზაცია არ ხერხდებოდა, მეორე, ლოკალური ჯგუფის წევრთა, მაგალითად, დედასა და შვილს,

ქმარსა და ცოლს, სიძისა და რძლის ნათესავეებს შორის ურთიერთობებთან. ამან ბევრ მკვლევარს ბიძგი მისცა – ინდივიდთა ასეთი ჯგუფი საზოგადოების ცალკე სოციალურ უჯრედად გამოვეყო, მაგრამ გვაქვს კი საკმარისი არგუმენტები, რათა ქორწინებასა და სისხლით ნათესაობაზე – წარმოშობაზე დაფუძნებული ასეთი ჯგუფი სოციალური ორგანიზაციის დამოუკიდებელ ელემენტად გამოვეყოთ? ჩვენი თვალსაზრისით, ეს სწორი არ არის, რადგან ქორწინებით წარმოქმნილი ურთიერთობები, განსხვავებით გენეალოგიური ნათესაობისაგან, ლოკალურ ჯგუფში დისკრეტული, იმპერატიული და ერთგვაროვანი იყო.

ინდივიდი მთელი ცხოვრების მანძილზე სხვადასხვა სოციალური ჯგუფის წევრი შეიძლება ყოფილიყო, კერძოდ, ოჯახის, თემის, ლოკალური ჯგუფის, პოტესტარნული – პოლიტიკური ორგანიზაციის, მაგრამ იგი მუდამ რჩებოდა მხოლოდ ერთი უცვლელი ფორმის – გენეალოგიური დაჯგუფების წევრი. თითქმის ყველა საზოგადოებაში დედასა და შვილს შორის ნათესაობის გაცნობიერება მსგავსია, განსაკუთრებით იქ, სადაც პატრილინეალური ფილაცია ტრადიციული იყო. ნათესაობა დედასთან, რომელიც იყო მამის ცოლი, ასევე, გენეალოგიური სისტემის მეშვეობით გაიზარებოდა. ქალი გათხოვების შემდეგ ქმრისა და ქმრის პატრონიმიული ჯგუფის წევრის სტატუსს ღებულობდა და დედასა თუ მის სხვა ახლობლებს შორისაც წარმოქმნიდა ურთიერთობებს, რომელსაც ყოფაში ნათესაობად აცნობიერებდნენ და ჩვენც ურთიერთობათა ასეთ ფორმას ნათესაობის სისტემის ელემენტად მივიჩნევთ. მეუღლეთა გაყრის ანდა სიკვდილის შემთხვევაში, ობოლი ბავშვის ურთიერთობები კვლავ ტრადიციულ სახეს ღებულობდა, ანუ დედულეთთან კავშირის პრინციპებს ეფუძნებოდა. ასევე ხდებოდა დედინაცვლის

ნათესაობასთან მიმართებაშიც, მით უმეტეს, რომ მოცემულ შემთხვევაში დაბადებასა და წარმოშობაზე აღმოცენებული უჯრედები არ არსებობდა. მრავალ ტრადიციულ საზოგადოებაში მეუღლეთა გაყრის პერიოდში ბავშვები მუდამ მამის პატრონიმიულ ჯგუფში რჩებოდნენ და დედას არ შეეძლო მათზე, ისე როგორც ქონებაზე პრედენდენტობა გაეწია. ამის შემდეგ ურთიერთობები დედასთან და მის ჯგუფთან წყდებოდა. ამდენად, ქორწინებით შექმნილი ნათესაობა მეორადად წარმოჩნდება და იგი, როგორც საზოგადოებრივ სტრუქტურაში გენეალოგიური ნათესაური სისტემის თანმხლები და მეორეხარისხოვანი ელემენტი, ისე უნდა გაეიაზროთ. ისეთი საზოგადოება, რომელიც ნათესაობის - გენეალოგიური სისტემის პრინციპების აღიარებას ეფუძნებოდა და, შესაბამისად, ადამიანთა ინტეგრაციის პროცესში დამაკავშირებელ როლს ასრულებდა, პატრილინეალური ფილაციის წევრთა ნორმატულად რეგლამენტირებულ ურთიერთობებზე იყო აგებული.

ლოკალური ჯგუფის ფარგლებში ენდოგამიის, განსაკუთრებით, კუზენური ქორწინების პირობებში სპეციფიკური ვითარება იქმნებოდა, სადაც ნათესაობა არა მხოლოდ მოყვრობითი ურთიერთობების, არამედ გენეალოგიური სისტემის საფუძველზე აღინიშნებოდა. ამ შემთხვევაში, ქორწინება არ უწყობდა ხელს არაგენეალოგიური ნათესაობის ჩამოყალიბებას. საერთოდ, ქორწინების აღნიშნული წესი, მაგალითად, კუზენური ქორწინება, შესაბამისად, ბიძაშვილთა ქორწინებით ჩამოყალიბებული სოციალური ჯგუფი კაცობრიობის კულტურის ისტორიაში ქორწინების ანდა ნათესაობის უნივერსალურ ფორმად არ შეიძლება ჩაითვალოს. ქორწინების კუზენური სისტემა ქორწინების აუცილებელი ფორმა არ იყო და იგი განსაკუთრებით სპეციფიკურ პირობებში ხდებოდა. მასზე ინდივიდისა თუ ჯგუფის ქონებრივი სტატუსი,

სარწმუნოებრივ-კონფესიური მიკუთვნებულობა და სხვა გარემოებებიც ახდენდა გავლენას. ეგზოგამიის პირობებში ქორწინების საფუძველზე ნათესაობა საერთოდ არ წარმოიქმნებოდა, რადგან გათხოვილი ქალი ქმრის საზოგადოების გენეალოგიურ სტრუქტურაში არ იყო ჩართული. ნიშანდობლივია, რომ ყოფაში ამ ტიპის ურთიერთობებს „ნათესაობას“ კი არ უწოდებდნენ, არამედ „მოყვრობას“, რომელთაც სხვადასხვა ენასა და დიალექტში ანალოგიური მნიშვნელობით სხვადასხვაგვარად აღნიშნავდნენ. მოცემული სისტემის ანალიზის პროცესში უმჯობესია არა ნათესაობაზე, არამედ მოყვრობით ურთიერთობებზე ვილაპარაკოთ.

ახლა რაც შეეხება ხელოვნურ ნათესაობას. ადოფციისა და სხვა ტრადიციული ხერხების (შვილად აყვანა, მოსულის მკვიდრის მიწაზე დასახლება და ადგილობრივ საგვარეულო სტრუქტურაში გვარის შეცვლით შესვლა...) მეშვეობით, ურთიერთობათა აღნიშნული ფორმა ნათესაური ცნობიერების ჩამოყალიბებას გულისხმობდა. ადოფცია უნდა განეხილოთ, როგორც ნათესაობა, რადგან ამით გენეალოგიურ სტრუქტურაში ჩართვა ხერხდებოდა, ქორწინება კი ერთიან გენეალოგიურ ხეში ინკორპორაციის ფაქტორს არ წარმოადგენდა.

ამრიგად, ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ისტორიულად პატრონიმიული ორგანიზაცია არა ცალკეულ ოჯახთა გაერთიანებას, არამედ იმ სხვადასხვა სეგმენტთა თუ ლინიჯთა ერთობლიობას წარმოადგენდა, რომლებიც ერთმანეთთან გენეალოგიური ნათესაობით – წარმოშობითა თუ მემკვიდრეობით, მათ შორის, ადოფციით იყვნენ დაკავშირებულნი. ამდენად, როგორც არაერთხელ აღვნიშნეთ, ნათესაური ორგანიზაცია ძირითადად გენეალოგიურ ნათესაობას, უფრო ზუსტად, ცალხაზობრივი ფილიაცით (მატრი, პატრი ლინეალურობა) დაჯგუფებული ინდივიდების წარმომავლობით ერთობას ეფუძნებოდა. ლინიჯის ტიპის ორგანიზაცია სრულად

ლოკალიზებული არასოდეს იყო. ამასთან, არ შეიძლება ნათესაური (პატრონიმიული) ორგანიზაცია გენეალოგიური ნიშნით მხოლოდ პირველყოფილი საზოგადოების ტრადიციულ ელემენტად ჩაითვალოს, რადგან მას „გამჭოლი თვისება“ გააჩნდა და ამა თუ იმ სახით ყველა ტიპის საზოგადოებისათვის იყო ნიშანდობლივი. ნათესაური ორგანიზაცია უნივერსალურ ხასიათს ატარებდა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პატრონიმიულ ორგანიზაციას ფუნქციონირების პროცესში სტადიური საზღვრები არ გააჩნდა და საზოგადოებრივი წარმოების ინდივიდუალიზაციასთან ერთად მრავალდონიანი ლინეალური გაერთიანებიდან შედარებით სეგმენტირებად ლინეალურ სტრუქტურაში ტრანსფორმირდებოდა, ხოლო უშუალო მწარმოებლის წარმოების საშუალებებიდან მოწყვეტასთან, განსახლების მოზაიკურობის გაძლიერებასთან ერთად, ინდუსტრიულ-ურბანიზებული საზოგადოების ფარგლებში, მიგრაციული პროცესებისა და ადამიანთა მოძრაობის დიდ სიხშირესთან შესაბამისობაში, იგი არსებობას ჩვეულებრივ აგრძელებდა. სისტემაში მხოლოდ ნათესავთა საკონტაქტო წრე ვიწროვდებოდა, ასევე, დაჯგუფების მხოლოდ ფორმა და შინაარსი იცვლებოდა, საბაზო სუბსტრაქტი კი უცვლელი რჩებოდა. სწორედ ამიტომ, ქართველი ხალხის ტრადიციული საზოგადოების სოციალური აგებულების კელევის პროცესში დიდი ყურადღება პატრონიმიული ორგანიზაციის სტრუქტურასა და ტაქსონომიას, იერარქიულ სისტემას უნდა მიექცეს.

ტრადიციული სოციალური ორგანიზაციის ფარგლებში სამეურნეო და ქონებრივი ნორმები ნათესაობის სისტემის მეშვეობით, უფრო ზუსტად, პატრონიმიული ორგანიზაციის გენეალოგიურ სეგმენტთა არხებით რეგულირდებოდა. ეს ორგანიზაცია დიდ და პატარა ოჯახს კი არ აერთიანებდა, როგორც ეს ადრე არაერთი ავტორის მიერ იყო აღიარებული.

ლი, არამედ - პირიქით, თავად საოჯახო ჯგუფები ნაწილობრივ, პატრონიმიის მინიმალური დონეებისაგან შედგებოდა. სხვაგვარად რომ ეთქვათ, პატრონიმიული ორგანიზაცია გაწევრიანებული იყო არა გვარის (род, gens) შემადგენლობაში ანდა ყალიბდებოდა არა საოჯახო თემისა თუ დიდი ოჯახის სეგმენტაციით, არამედ - პირიქით, დიდი (გაფართოებული) სახლეული (სახლთმეურნეობა) მის მინიმალურ ფორმას მოიცავდა, რომლის დიფერენციაციის რეზულტატით ლინიჯები - პატრონიმიული ორგანიზაციის შედარებით მაღალი დონის გენეალოგიური სეგმენტები წარმოიქმნებოდა. ლინიჯის სახელწოდების წარმოქმნაც, ჩვეულებრივ, სპეციფიკურ ხასიათს ატარებდა. წინაპრის საკუთარ სახელს ანდა მეტსახელს (თიკუნს) ტრადიციული სუფიქსი -ეთ (-იენტ/-იანთ), -ანთ, -ან (-იან), -ებ, -შვილი (-ძე) ემატებოდა და გენეალოგიური ჯგუფის ზოგად სახელწოდებას აყალიბებდა. მინიმალურ და მედიალურ ლინიჯებს ტიპურად -ეთ (-იანთ), -აანთ, -ან (-იან) სუფიქსები, ხოლო საგვარეულო ლინიჯს, უმეტესად, -შვილი და -ძე ემატებოდა.

ამგვარად, შეკრებილი საეკლესიო წყაროების ურთიერთშედარების საფუძველზე, პატრონიმიული ტიპის სოციალურ სტრუქტურაში შეიძლება რამდენიმე ისეთი საკლასიფიკაციო ნიშანი გამოიყოს, რომელიც მინიმალურ და მედიალურ ლინიჯებს ახასიათებდა:

1. გენეალოგიური სტრუქტურა: 2 და 4 თაობა (მინიმალური ლინიჯი), 5 და 7, იშვიათად 9 და 12 თაობა (მედიალური ლინიჯი);

2. არა ლეგენდარულ, არამედ რეალურ წინაპართა რეესტრის მახსოვრობა;

3. წინაპრის საკუთარი სახელიდან, ხშირად, მეტსახელიდან გარკვეული სუფიქსის თანდართვით საერთო პატ-

რონიმიული მემკვიდრეობითი სახელწოდების წარმოშობა. ეს სახელწოდებები შესაძლებელია შესაბამისობაში ყოფილიყო ეთნონიმთან, სატომო და ადგილის სახელებთან, პროფესიისა თუ სხვა ტიპის საქმიანობის გამომხატველ სიტყვებთან, ასევე, განსაზღვრული სუფიქსის თანდართევით;

4. პატრონიმიული ორგანიზაციისა და მისი გენეალოგიური შტოების საერთო, განზოგადებული სახელწოდება [მამაშვილობა (მამიშვილობა), მოძმიანობა, ბაბუიშვილობა (//ბაბუეშვილობა), ბუდობა, ბუნობა (//ბუნი), ნოგრო, ლამხუბ (//სამხუბ), თური, ახლო და გარე ბიძაშვილობა, ძველი და ახალი მამანი (მამობა)...];

5. საზოგადოებრივი ერთობა და სოციალურ სოლიდარობა გამოხატული ნათესაური ჯგუფის წევრთა უფლებამოვალეობებში, განსაკუთრებით, საქორწინო ცერემონიების, ბავშვის დაბადების, სისხლის აღების პერიოდში;

6. იდეოლოგიური ერთობა, რომელიც ჯგუფში საკულტო რიტუალების, დღესასწაულებისა და სხვადასხვა ტიპის რელიგიური ქცევების დროს რეალიზდებოდა.

პატრონიმიული ორგანიზაციის ამოსავალს მინიმალური ლინიჯი წარმოადგენდა, რომელიც, ძირითადად, დიდ სახელეულში იყო გაერთიანებული. ამ სტრუქტურაში განსაკუთრებული ადგილი საქმო ფორმის ნათესაურ ჯგუფს ეკავა. იგი საერთო პატრონიმიული სახელწოდებით, ჩვეულებრივ, სამამო ლინიჯებს მოიცავდა.

მინიმალურ და მედიალურ ლინიჯებთან მიმართებაში ყურადღებას იქცევს ის ნიშან-თვისებები, რომლებიც შედარებით მაღალი ტაქსონის – გვარისათვის, საგვარეულო ლინიჯისათვის იყო ნიშანდობლივი:

1. მრავალთაობიანი გენეალოგიური რიგი – გენეალოგიურ ჯგუფთა ერთობლიობა;

2. საგვარეულო ღირებულებებს შორის სუსტი სტრუქტურული კავშირი;

3. ღვებდარული წინაპარი და საერთო საგვარეულო სახელწოდება – გვარსახელი.

ქართველი ხალხის ტრადიციული საზოგადოების სოციალურ ურთიერთობათა სისტემაში ნათესაობის ფენომენს არანაკლები ადგილი ადგილობრივ კულტებსა და რიტუალებში ეკავა. ხშირად იდეოლოგიურ ჯგუფთა ზოგიერთი რიტუალური თავისებურება ნათესაობით იყო დეტერმინებული. ქართველი ხალხის სულიერი კულტურა სხვადასხვა რელიგიურ-კონფესიური თუ იდეოლოგიური შეხედულებებისა და ტრადიციის რთულ სინთესს წარმოადგენდა, რომელიც საზოგადოებაში არსებულ არაერთგვაროვან სოციო-კულტურულ ელემენტთა დანაშრევებითა და სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური კოლიზიებითაც იყო განპირობებული. ამის შედეგი იყო, ერთი მხრივ, მართლმადიდებელი ეკლესიის დომინირება და გაელენა, რომელიც ქართველთა ცხოვრებაში მაინტეგრირებელ როლს ასრულებდა, მეორე მხრივ, სხვადასხვა რელიგიური ტრადიციების რთული კომბინაციები, რომლებსაც თითოეულ ეთნოგრაფიულ ჯგუფში სპეციფიკური ნიშან-თვისებები ჰქონდა შეძენილი. ბარსა და, ნაწილობრივ, მთიან ზონაში მართლმადიდებლური ქრისტიანობა განმსაზღვრელი იყო, რომელიც ხევსურეთში, ფშავეში, მთიულეთში, გუდამაყარში, თუშეთში, სვანეთში ქრისტიანობამდელი რწმენა-წარმოდგენების ელემენტებს ითავსებდა და „ხალხური ქრისტიანობის“ იერსახესაც ატარებდა. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, მაგალითად, აჭარაში, ოსმალეთის იმპერიის ზეგავლენით, ნაწილობრივ, ისლამი გავრცელდა. ამასთან, სამცხე-ჯავახეთი, თავის მხრივ, ისეთი რელიგიური ტრადიციების გადაკვეთის ადგილს წარმოადგენდა, როგორიც იყო მართლმადიდებლობა, კათოლიკობა, გრიგორია-

ნობა, ისლამი. აუცილებელია შევნიშნოთ, რომ საქართველოს ცალკეულ რეგიონში „მსოფლიო რელიგიების“ კონსტრუქციას მრავალრიცხოვანი ადგილობრივი რწმენა-წარმოდგენები, კულტები, წარმართული შეხედულებები ართულებდა.

ამ თეალსაზრისით, განსაკუთრებით საინტერესოა საქართველოს საკრალურ-სადღესასწაულო და საწესჩვეულებო ცხოვრებაში ნათესაობის ფენომენის შესწავლა. ქართველი ხალხის სულიერ კულტურაში, მრავალგეაროვანი წარმოდგენები გარემომცველ სამყაროზე, მათ შორის, მიკროსოციო-რელიგიურ კოსმოსზე – წინაპრის კულტებზე, გეაროვნულ სალოცავენზე, ოჯახის საკრალურ ცენტრთან, კერასთან დაკავშირებულ ქოთნურ ღვთაებებზე კოსმოგონიური შეხედულებები მკაფიოდ ფიქსირდება. ამასთან, შეინიშნებოდა ადგილობრივი კულტების დიდი მრავალფეროვნება, მათი რეგიონული და ლოკალური სპეციფიკა. ტერიტორიულ და იდეოლოგიურ ერთობათა კულტები ტრადიციული მენტალიტეტით გენეალოგიური ნათესაობის პრიზმაში გაიაზრებოდა და პატრონიმიულ ხასიათს ატარებდა. კულტების უმრავლესობას საფუძვლად საერთო წარმომავლობის იდეა ედო, რომელიც ქართული ტრადიციული საზოგადოების გენეალოგიურ ჯგუფებში ინტეგრაციისათვის დომინანტურ ფაქტორს წარმოადგენდა და პერსონიფიკაციისას იდეოლოგიური ერთობის ნიშნებს იძენდა.

საქართველოში ლოკალურ ჯგუფებში პატრონიმიულ განშტოებათა დღესასწაულებისა და რიტუალების შემდეგი იერარქია გამოიყოფოდა:

1. საოჯახო და მთლიანად სახლეულის კულტები და დღესასწაულები;

2. მედიალურ ღვთაება – მედიალურ გენეალოგიურ ჯგუფთა უბნური, იშვიათად, სასოფლო, სოციო-რელიგიური

ასპექტით ლოკალურ გაერთიანებათა საკულტო რიტუალები და დღესასწაულები;

3. სასოფლო კავშირების, მაგალითად, სეანური ღაჯრანების საკულტო რიტუალები და დღესასწაულები, ხოლო, უშუალოდ, ნათესაური ფაქტორის თვალსაზრისით, მაქსიმალური ლინიჯების, სხვადასხვა ნათესაური იერარქიის მედიალურ ლინიჯთა, ე. ი. მაქსიმალური პატრილინეალური ჯგუფების საკრალური დღეობები;

4. ნათესაეთა საკულტო რიტუალები და დღესასწაულები ისეთი ტერიტორიული გაერთიანების ფარგლებში, რომელიც გენეალოგიურად მონათესავე და არამონათესავე საგვარეულოთა კავშირზე და მაქსიმალურ პატრილინეალურ ჯგუფთა სტრუქტურაზე იყო დაფუძნებული;

5. საერთო სახეობო-საკულტო რიტუალები და დღესასწაულები, რომლებიც არამონათესავე, იშვიათად, მონათესავე საგვარეულოთა და კლანთა კავშირის არეალში რეალიზდებოდა. ჩვეულებრივ, სახეობო ერთობა ხეობის ფარგლებში ერთ ანდა რამდენიმე ტერიტორიულ გაერთიანებას მოიცავდა და, ხშირად, პოტესტარნულ ფუნქციას ასრულებდა.

დასახლების სოციალურ აგებულებაზე, გენეალოგიაზე დაფუძნებული ნათესაობის გარდა, უაღრესად დიდ ზეგავლენას ხელოვნური ნათესაობის ფორმები ახდენდა. ასეთი იყო შვილად აყვანის პრაქტიკა, მამამძუძუობა (ათალიკობა), დაძმობილება, რომელთაგან თითოეული ნათესაურ ურთიერთობათა გარკვეული მოდელის სპეციფიკას გამოხატავდა. ცნება „ნათესაური ორგანიზაცია“ გენეალოგიური თავისებურებებით განისაზღვრებოდა, მაგრამ გენეალოგიური ნათესაობის გვერდით საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემაში ინდივიდთა დაჯგუფების სხვა ფორმები არსებობდა, რომლებიც სამეცნიერო ლიტერატურაში „ხელოვნური ნათე-

საობის" სახელითაა ცნობილი (მაგალითად, იხ.: სმირნოვა, 1989; ვოლკოვა, 1989).

ამ მხრივ საყურადღებოა ხელოვნურ ნათესაობასთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია, ჩვეულებები და თავად ასეთი ნათესაობის ტრადიციული ფორმები. მათგან უნდა გამოიყოს რძით ნათესაობა, ძმადნაფიცობა, ძმობილობა, დობილობა, ძმობილ-დობილობა, შვილად აყვანა. ხელოვნური ნათესაობის აღნიშნული ფორმები ნათესაობის სისტემის ორგანულ ნაწილს წარმოადგენდნენ, საქართველოში ტრადიციული საზოგადოების სოციალურ ცხოვრებაზე არსებით ზეგავლენას ახდენდნენ და ნათესაური სტრუქტურების სპეციფიკასა და ბუნებას ნაწილობრივ განსაზღვრავდნენ.

საქართველოში შვილად აყვანის ტრადიცია ფართოდ იყო გავრცელებული, რომელსაც რიტუალური სახე ჰქონდა მიღებული. მასთან უნდა დაეკავშიროთ ჩვეულება, რომლის თანახმადაც, ლოკალურ-ნათესაური გაერთიანება სასიძოს ნებას რთავდა სასიძამროს სახლში დასახლებულიყო. ჩვეულებრივ, ასეთი ოჯახის მემკვიდრეები ქალიშვილები იყვნენ, რაც ჯგუფს აიძულებდა კომპრომისზე წასულიყო და ზედსიძე მიეღო. საქართველოს ზოგიერთ რეგიონში ტრადიციული ოჯახები სასიძოს, როგორც შვილს, ისე ღებულობდნენ. ზედსიძეობა პრესტიჟული სრულებითაც არ იყო, მაგრამ ჰქონდა გარკვეული სოციოკულტურული მოტივაცია. მართალია, ზედსიძე სიძამრის ქონების მემკვიდრე ვერ ხდებოდა და ცოლის გეარსახელს არ ითვისებდა, მაგრამ მისი შთამომავლები პაპის ქონებაზე საკუთრების უფლებას იღებდნენ. მიუხედავად ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ცალკეულ, განსაკუთრებით, მთიან კუთხეებში გვქონდა რიგი შემთხვევა, როცა სასიძო სიძამრის მემკვიდრეობით სახელს - გეარსახელს, ზოგჯერ კი მცირე ზომის გენეალოგიური ჯგუფის სახელწოდებასაც ღებულობდა, შესაბამისად, ოჯა-

ხი მას, როგორც შეილსა და ქონების მემკვიდრეს, ისე ღებულობდა. სწორედ ამ ხასიათის მონაცემები გვაძლევს საფუძველს, შედსიძეობის ინსტიტუტი ხელოვნური დანათესაების ერთ-ერთ ფორმად განვიხილოთ.

საქართველოში დანათესაება ხდებოდა არა მხოლოდ მკერდზე კბილის დადგმით, ბავშვის აღსაზრდელად გადაცემით, არამედ სხვა საკმაოდ მრავალფეროვან ჩვეულებებზე დაყრდნობით (იხ.: თოფჩიშვილი, 2006; მგელაძე, 1987; 1987:100-105). როგორც ცნობილია, საქართველო უძველესი ქრისტიანული, ამ ხრივ, შეიძლება ითქვას, ორთოდოქსალური ქვეყანა იყო. ბუნებრივია, მართლმადიდებლური რწმენისა და კულტურის აყვავების პერიოდში, აღმოსავლური ეკლესიისათვის დამახასიათებელი უნივერსალური პრაქტიკის საფუძველზე, ხელოვნური დანათესაების ახალი ფორმები, მაგალითად, ნათლობა გავრცელდა, რომელმაც ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში ტრადიციული იერსახე მიიღო და სხვადასხვა ტიპის ხალხურ ჩვეულებებსაც მჭიდროდ გადაეხლართა. სეთი ფორმის ხელოვნური დანათესაების შიგნით ქორწინება რამდენიმე თაობაში, ჩვეულებრივ, შეიდი და თორმეტი თაობის ფარგლებში მკაცრად იკრძალებოდა. აქ, გენეალოგიურად – სისხლით დაკავშირებულ ნათესაებს შორის საქორწინო აკრძალვების დარღვევა ეგზოგამიის დარღვევას უთანაბრდებოდა. დანათესაებულ პირებში საქორწინო კავშირების დამყარება ხშირად სოფლიდან ანდა თემიდან მათი განდევნით თუ მოკვეთილებთან ყველა სახის ურთიერთობის შეწყვეტით სრულდებოდა (მგელაძე, 1985:46-61; 2002:275-290). აუცილებელია შევნიშნოთ, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიან რეგიონებში ნათლობის ჩვეულება მკაფიოდ გამოხატული „ხალხური ქრისტიანობის“ ანარეკლის მატარებელი იყო, რითაც იგი თავისი საწყისებით ტრადიციული საკულტო ხასიათის უძველეს ჩვეულებებს უკავშირდებოდა. ზოგი-

ერთ რეგიონში გავრცელებული რელიგიური ჩვეულება ფორმითა და ფუნქციით ნათლობის ინსტიტუტთან ახლოს იდგა და, შესაბამისად, ხელოვნურ ნათესაობას უთანაბრდებოდა. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანი ადგილების სალოცავები თავის ირგვლივ ჯგუფის ყველა წევრს აერთიანებდა, უმოაერესად, მამაკაცთა ნაწილს, ხოლო რიტუალური ჩვეულებები, როგორც რელიგიური კომპლექსის საიდუმლო, საკრალური ნაწილის უმთავრესი ეტაპი იყო. სრულფასოვან წევრად გახდომის მიზნით საზოგადოებაში შესვლა სწორედ ამგვარ ეტაპებს უკავშირდებოდა. სალოცავი – ხატი (/ჯგარი) იდეოლოგიური ცენტრი იყო, რომლის ირგვლივ კონფესიური ჯგუფი ერთიანდებოდა. ასეთ ერთობას ეგზოგამიის ამა თუ იმ ფორმის ხასიათი განსაზღვრავდა. ინდივიდთა ურთიერთკავშირი ურთიერთობათა იმ სისტემით რეალიზდებოდა, რომელიც ნათესაობის სტრუქტურისათვის იყო ნიშანდობლივი. ხატის ირგვლივ ნათესაური და არანათესაური ჯგუფების ინტეგრაციის სპეციფიკა და ურთიერთკავშირის ხასიათი საფუძველს გვაძლევს ეს ერთობა „ხელოვნური“ – „რიტუალური ნათესაობის“ ერთ-ერთ ფორმად განვიხილოთ. ტრადიციული საყრდენი, „ხატის ყმობის“ სახელწოდებით ცნობილ ჩვეულებაში იყო გამოყოფილი. იგი ამ ერთობის ყველა წევრსა და ოჯახს რიტუალების გზით ჯგუფის სტრუქტურაში ახალშობილების და მოზარდების, როგორც საზოგადოების მომავალი სრულუფლებიანი წევრების ჩართვას ავალდებულებდა.

ამგვარად, ჩვენ მიერ შესწავლილ ქართულ ეთნოსოციალურ ორგანიზმში ხელოვნური ნათესაობის აღწერილი ფორმები ყველა იმ ტერიტორიულ-ეთნოგრაფიულ ჯგუფს ახასიათებდა, რომლებიც, პრინციპში, დანათესავებისა და ადოფციის საერთო კავკასიურ რეგიონულ სახესხვაობებს

წარმოადგენდნენ, რამდენადაც ხანგრძლივი დროის მონაკვეთში, საქართველოში მათი ევოლუციის პერიოდში, ისინი კავკასიის სხვა ისტორიული ოლქების ეთნოკულტურულ ერთობათა ხელოვნური ნათესაობის ფორმებთან დაკავშირებულ ჩვეულებებთან შესატყვისობაში ჩამოყალიბდნენ და განვითარდნენ.

ფეოდალურ საქართველოში აღზრდის ერთ-ერთ განსაკუთრებით საინტერესო ფორმას „მამამძუძეობა“ წარმოადგენდა, რომელიც სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში „ათალიკობის“ სახელითაა ცნობილი და ბავშვის სხვის ოჯახში აღსაზრდელად გადაცემას ნიშნავს [დაწერ. იხ.: კოსვენი, 1935]. ძველ საქართველოში მამამძუძეობის (დედამძუძეობის) არსებობა, ძირითადად, წერილობითი წყაროებით მტკიცდება (მგელაძე, 1989). ეთნოგრაფიულ დონეზე მითითებული ტერმინი არ გვხვდება, თუმცა შინაარსობრივად მას მრავალფეროვანი დიალექტური სახელწოდებები ცვლის. დედობილის ოჯახში ჩვილისა თუ მოზარდის გადაცემის ტრადიციამ საქართველოში, დროთა განმავლობაში, წოდებრივ-იერარქიული და მკევეთრად გამოხატული „ფეოდალური“ ხასიათი მიიღო. ადრეულ პერიოდში სამეფო ოჯახები თავიანთ შვილებს აღსაზრდელად სპასპეტებსა და ერისთავებს გადასცემდნენ. მოგვიანებით თავადები შვილებს აზნაურებს აზრდევინებდნენ, ეს უკანასკნელნი კი - გლეხებს. საქართველოს მთიან რეგიონებში, სადაც „ფეოდალიზმი“ სუსტად იყო განვითარებული, კლასიკური მამამძუძეობის ერთი კომპონენტიც კი არ დასტურდება. ხევსურეთში, ფშავეში, მთიულეთში, ზემო სვანეთის განსაზღვრულ ნაწილში მამამძუძეობას საერთოდ არ ჰქონდა ადგილი, ბუნებრივია, თუ ასეთად მოსისხლეთა შერიგების მიზნით ბავშვის მოტაცების ანდა გადაცემის ფაქტს არ მივიჩნევთ. მამამძუძეობა მაინცაა დამოწმებული მთის ამა თუ იმ ნაწილში. იგი იქ ცალკეული

პრივილიგებული ოჯახის პრაქტიკას ეფუძნებოდა. ამიტომ, ტიპურ მოვლენას არ წარმოადგენდა. მთიანი რეგიონების საზოგადოებრივი უჯრედები არქაულ სოციალურ გაერთიანებებთან ფუნქციურად ახლოს იდგნენ, ვიდრე წოდებრივიერარქიული ფეოდალური მხარის მოსახლეობის საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემებთან. მამამძუძეობის რელიქტები, თუ იგი წარმოშობით მართლაც, „პირველყოფილი საზოგადოების“ გეაროვნულ ინსტიტუტს, როგორც ეს არაერთ ავტორს მიაჩნდა (მაქსიმ კოსვენი, ვალენტინ გარდანოვი...), წარმოადგენდა, მაშინ, პირველ რიგში, სასოფლო-სათემო ტრადიციების მატარებელ ჰომოგენურ – პეტეროგენურ („ადრეკლასობრივ“) საზოგადოებებში უნდა შემონახულიყო. რაჭაში, ლეჩხუმში, ზემო იმერეთში მამამძუძეობის ინსტიტუტი შედარებით სუსტად იყო განვითარებული, ვიდრე საქართველოს ბარში. დაბლობის მიმართულებით, ქვემო იმერეთში, სამეგრელოსა და გურიაში, „ფეოდალური“ ურთიერთობების დონის ზრდასთან შესაბამისობაში, მამამძუძეობის როლი და ფუნქცია იზრდებოდა. მაგალითად, სამეგრელოს ეთნოგრაფიულ ყოფაში აღზრდის ეს ფორმა XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის პირველ მეოთხედამდე შედარებით თვალსაჩინოდ, რიტუალური სახით იყო შემონახული. ასევე შეგვიძლია ვთქვათ აფხაზეთსა და იმ რეგიონებზე, სადაც „ფეოდალური საკუთრების“ პირობებში პრივილიგირებული წოდება მამამძუძეობის ინსტიტუტს სოციალური ინტერესების დასაკმაყოფილებლად იყენებდა. ჩვენი ეთნოგრაფიული მასალების თანახმად, XIX საუკუნეში მამამძუძეობა საქართველოს დასავლეთ ნაწილში – გურიაში, სამეგრელოში, აფხაზეთში შედარებით ინტენსიურად ფუნქციონირებდა, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოს დაბლობ ნაწილში – ქართლსა და კახეთში ამ ინსტიტუტის შესახებ სავსე

წყაროები საკმაოდ მწირია (დაწვრ. იხ.: ბახია, 2010:490-491; 2013; ბახია, 2013).

„ფეოდალურ იერარქიაში“ მამამძუძეობის ინსტიტუტის საშუალებით დანათესავებულ ოჯახებს შორის ნათესაური კავშირების წარმოქმნა განსაზღვრულ ქონებრივ, სოციალურ უფლებებსა და მოვალეობებს აყალიბებდა. თანდათანობით „ფეოდალური საგვარეულო“ ოჯახებისათვის მამამძუძეობა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი სოციალური ინსტიტუტი გახდა. მათ საშუალება ჰქონდათ, ნათესაური ურთიერთობების დამყარების გზით, სოციალურად დაბლა მდგომი ფენებიდან მუდმივი და ერთგული მოკავშირე შეეძინათ. „ფეოდალური სახლები“ რამდენიმე თაობის მანძილზე უამრავ ხელოვნურად დანათესავებულ ოჯახს აერთიანებდა, რაც, საბოლოო ჯამში, ხელს უწყობდა ვერტიკალური პრინციპით საოჯახო-საგვარეულო კავშირების ფორმირებასა და ზრდას. ცალკეულ შემთხვევაში გლეხთა ოჯახები სოციალურად მაღლა მდგომი წოდების წარმომადგენლებთან თავად ცდილობდნენ კავშირი დამყარებინათ, რასაც საფუძველად განსაზღვრული ეკონომიკური ინტერესები ედო. გარდა ამისა, ასეთი კავშირი საპატიოდ ითვლებოდა – ოჯახი, რომელიც ბავშვს აღსაზრდელად ღებულობდა, გაეღწევიან სოციალურ გარემოს იძენდა. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჩანს, რომ მამამძუძეობა უნივერსალურ ხასიათს ატარებდა. საქართველოში მას თავისებური ისტორია ჰქონდა, რამაც გარკვეული სახით ასახვა პოვოა ძველქართულ წერილობით წყაროებში. პირველდაწყებით ეტაპზე მამამძუძეობის ქართული ტრადიცია სამხედრო-პოლიტიკურ და ეთნოგამაერთიანებელ ფუნქციას ასრულებდა, რადგან ხელს უწყობდა სხვადასხვა სოციალური დონის ოჯახთა დაახლოებას. მსგავსი ერთობა განპირობებული იყო ოჯახების არა მხოლოდ პოლიტიკური, არამედ წოდებრივი მდგომარეობითაც, გარკვეულად, ნათესაურ სოლიდარობაში იგი ექსპლოატაციის ნიშნებსაც ფა-

რავდა. რძით ნათესაობა „კლასობრივი საზოგადოების“ განვითარების შედარებით ადრეულ ეტაპზე ურთიერთობებს ისეთ ოჯახებს შორის არეგულირებდა, რომლებიც სხვადასხვა იერარქიულ დონეზე იდგნენ და გაერთიანებული ეთნოსოციალური ორგანიზმის ფარგლებში ხელს უწყობდნენ მშეიდობიანი პოლიტიკური კავშირების დამყარებას. ამასთან, სამხედრო-პოლიტიკური საკითხების გადაწყვეტისას აღნიშნული ინსტიტუტის სპეციფიკა სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენელთა დაახლოებასა და, შესაბამისად, საქართველოს რეგიონების ერთობას განსაზღვრავდა.

ამგვარად, ჩვენ შეგვიძლია ხელოვნური ნათესაობის ორი ძირითადი გზა მივუთითოთ:

1. იმ შემთხვევაში, როცა აღოფცირებული პირი ინდივიდთა ჯგუფში გეარსახელს იცვლიდა, ნათესაობაში ეროვნობდა და მათი ჩვევებით ცხოვრობდა. ამ ვითარებაში გენეალოგიურ ინკორპორაციასთან გეკონდა საქმე. ინდივიდთა შორის ურთიერთდამოკიდებულების სისტემა აქ მთლიანად ადეკვატური იყო რეალურ ნათესაუთა ურთიერთობის სისტემისა;

2. იმ დროს, როცა ნათესაობა ნათლობის, მამამძუძუობის, დაძმობილების გზით მყარდებოდა, ისე, რომ გეარსახელი არ იცვლებოდა, ე. ი. გენეალოგიურ წრეში ჩართვა და, შესაბამისად, ამ ჯგუფთან თანაცხოვრება არ ხდებოდა, მაშინ საქმე რიტუალურ ნათესაობასთან გეკონდა, რომელიც, შესაძლოა, შესაბამისი ეგზოგამიური ბარიერებითაც ყოფილიყო განსაზღვრული.

ნათესაობის გერმინოლოგია - სოციალური ჯგუფების ინდიკატორი

სოციოკულტურულ ანთროპოლოგიასა და ეთნოლოგიაში დღემდე ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პრობლემად მსოფლიოს ხალხთა ნათესაობის ტერმინთა შედარებით-ტიპოლოგიური ანალიზი და მათი თეორიული მოდელირება მიიჩნევა. თიპოლოგიის პრობლემებს არაერთი ცნობილი მეცნიერი შეეხო. მიუხედავად ამისა, ფაქტობრივი მონაცემების სიმცირის და კონკრეტულ-ისტორიულ ჭრილში თემის არასრულყოფილად დამუშავების გამო, მსოფლიოს ხალხთა ნათესაობის სისტემის განხილადებული ატლასის შემუშავების საკითხი ჯერ კიდევ არ დასმულა.

როგორც ცნობილია, ნათესაობის სისტემისა და, კონკრეტულად, ნათესაური ტერმინოლოგიის კლასიფიკაციის მეცნიერული კვლევის ფუძემდებლად ლუის ჰენრი მორგანი მიიჩნევა. მან ნათესაობის ტერმინები ორ დიდ კატეგორიად დაყო: კლასიფიკატორულად და აღწერილობითად. თავის მხრივ, კლასიფიკატორულ ტიპში იგი ორ ქვეტიპს ხედავდა: მაღაიურს და თურანულ-ჰანოვანიურს (მორგანი, 1934). ანთროპოლოგიის სფეროში ლუის მორგანის მიერ დაწეხულმა ფუნდამენტურმა გამოკვლევებმა ავტორს შესაძლებლობა მისცა იროკეზულ (ჰანოვანიურ) და თამილურ (თურანულ) სემანტიკურ მოდელებს შორის მსგავსება დაედგინა. თომას ტრაუტმანის ფიგურალური გამონათქვამით, ეს მიდგომები „მრგვალი ბორბალი“ აღმოჩნდა, რის საფუძველზეც ნათესაობის ტიპების შესახებ თავისი დროისათვის ლუის მორგანმა ერთობ ორიგინალური ჰიპოთეზა განავითარა, რამაც მას ნათესაობის სისტემის გლობალური შესწავლის იმპულსი მისცა (ტრაუტმანი, 1987:161-162).

დროთა განმავლობაში ნათესაობის ტერმინთა სისტემის მორგანისეული ტიპოლოგიური კლასიფიკაცია კრიტიკის ობიექტი არაერთხელ გახდა (შდრ. ტოკარევი, 1930:30; ოლდეროგე, 1948:8; ლისტენბერგი, 1948; 1960:216), მაგრამ მან დიდი მეცნიერული ღირებულება მაინც შეინარჩუნა. დისკუსიის პერიოდში¹⁵ მორგანისეული კონცეფციის ფარგლებში მოეღი რიგი საკლასიფიკაციო კრიტერიუმები და მასთან დაკავშირებული თვალსაზრისები დაზუსტდა. მაგალითად, აღმოჩნდა, რომ მაღალიური ტიპის ნათესაობის სისტემა შედარებით გვიანდელ ეტაპზე წარმოიქმნა, ვიდრე თურანულ-ჰანოვანიური (ოლდეროგე, 1960:7; კრიუკოვი, 1964:8; 1972).

ლუის მორგანი აღწერილობითი სისტემის დამახასიათებელ თვისებად პირდაპირი და გვერდითი ხაზების გამიჯვნის პრინციპს მიიჩნევდა, ხოლო კლასიფიკატორულ სისტემაში იგი ნათესაობის პირდაპირი ხაზის წარმომადგენლებს იმავე თაობის გვერდითი ხაზის წარმომადგენლებისაგან არ განასხვავებდა, რამდენადაც ისინი ერთმანეთში შერწყმულნი იყვნენ. თომას ტრაუტმანმა ცნობილ ნაშრომში, რომელიც ლუის მორგანის მემკვიდრეობას მიეძღვნა (ტრაუტმანი, 1987:1-290), ნათესაობის ტერმინოლოგიის მოდელში +1 თაობის დაჯგუფება შეძლო. მშობელთა თაობაში საკლასიფიკაციო სქემა მან შემდეგი სახით წარმოადგინა: ინგლისური – დისკრიპციული ანუ აღწერილობითი; ჰანოვანიური; თურანული და მაღალიური – კლასიფიკატორული. თომას ტრაუტმანის მონოგრაფიაში ჩამოყალიბებული დიაგრამა ნათესაეთა კლასიფიკაციას პრინციპში იმ სახით უკეთებს ილუსტრირებას, როგორც ეს ლუის მორგანს ჰქონდა წარმოდგენილი. მართლაც, აქ მოყვანილი განსხვავებული და მსგავსი კატე-

¹⁵ მაგალითად, იხ.: უაიტი, 1958.

გორიები რომ აეხსნათ, ისე როგორც ლუის მორგანის თეორიული თვალსაზრისები, მაშინ უდავოდ გასათვალისწინებელია დიაგრამაზე ნათესავთა დაჯგუფებისადმი და დედის ფილაციის წევრთა განლაგებისადმი გამოხატული ტრაუტმანისეული მიდგომა. დასახელებული კლასიფიკატორული სისტემა ძირითადად სამი ტიპისაგან შედგება. ესენი იყო: ქანოვანიური, ე. წ. იროკეზული, თურანული – თამილური და მალაიური, იგივე, პავაიური, რომლებიც, თომას ტრაუტმანის დაკვირვებით, ერთ ტიპში გაერთიანების ტენდენციას, უფრო ზუსტად, კოლატერალური – გვერდითი ნათესავების ლინეალურის, პირდაპირი ხაზის ნათესავებთან შერწყმის ტენდენციას ავლენენ, მაგრამ იროკეზულ და თამილურ სისტემებში მსგავსი სახით მხოლოდ ზოგიერთი ნათესავი ერწყმის, მაშინ, როცა პავაიურ ტიპში ყველა თუ არა თითქმის ყველა კატეგორია ერთ სისტემაში ერთიანდება (ტრაუტმანი, 1987:161-162).

ანთროპოლოგთა შორის უთანხმოებების ერთ-ერთი მიზეზი არა მხოლოდ კლასიფიკატორული და აღწერილობითი სისტემების სტადიური ატრიბუციის პრობლემა, არამედ ტიპოლოგიური ნიშნებისა და კრიტერიუმების განსაზღვრის საკითხებიც გახდა. ჯერ კიდევ ალფრედ კრობერი ცდილობდა თეზისი იმის თაობაზე დაესაბუთებინა, რომ კლასიფიკატორული პრინციპით არა მხოლოდ საკუთრივ აბორიგენთა ტერმინოლოგიური მოდელი, არამედ ევროპული ნათესაობის ტერმინთა ტიპებიც ხასიათდებოდა, რის საფუძველზეც მან ნათესაობის მოდელის ევოლუციური ხაზის მართებულობა ეჭვის ქვეშ დააყენა (კრობერი, 1909:82). ლუის მორგანის ტიპოლოგიის კრიტიკა ამ შემთხვევაში ლოგიკურ ნიადაგს ემყარებოდა და ამის საფუძველზე ალფრედ კრობერმა ნათესაობის ნომენკლატურის კვლევის სფეროში რვა დიფერენცირებული ნიშნის შესახებ თავის კონცეფციაში

საკმაოდ რთული, მაგრამ შინაარსობრივად ნოვატორული და სპეციფიკური კრიტერიუმები შემოიტანა. აღფრედ კრობერის ეჭვები ყველა ავტორის მიერ არ იყო გაზიარებული. ისინი თვლიდნენ, რომ ლუის მორგანის მიერ კლასიფიკატორული ტიპის სისტემის არსი ზუსტად იყო განსაზღვრული. ა. უაიტის მიხედვით, ლუის მორგანი კლასიფიკატორული ტიპის ძირითად დამახასიათებელ თავისებურებად პირდაპირი და გვერდითი ხაზების თავსებადობას თვლიდა, აღწერილობითს კი, პირიქით, მიჯნავდა. აქედან გამომდინარე, მისი აზრით, ინგლისური ტერმინები *cousin*, *uncle*, *aunt* კლასიფიკატორული არ არიან, რამდენადაც ისინი პირდაპირი და გვერდითი ხაზების ინდივიდებს ნათესაობის ერთ ტიპში არ აერთიანებენ (უაიტი, 1958:13). სხვაგვარად რომ ვთქვათ, სახეზე გვაქვს ლუის მორგანის მიერ შემოთავაზებული ნათესაობის ტერმინთა სისტემის ტიპოლოგიზაციის პრინციპთა ინტერპრეტაციის მრავალმნიშვნელობიანობა, თუმცა ამას მაინც არ შეუძლია მკვლევრები სრულად დააკმაყოფილოს. სხვათა შორის, ა. უაიტის მიერ ლუის მორგანის მხარდასაჭერმა მოსაზრებებმა განსაკუთრებული განვითარება ჰპოვა გ. დოულის გამოკვლევებში, რომელიც თვლიდა, რომ ანთროპოლოგთა და ეთნოლოგთა დიდ ნაწილს კლასიფიკატორულ და აღწერილობით ნომენკლატურას შორის არსებული განსხვავების არსი კარგათ არ ესმოდათ¹⁶. ლუის მორგანის კონცეფციის პოზიტიურ მნიშვნელობას გ. დოულიც დასახელებული ტიპების კლასიფიკაციის პრინციპებში – პირდაპირი და კოლატერალური ხაზების შერწყმა-გამიჯვნის იდეაში ხედავდა. ავტორის თანახმად, ნათესაეთა დაჯ-

¹⁶ ასეთებად იგი რიგ ავტორს ასახელებდა. დაწერილებით ამ ავტორთა შეხედულებების შესახებ იხ.: კრობერი, 1909:77; ნოტეს... 1912:149; ლოუი, 1917:108; მერდოკი, 1949:100; ბუპლერი და სებლი, 1968:4.

გუფების ასეთი პრინციპი არალევანტურად – არაარსებითად კი არ უნდა ჩაითვალოს, როგორც ამას ზოგიერთები თვლიდა¹⁷, არამედ, პირიქით, ანალიტიკურად და ფუნქციურად მრავალმნიშვნელობიან ფაქტად. ამგვარი ფუნდამენტური განსხვავების აღიარებით, გ. დოულის აზრით, სხვადასხვა დონეზე კულტურათა საერთო განვითარების შესწავლის პერსპექტივა იქმნება (დოული, 1972:135).

ჯორჯ მერდოკის მიერ შემოთავაზებული ნათესაობის ტერმინთა კლასიფიკაცია¹⁸ მოდიფიცირებულად მიხეილ კრიუკოვის ნაშრომებში აისახა, სადაც კლასიფიკატორულ ტიპში ნათესაეთა დაჯგუფება მოიაზრებოდა, ხოლო აღწერილობითში – ნათესაობის ტერმინთა სისტემის მორფოლოგიური სტრუქტურა¹⁹. იური სემიონოვის თანახმად, ნათესაობის ნომენკლატურის კლასიფიკატორული სისტემის თავისებურებას ტერმინთა ჯგუფური ხასიათი წარმოადგენდა. ასეთი სისტემა ინდივიდუალურ ნათესაობას – ნათესაობას ცალკეულ პირს შორის, არ ცნობდა. აღწერილობითი სისტემის ძირითადი ტერმინები კი მკაცრად განსაზღვრულ პირებს განეკუთვნებოდნენ და ინდივიდუალურ ხასიათს ატარებდნენ. იური სემიონოვის თანახმად, აღწერილობითი ტერმინი ინგლისურ და არაბულ სისტემებს სრულად ვერ გამოხატავდა. ამიტომაც, იგი მას „ლინეალურ-საფეხურეობრივი“ ტერმინით ცვლიდა (სემიონოვი, 1973:168), რითაც იროკეზული და ქა-

¹⁷ მაგალითად, იხ.: კრობერი, 1909:77:80; დოული, 1929:84; მალინოვსკი, 1930:22; მერდოკი, 1949:100.

¹⁸ ელემენტარული, დერივატიული, დისკრიპციული – აღწერილობითი კატეგორიებისა და მნიშვნელობების შესახებ იხ.: მერდოკი, 1949:98.

¹⁹ შდრ. ელემენტარულ, შედგენილ და აღწერილობით ტერმინებს მორფოლოგიური სტრუქტურა; ინდივიდუალურ, ჯგუფურ და კლასიფიკატორულ ტერმინებს – კლასიფიკაციის სოციალური პრინციპი (კრიუკოვი, 1972:35).

ვაიური ტიპის კლასიფიკატორული სისტემისაგან მის პრინციპულ განსხვავებას უსვამდა ხაზს. ავტორის აზრით, კლასიფიკატორულ ტერმინებში ადამიანთა მოღიანი ჯგუფების - კლასების სხვა ჯგუფებთან ურთიერთობები იყო გადმოცემული, უფრო ზუსტად, მათში ნათესაური ურთიერთობები განსაზღვრულ ჯგუფებს შორის ელინდებოდა და ნათესაობაც ინდივიდებს შორის მხოლოდ ამ ჯგუფების მეშვეობით აისახებოდა (სემიონოვი, 1973:31-33). ნ. ბიკბულატოვიც კლასიფიკატორულში გულისხმობდა ტერმინებს, რომლებიც სხვადასხვა ხაზისა და კატეგორიის ნათესაეებს აერთიანებდა და ამასთან ერთად გადამწყვეტ მნიშვნელობას პირდაპირი და გვერდითი ხაზების შერწყმასა და გამიჯვნას ანიჭებდა. აქვე იგი აზუსტებდა, რომ კლასიფიკატორული ტერმინოლოგიის ასეთ განმარტებას ნათესაობის კატეგორია - კლასები არსებითად ავსტრალიური საქოროწონო კლასების გაგებაზე დაყავდა, რითაც ნათესაობის სისტემის ეგოცენტრული ხასიათის იგნორირება ხდებოდა. ეს ავტორი კლასიფიკატორულ და ჯგუფურ დეფინიციებს სინონიმებად განიხილავდა (ბიკბულატოვი, 1964; 1981:21-22). ცნებათა ასეთი გათანაბრება, ბუნებრივია, ერთ უცვლელ და ძირითად პრინციპს - ნათესაური კატეგორიის კლასიფიკატორულ პრინციპს ეყრდნობოდა და ნათესაობის ტერმინოლოგიის რთულ მოდელს ხელოვნურად ამარტივებდა. მაგალითად, ავიღოთ ქართული ტერმინი ძმისშვილი, რომელიც თანამედროვეობაშიც გამოიყენება. იგი აღწერილობითი ხასიათისაა, მაგრამ იმავდროულად ჯგუფურია, რადგან ego-ს შეიძლება არა ერთი, არამედ რამდენიმე ძმისშვილი ჰყოლოდა. ირკვევა, რომ თანამედროვე ტერმინოლოგიური მოდელების დიდი ნაწილი ჯგუფური ტერმინებისაგან შედგება. მიხეილ კრიუკოვის კრიტიკული შენიშვნების მიხედვით, არაა ძნელი იმაში დარ-

წმუნება, რომ კლასიფიკატორული და ჯგუფური კატეგორიების გათანაბრების მცდელობა საკმაოდ წინააღმდეგობრივია. ერთი მხრივ, კლასიფიკატორულ სისტემაში ასახვას მხოლოდ ჯგუფური ნათესაობა კპოვებდა, ხოლო აღწერილობითში ინდივიდუალური; მეორე მხრივ, აღწერილობით ტერმინოლოგიაში ინდივიდუალურ ხასიათს ყველა ტერმინი არ ატარებდა, არამედ ასეთები მხოლოდ ძირითადი სიტყვები იყო, ისიც მაშინ, როცა კლასიფიკატორულ სისტემაში თითოეული ტერმინი ყველა შემთხვევაში ჯგუფურ შინაარსისა იყო (კრიუკოვი, 1972:28). აქედან გამომდინარე, მკვლევარი ასკენიდა, რომ ევროპის ხალხთა აღწერილობით სისტემებში ინდივიდუალურ ტერმინთა გარკვეული რიცხვის პარალელურად არსებობდა ტერმინები, რომლებიც უმჯობესია კლასიფიკატორულთა რიგს მივაკუთვნოთ. რაც შეეხება სისტემას, რომელიც ღუის მორგანის მიერ კლასიფიკატორული ტიპის ტერმინოლოგიის სახით იყო გაანალიზებული, უნდა ითქვას, რომ მასში ინდივიდუალური ტერმინებიც მოიპოვებოდა (კრიუკოვი, 1972:28-29).

ღუის მორგანის მიერ კლასიფიკატორული სისტემის შექმნის შემდეგ სამეცნიერო ლიტერატურაში იყო არაერთი მცდელობა ნათესაობის ტერმინთა საერთო ტიპოლოგია ფორმულირებულიყო. განზოგადების ერთ-ერთი პირველი ცდა უ. რივერს ეკუთვნოდა, რომელმაც ნათესაობის ტერმინთა სტრუქტურაში ოთხი ძირითადი ტიპი გამოყო: 1. საოჯახო (Family); 2. ჰავაიური (Hawaiian); 3. კლანური (Clan); 4. ნათესაური (Kindred), რომელთაგან საოჯახო ღუის მორგანის მიერ გამოყოფილ არიულ - აღწერილობით ტიპს, ჰავაიური - მაღაიურს, ხოლო კლანური - თურანულ-ჰანოვანურს შეესაბამებოდა (იხ.: რივერსი, 1914:67; 1924; შდრ. დოული, 1972:136). უილიამ რივერსი თვლიდა, რომ ჰავაიური ქვეტიპი

მორგანისეულ ჰანოვანურ ტიპს შეესატყვისებოდა და როგორც კლანური, ისე ჰანოვანიური სისტემის ნიშნებს ატარებდა. ა. ჰოგარტი, უილიამ რივერსის მიერ გამოყოფილ ჰავაიურ ტიპს ჩვეულებრივ კლასიფიკატორულ ტიპად მიიჩნევდა და თურანულ-ჰანოვანიურის სახით განსაკუთრებულ ქვეტიპად გამოყოფდა, რომელიც ავტორის მიერ კროს-კუზენურად – დუალურად აღინიშნებოდა (ჰოგარტი, 1933:253; შდრ. დოული, 1972:136). რობერტ ლოუი თავის ცნობილ ტიპოლოგიაში ნათესაობის ტერმინთა ოთხ ტიპს ადგენდა: 1. ლინეურს (Lineal); 2. თაობრივს (Generation); 3. ბიფურკაციულ-შერწყმულს (Bifurcate merging); 4. ბიფურკაციულ-კოლატერალურს (Bifurcate-collateral). რობერტ ლოუის მიერ დადგენილი ოთხი ტიპიდან ლინეალური მორგანისეული სქემის არიულ – აღწერილობით ტიპს შეესაბამებოდა, თაობრივი – მაღაიურს, ბიფურკაციულ-შერწყმული: თურანულ-ჰანოვანიურს. რობერტ ლოუის შენიშვნით, ამ ოთხ ტიპს შორის ლოგიკური კავშირი არსებობდა (ლოუი, 1929:41-70). აქვე ყურადღებას პ. კირპოვის მიერ ნათესაობის ტერმინთა კონსტრუირებული ოთხი ტიპი იქცევს, რომლებიც ციფრების სახითაა წარმოდგენილი (D, C, B, A). D შეესატყვისება მორგანისეულ არიულ აღწერილობით ტიპს, C – მაღაიურს, ხოლო B – თურანულ-ჰანოვანიურს (კირპოვი, 1932:41-70). Ego-ს თაობის ნათესაობის ტერმინთა ტიპოლოგიის შესწავლაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ღვაწლი სპირის წვლილი იყო (სპირი, 1925)²⁰. სპირისეული მოდელი დროთა განმავლობაში დანაწილდა და მისი ცალკეული პუნქტი რიგი ავტორის, განსაკუთრებით, ჯორჯ მერდოკის მიერ თანმიმდევრულად გადა-

²⁰ ღვაწლი სპირმა ე. წ. ესკიმოსური ტიპი იმის გამო გამოყო, რომ ეს ტიპი, ძირითადად, ესკიმოსურ საზოგადოებებში დასტურდებოდა (იხ: სპირი, 1925:69-88; შდრ. ბერნარდი, გუდი, 1984:62; დოული, 1972:142).

მუშავდა. ჯორჯ მერდოკი ტერმინოლოგიური მოდელის მორგანისეულ ევოლუციურ სქემას უარყოფდა, რის გამოც მას ხშირად აკრიტიკებდნენ კიდევ. მეკელვერები ფიქრობდნენ, რომ ჯორჯ მერდოკის მიერ გამოყოფილი ტიპები საზოგადოებრივ ცვლილებებთან მათი შეგუების მაგალითს და არა მათ არქაულ ფორმებს წარმოადგენდა, რადგან მის მიერ შემოთავაზებულმა ყველა ტიპმა, დაწყებულმა მარტივი ფორმიდან რთული, განვითარებად სოციალურ-ეკონომიკურ გარემოს ფორმებით დამთავრებულმა, ტრანსფორმაცია განიცადა (იხ.: დოული (Dole), 1972:136). ჯორჯ მერდოკი მსოფლიოს ხალხთა ნათესაობის ტერმინთა სისტემაში ექვს მოდელს გამოყოფდა: 1. ესკიმოსურს (Eskimo); 2. ჰავაიურს (Hawaiian); 3. იროკუზულს (Iroquicis); 4. სუდანურს (Sudanese); 5. ომაჰასა (Omaha) და 6. კროუს (Crow) – (მერდოკი, 1949:222-224. შდრ. 1970:175-177). მიუხედავად სამეცნიერო ლიტერატურაში ჯორჯ მერდოკის ტიპოლოგიური მოდელების ფართო პოპულარობისა, ცალკეული ავტორის გამოკვლევაში მითითებულია, რომ მის მიერ გამოყოფილი ზოგიერთი ტიპი, მაგალითად, ესკიმოსური, რეალურ ვითარებას სრულყოფილად ვერ ასახავდა (იხ.: დოული, 1964. ასევე, შდრ. ომაჰასა და კროუს შესახებ ცალკეული ავტორის მოსაზრებას – (ლაუნსბერი, 1964). ამის გამო გ. დოული იძულებული იყო ესკიმოსური ტიპი კიდევ სამ მოდელად დაენაწილებინა. ესენი იყო, თანამედროვე იზოლირებადი (Modern isolating); პრიმიტიული იზოლირებადი (Primitive isolating) და მეორადი იზოლირებადი (Secondary isolating) ტიპები. გ. დოულის თვალსაზრით, ჯორჯ მერდოკის მიერ შემოთავაზებულ ესკიმოსურ ტიპში გამოყოფილი სამი ქვეტიპიდან პირველი ბიფურკაციულ-კოლატერალურ (აუენკულარულ) ტერმინებს აერთიანებდა (დოული, 1972:142). იგი თვლიდა, რომ ჯორჯ მერდო-

კის მიერ დამოწმებულ ესკიმოსურ ტიპს თავად ესკიმოსებშიც კი არ პქონდა ფართო გავრცელება. როგორც გ. დოული აღნიშნავდა, ესკიმოსური ტიპი საკუთრივ ესკიმოსებში წარმოადგენდა იშვიათობას, მაგრამ გვხვდებოდა სხვა ხალხებში, მაგალითად, უანკეს ტიპის სახით (დოული, 1972:142-143). ამასთან ერთად, მან ე. წ. ლინიჯური (Lineage) და კროსკუზენური (Cross cousin) თუ კროს გენერაციული – კროსთაობრივი (Crouss generation) ტიპები დაადგინა (იხ.: დოული, 1971; 1972:145, 134-166). თავის მხრივ, თომას ტრაუთმანიც შეეცადა ლუის მორგანის მიერ დადგენილი ტიპები გაენალიზებინა და რობერტ ლოუისა და ჯორჯ მერდოკის ტიპოლოგიაში მათი აღვილი მოექდებნა. საკუთარ გამოკვლევებში მან შენიშნა, რომ რობერტ ლოუიმ და პ. კირჰოფმა ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად შექმნეს სტრუქტურა, რომელიც სინამდვილეში მორგანისეული ტიპების გაორმაგებულ სქემებს წარმოადგენდა. მათი ტიპოლოგია ოთხ მოდელს ცნობდა, სადაც მამა, მამის ძმა და მამის დედა ერთ ტიპში იყო გაერთიანებული ანდა სხვადასხვა მოდელად იყო გამიჯნული. თომას ტრაუთმანის თანახმად, გენერაციული და ბიფურკაციულ-შერწყმული ტიპი კლასიფიკატორული სისტემის ჰეაიურ და იროკეზულ – მაღაიურსა და პანოვანიურ ქვეკლასებს შეესაბამებოდა. ერთგვარად, ამგვარი შესაბამისობა სტრუქტურულ და არა გენეალოგიურ თუ გენეტიკურ პრინციპებს ეხებოდა. იგი ლუის მორგანის დისკრიფციულ სისტემასთან მიმართებაში ბიფურკაციულ-კოლატერალურისა და ლინეალური ტიპების თანაფარდობის სპეციფიკას გვიჩვენებდა და, ასევე, რობერტ ლოუისა და ჯორჯ მერდოკის ტიპოლოგიათა ურთიერიკავშირის საკითხებს განსაზღვრავდა. როგორც ცნობილია, ჯორჯ მერდოკი სხვადასხვა კრიტერიუმთა კლასიფიკაციის საფუძველზე ძირი-

თადი ტიპების – პავაიურის, იროკეზულის, სუდანურისა და ესკიმოსურის გვერდით დამატებით კიდევ ორ ფორმას – კროუსა და ომაჰას გამოყოფდა, რომელთაც რობერტ ლოუი ე. წ. ბიფურკაციულ-შერწყმულ კლასში აერთიანებდა, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი იროკეზული ტიპისაგან შერწყმის პრინციპისა და ასაკობრივი დიფერენციაციის მიხედვით განსხვავდებოდა (ტრაუტმანი, 1987:262). ა. ბერნარდმა და ა. გუდმაც ნათესაობის ტერმინთა სისტემის ზოგადი პრობლემების კვლევას სპეციალური ნაშრომები მიუძღვნეს და ყურადღება რობერტ ლოუის, პ. კირპოფისა და ჯორჯ მერლოკის ტიპოლოგიათა ურთიერთშედარებაზე გაამახვილეს, სადაც უმთავრესი საკითხები სქემატურადაც იყო ილუსტრირებული. ამასთან, ა. გუდის მიერ განსაზღვრულ კრიტერიუმებთან შესატყვისობაში სპეციალურად კლასიფიცირებული იყო რობერტ ლოუის მიერ ჩამოყალიბებული ოთხი ძირითადი ტიპი (ბერნარდი, გუდი, 1984:62). ა. გუდის მიერ გამოყოფილი ნათესაუბების დაჯგუფების პრინციპები ჯორჯ მერლოკის მიერ კუზენტა თაობაში დადგენილი ტიპების ანალიზის საფუძველზე ოთხი ძირითადი ვარიანტით (ა, ბ, გ, დ) იყო გამოხატული, რამაც ხუთი კატეგორიის ტერმინოლოგიური ტიპის წარმოშობასთან მიგვიყვანა (გუდი, 1971:301, 299-306).

ნათესაობის ტერმინთა მოდელირებას ახალი იმპულსი მიხეილ კრიუკოვისა და ვლადიმერ პოპოვის ტიპოლოგიებმა შესძინა, რომლის ირგვლივ ინტენსიური შედარებითი კვლევები და ძიებები გაიშალა (იხ.: კრიუკოვი, 1968; პოპოვი, 1977:43-54; არსენევი, პოპოვი, 1980:176-180; ჯავახაძე, 1979:108-150; 1983:226-236; 1986; მგელაძე, 1983; 1985; 1988; 1989:45-66; 2004; შინკუბა, 1987; ზაქარიანი, 1990...). მიხეილ კრიუკოვი თანმიმდევრულად მიმოიხილავდა და ერთმანეთს

ადარებდა ნათესაობის ტერმინთა თითქმის ყველა ცნობილ ტიპს – ინგლისურს (შდრ. ედმონსენი, 1957), პავაიურს (მორგანი, 1934:235-244), იროკეზულს (ლაუნსბერი, 1962), არაბულს (ლოუი, 1922; 1947; შდრ. რივერსი, 1924; კირპოფი, 1932). დიფერენცირებული ანალიზის საფუძველზე იგი ოთხ ძირითად ტიპს გამოყოფდა: იროკეზულს (I), პავაიურს (II), არაბულს (III) და ინგლისურს (IV). ამასთან ერთად მიხეილ კრიუკოვის მიერ სამეცნიერო ლიტერატურაში ქვეტიპებად ცნობილი ყველა ფორმა იყო გათვალისწინებული (კრიუკოვი, 1972:27-43). მაგალითად, ასეთ ქვეტიპებს ომაჰა, კროუ და სუდანური – მურგინური განეკუთვნებოდნენ (იხ.: მერდოკი, 1970:175-177; შდრ. დოული, 1957:178-179; 1965). როგორც ვხედავთ, ამ ტიპოლოგიაში განსაკუთრებული ადგილი ე. წ. არაბულ ტიპს უჭირავს. ღუის მორგანი ნათესაობის ტერმინთა სისტემაში არაბულს ცალკე არ გამოყოფდა და მას აღწერილობით ტიპს განაკუთვნებდა, თუმცა, მიხეილ კრიუკოვის სამართლიანი შენიშვნით, ნულოვან, ისე როგორც სხვა თაობათა უმეტეს არაბულ ტერმინს, აღწერილობითი ხასიათი გააჩნდა, მაგრამ ეს გვისურათებს მხოლოდ მათ მორფოლოგიურ სტრუქტურას და არ შეიძლება იგი ზოგადად არაბული სისტემის ამა თუ იმ ისეთ ტიპს განეკუთვნოთ, რომელიც ნათესავთა დაჯგუფების პრინციპებს ეფუძნება. ამ ბოლო თვალსაზრისით არაბული სისტემა სრულიად საპირისპიროა პავაიურისა: არაბი, პავაელებისაგან განსხვავებით, ერთმანეთისაგან როგორც პირდაპირ და გვერდით ხაზებს, ისე მამისა და დედის მხრის ნათესაებს განასხვავებდა. აქედან პირველი ნიშნით არაბული ტერმინოლოგია ინგლისურის, ხოლო მეორე იროკეზულის ანალოგიური იყო (კრიუკოვი, 1972:27-39).

ლუის მორგანის გამოკვლევების შემდეგ არაბული ტიპი მრავალი მეცნიერის მიერ იყო შენიშნული, თუმცა მათ შრომებში იგი სხვადასხვა სახელწოდებით აღინიშნებოდა. მაგალითად, რობერტ ლოუი მას ბიფურკაციულ-კოლატერალურს უწოდებდა, უილიამ რივერსი – ნათესაურს, პ. კირპოფი ასო A-თი აღნიშნავდა, ხოლო მიხეილ კრიუკოვი ამ ტიპს არაბულად მოიხსენიებდა. თავის მხრივ, იროკესული ტიპის დამახასიათებელ თვისებად ვლადიმერ პოპოვი ბიფურკაციას თვლიდა და მას ბიფურკაციულ ტიპს უწოდებდა. არაბულ ტიპთან შესატყვისობაში იგი ბიფურკაციულ-ლინეურს, ხოლო ინგლისურთან – ლინეურ ტიპს წარმოადგენდა. ავტორის დაკვირვებით, ქაეაიურ ტიპში ზემოთ დასახელებული ტიპებისათვის დამახასიათებელი ნიშნები ინორირებული იყო, რის გამოც შეუძლებელი იყო მისი მათგან გამომდინარეობა. ამ ტიპის თავისებურებად ვლადიმერ პოპოვი ნათესავეთა თაობების მიხედვით გამიჯვნის პრინციპს აღიარებდა და ამ თავისებურებათა გათვალისწინებით მას გენერაციულს – თაობრივს უწოდებდა (პოპოვი, 1977:45). სხვათა შორის, უნდა ითქვას, რომ ამ ტიპების ამდაგვარად აღნიშვნა, მართალია, არაპრინციპული ხასიათისაა, მაგრამ მაინც შენიშვნას იმსახურებს, რამდენადაც საუბარი უნივერსალურ მოვლენებზე მიმდინარეობს და მათი სახელწოდებების ეთნიკური ნიშნით განსაზღვრა, ვფიქრობთ, მიზანშეწონილი არ უნდა იყოს. ერთგვარად, ეს მათ შინაგან ბუნებასა და შინაარსს არ ცვლის (მგელაძე, 1988:39). თავის ნაშრომებში ვლადიმერ პოპოვი შენიშნავდა, რომ ტიპოლოგიური სქემების თითქმის ყველა ტიპი ამა თუ იმ ეთნოსთან იყო დაკავშირებული (პოპოვი, 1982:98), რაც ტიპოლოგიურ კვლევებს არასრულყოფილს ხდის. ნათესაობის ტერმინთა შესწავლის პროცესში ამ უხერხულების შესახებ ნაწილობრივად აღნიშნავდა, რის გამოც იგი თავს იკავებდა

ისეთი სახელწოდებები გამოეყენებინა, როგორებიც ავსტრალიური (იროკეზული), ჰავაიური, არაბული (ჩინური), ინგლისური იყო და უპირატესობას ციფრულ სიმბოლიკას ანიჭებდა (ჯავახიძე, 1983:63; 1985:51). შეიძლება ისიც აღინიშნოს, რომ არაეთნიკურ სახელწოდებებზე უკონტროლო გამოდევნებამ, შესაძლოა, ქაოსამდეც კი მიგვიყვანოს იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ მეცნიერი კვლევის პროცესში იძულებულია ამა თუ იმ ტიპის ფუნქციონირების არეალი უჩვენოს ან ზოგად ტიპოლოგიაში ახლადგამოვლენილ ფორმას შესაბამისი ადგილი მოუძებნოს. ამგვარად, ყველა შემოთავაზებული აღნიშვნა საერთო ტიპოლოგიაში პირობითია. ყოველ შემთხვევაში შედარებით მისაღებად ისეთი აღნიშვნების შემოღება მიგვაჩნია, რომლებიც ამა თუ სოციალური მოვლენის სემანტიკას ასახავს, მაგალითად, ბიფურკაციული, გენერაციული და სხვა მისთანანი.

განსაკუთრებულ ინტერესს ნათესაობის ტერმინოლოგიური მოდელებისა და სოციალურ ორგანიზაციათა თანაფარდობის პრობლემა იწვევს. ფართოდ გაერცელებული შეხედულების თანახმად მიიჩნევა, რომ საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობებისა და სოციალური ფორმების რეკონსტრუქციის საქმეში ნათესაობის ლექსიკა ძვირფას ისტორიულ წყაროს წარმოადგენს. აქედან გამომდინარე, ამ ფაქტის აქტუალობა განსაკუთრებულ დასაბუთებას არ საჭიროებს. ამ დებულების თანახმად, ნათესაობის ტერმინოლოგია სოციოკულტურულ მოვლენებს ობიექტურად ასახავს და მათ პირველდაწყებით ფორმებს აკონსერვებს, ამასთან, საზოგადოების განვითარების პარალელურად, შესაბამისი ლექსიკური ცნებებით თანმიმდევრულად ივსება. სწორედ ამიტომ ტერმინოლოგიური მოდელი შედარებით ადრეულ საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობებს აირეკლავს. ერთ-ერთი პირველი, ეინც ანთროპოლოგიური ცოდნის ჩამოყალიბების გარიჟ-

რაჟსე ეს მოსაზრება გამოთქვა, ლუის მორგანი იყო. მისი აზრით, ნათესაობის ტერმინთა სისტემებს, პირველყოფილი საზოგადოების სოციალურ ორგანიზაციებსა და შესაბამის ინსტიტუტებს შორის პირდაპირი კავშირი არსებობდა (მორგანი, 1934:38-305). ეს იყო ამოსავალი ცნობილი კონცეფციისა, რომლის თანახმადაც, ნათესაობის ტერმინოლოგიის შესწავლით შესაძლებელია ოჯახისა და ქორწინების იმ ძველი ფორმების რეკონსტრუქცია, რომლებიც განსაზღვრული ტიპის ნათესაობის ტერმინთა მოდელების წარმოშობასა და ფუნქციონირებას განაპირობებდნენ. ამგვარად, ოჯახისა და სოციალური ორგანიზაციის სხვადასხვა ფორმის არსის გამოვლენაში უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ეთნოგრაფიულ წყაროებს მიეკუთვნება. ლუის მორგანი ოჯახის ევოლუციის აქტიურ და ნათესაობის ტერმინოლოგიის ტრანსფორმაციის პასიურ ხასიათზე მიუთითებდა. მის გამოკვლევებში ნათესაობის ტერმინოლოგიის მოდელები განიხილებოდა, როგორც საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობების განვითარებადი სისტემა. მოდელების დინამიკას საფუძვლად საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური ევოლუცია ედო. მოგვიანებით, იგი იძულებული იყო ეღიარებინა, რომ ტერმინოლოგიური სქემა და საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობების რეალური სისტემა ყოველთვის ერთმანეთს არ ემთხვეოდა, რაც ტერმინოლოგიური მოდელის კონსერვატიული ბუნებით იყო განპირობებული (დაწერ. იხ.: გირენკო, 1975:41-42). მცდელობა იმისა, რომ დადგენილიყო ტერმინოლოგიური შესატყვისობა ოჯახისა და ქორწინების ფორმათა სტადიური განვითარების სხვადასხვა დონეებთან, სავსებით ლოგიკური მოვლენა იყო იმ მეცნიერთათვის, რომლებიც ევოლუციური იდეების მატარებლები იყვნენ. მრავალი დასკვნისა და შეხედულების პიპოტეზურმა ხასიათმა, სამეცნიერო წრეებში, ცალკეული რეკონსტრუქციისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულება გამო-

იწვია, განსაკუთრებით, ე. წ. პრომისკუიტეტისა და ქალთა ერთობისადმი – თითქოს შორეულ წარსულში ქორწინების მოუწესრიგებელი ფორმები არსებობდა. ასეთ სისტემაში მშობელთა თაობაში ჯგუფის ყველა წევრი დედად და მამად იწოდებოდა. ლუის მორგანის ნაშრომებში ამდაგვარი პრინციპი ნათესაობის მაღალიური მოდელით იყო ახსნილი (იხ.: ტრაუტმანი, 1987:161). ლუის მორგანის შემდეგ პრომისკუიტეტის წარმოშობისა და მისი ტერმინოლოგიურ მოდელთან თანაფარდობის საკითხების ირგვლივ დისკუსიაც კი გაიმართა. გამოითქვა არაერთი თეორიული მოსაზრება და მრავალი ნაშრომიც დაიწერა, სადაც, მაგალითად, ჯგუფური ქორწინების პრობლემას ცენტრალური ადგილი ეკავა (იხ.: სტენილარდი, 1899:15-53; 94-144; ვესტერმარკი, 1921; 223-266; 1926:151-275; ჯეიმსი, 1952:15-27; ბრიფაულტი, 1969:126-145, 157-172)²¹. პრომისკუიტეტი კაცობრიობის ბიოსოციალურ ისტორიაში საერთოდ არსებობდა თუ არა, ვფიქრობთ, საინტერესოა, მაგრამ მისი, თუნდაც, შორეულ წარსულში ფუნქციონირების უცილობელ ჭეშმარიტებად აღიარება დაუსაბუთებელ ხასიათს ატარებდა. მიუხედავად პრობლემის ჰიპოტეტურობისა, ლუის მორგანმა პრომისკუიტეტზე შეხედულებები საფუძვლიანად გამოიყენა და იგი მის მიერ დამუშავებულ ოჯახის ისტორიაშიც კი ჩართო (მაგალითად, ოჯახის შესახებ იხ.: მორგანა, 1871:12-18; შდრ. სთარკე, 1889:1-303; ასევე, შდრ. მაკ-ლენანი, 1885:1-355; 1970:3-152; ლეტურნო, 1891:1-3730).

მოგვიანებით, ლუის მორგანის თეორიულ შემოქმედებას ბევრი მონოგრაფია მიეძღვნა (მაგალითად, იხ.: მარქსი,

²¹ საბჭოთა პერიოდის მეცნიერების მხრიდან საკითხისადმი კრიტიკული დამოკიდებულების შესახებ იხ.: ბუტინოვი, 1968. შდრ. ანსხეულებულ შეხედულებას – სემიონოვი, 1968.

ენგელსი, Соч., 2-е изд. т. 45:227-372; ვინიკოვი, 1935; პოგგიე, 1966:485-486; ფორტისი, 1969:3-347; ეგგენი, 1972:1-16; ტრაუტმენი, 1987...). მას მიმდევრები - ევოლუციონისტები და კრიტიკოსებიც გაუჩნდნენ. ფრიდრიხ ენგელსის ნაშრომში (იხ.: ენგელსი, 1940), რომელსაც საზოგადოებრივი ფორმებისა და სოციალური ორგანიზაციების განვითარებაზე ლუის მორგანის თეორიული იდეები ედო საფუძვლად, საზოგადოების ცალხაზობრივი ევოლუციის ფორმაციული სქემა დაჟეშავდა. იგი XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან თითქმის მის მიწურულამდე სოციალისტურ ქვეყნებში ბოლო ინსტაციის ჭეშმარიტებად იყო მიჩნეული. მან იდეურ-პოლიტიკური შინაარსი შეიძინა და მისი კრიტიკული შეფასება „კანონგარეშედ“ გამოცხადდა. ამან შესაბამის ნეგატიურ შედეგამდე მიგვიყვანა, რომლებიც საბჭოთა ეთნოგრაფიაში სოციალურ ურთიერთობათა კვლევებზეც აისახა. უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად ამისა, საბჭოთა მეცნიერთა გარკვეულმა ნაწილმა თავიდანვე ეჭვის ქვეშ დააყენა ლუის მორგანის ცალკეული შეხედულება. დ. ოლდეროგგე მიუთითებდა, რომ საკითხებში, რომლებიც დაკავშირებული იყო ეგზოგამიის წარმოშობასთან, ავსტრალიური საქორწინო კლასების განვითარებასთან, თურანულ-პანოვანიურ და მაღაიურ ნათესაობის ტერმინთა სისტემის გენეზისთან, ბევრი რამ გაუგებარი იყო (ოლდეროგგე, 1951:28).

ერთ-ერთი პირველი, ვინც ლუის მორგანის შეხედულებებით დაინტერესდა და მის კონცეფციებში ცვლილებები შეიტანა, ინგლისელი მეცნიერი უილიამ რივერსი იყო. მართალია, უილიამ რივერსი ქორწინების ადრეული ფორმების რეკონსტრუქციის საქმეში ნათესაობის ტერმინოლოგიის ინფორმაციულ ხასიათს არ უარყოფდა (მაგალითად, იხ.: რივერსი, 1914:58; შდრ. მალინოვსკი, 1960; რედკლიფ-ბრაუნი,

1965:49-115, 60-61; კრიუკოვი, 1972:47), მაგრამ მაინც რიგ მორგანისეულ პოსტულატს ავტორი ახალი ინტერპრეტაციით გვთავაზობდა. უილიამ რივერსი თურანულ-ჰანოვანიური სისტემის ამოსაყვალ წერტილად დუალურ-გვაროვნულ ორგანიზაციას მიიჩნევდა, ხოლო პუნალუა ოჯახს, რომელიც, ლუის მორგანის სქემის მიხედვით, მოცემული ტიპის ძირითად ტერმინოლოგიურ მოდელად ითვლებოდა, უილიამ რივერსის მიერ გვაროვნულ ორგანიზაციასთან იყო დაკავშირებული (რივერსი, 1914:572-85). უილიამ რივერსის იდეები კაცობრიობის ისტორიის უძველესი სოციალური სისტემების შესახებ ურთიერთგამომრიცხავ არგუმენტებს ეფუძნებოდა, რამაც საბოლოოდ იგი ისეთი ანომალიური ქორწინების აღიარებაზე მიიყვანა, რომელიც თითქოს ნათესაობის ტერმინოლოგიის გარკვეული ტიპის ფორმირებას განაპირობებდა (იხ.: ლიხტენბერგი, 1948:96). აღფრედ კრობერი ნათესაობის ტერმინთა სოციალური განპირობებულობის პრობლემას გაცილებით დიდი სიფრთხილით მიუდგა და ნათესაობის ტერმინოლოგიური მოდელების ფორმირებაში ლინგვისტურ და ფსიქოლოგიურ ფაქტორთა, განსაკუთრებით, ენის მორფოლოგიური თავისებურებების განმსაზღვრელი როლის შესახებ იმდროისათვის საკმაოდ ორიგინალური თვალსაზრისი შემოგვთავაზა (კრობერი, 1909:77-84; 1917). აქედან გამომდინარე, იგი თვლიდა, რომ ტერმინოლოგიური ტიპების სპეციფიკა არა სოციალური ფაქტორებით, არამედ ენით, ლინგვისტური და ფსიქოლოგიური რეფლექსებით განისაზღვრებოდა (დაწერილებით იხ.: რედკლიფ-ბრაუნი, 1965:48-115, 59-62, 60). თეზისში გამოხატული ნათესაობის სისტემის ფენომენისადმი ასეთი რადიკალური დამოკიდებულების მიუხედავად, ნათესაობის ტერმინთა სისტემა არა საზოგადოებრივ აგებულებას, არამედ მხოლოდ ლინგვისტურ კანონებს ასახავდა,

რომლებმაც, ამა თუ იმ სახით მაინც, დროთა განმავლობაში, ტრანსფორმაცია განიცადა. შედარებით გვიანდელ ნაშრომებში აღფრედ კრობერი უკვე სოციალურ ფაქტორებსაც ითვალისწინებდა და აღიარებდა, რომ საზოგადოებრივი ინსტიტუტები ნათესაობის ტერმინოლოგიურ ტიპებზეც ზემოქმედებდნენ (იხ: კრიუკიოვი, 1972:44). აღფრედ რედკლიფ-ბრაუნმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ ნათესაობის ტერმინოლოგიური სქემა არა ძველ, არამედ საზოგადოებაში მიმდინარე თანამედროვე პროცესებს ასახავდა (იხ: რედკლიფ-ბრაუნი, 1965:59-62). იგი ნათესაობას სისტემურ დონეზე ახასიათებდა. სტრუქტურულ-ფუნქციური ანალიზი და, საერთოდ, კვლევის ობიექტებისადმი სტრუქტურული მიდგომა დღესაც მრავალი ბრიტანელი ანთროპოლოგის მეთოდოლოგიურ საფუძველს შეადგენს. მიჩნეულია, რომ აღფრედ რედკლიფ-ბრაუნის მიდგომები ორი სამეცნიერო ტრადიციის - ინგლისური ანთროპოლოგიისა და ფრანგული სოციალური (სოციოლოგიური) სკოლის თავისებურ სინთეზს წარმოადგენდა (იხ: ნიკიშენკოვი, 1983:5). რედკლიფ-ბრაუნი ნათესაობის სისტემაში ტერმინებთან ერთად სოციალურ ურთიერთობათა ფორმებს გულისხმობდა. მისი აზრით, ასეთი სოციალური - ნათესაური სისტემის სტრუქტურული მოღიანობა, შესაძლოა, ისეთი ტიპის საოჯახო გარემოდან განვითარებულიყო, როგორიც იყო, ეთქვამთ, სამხრეთ-სლავური „ზადრუგა“. ამგვარი სოციალური ორგანიზაციიდან წარმოქმნილი ცალკეული ოჯახი გარკვეულ სტრუქტურას აყალიბებდა და ერთმანეთთან უფლება-მოვალეობათა ისტორიულად ჩამოყალიბებული სოციალური პრაქტიკით მჭიდროდ იყო დაკავშირებული. აღფრედ რედკლიფ-ბრაუნი ამ სისტემის ნაწილში გენეალოგიისა და წინაპრის კულტის ფუნქციას უსვამდა ხაზს. გენეალოგია როგორც ცოცხალ, ისე გარ-

დაცვლილ ნათესავეებს მოიცავდა. აქედან გამომდინარე, სრულებითაც არ იყო შემთხვევითი რედკლიფ-ბრაუნის მიერ პრობლემის ისე გააზრება, რომლის თანახმადაც, ნათესაობის სისტემა საზოგადოებრივი ურთიერთობები იყო, რომელიც იმ უმთავრესი ბადის ნაწილს წარმოადგენდა, რასაც ერთობლიობაში სოციალურ სტრუქტურას ვუწოდებთ (რედკლიფ-ბრაუნი, 1965:53). ბუნებრივია, ასეთი განმარტებიდან ჩანს, რომ ნათესაობის ტერმინოლოგია სოციალური სტრუქტურის ნაწილი იყო. იგი იმ ნორმებს აერთიანებდა, რომელსაც ნათესაური ურთიერთობები მოიცავდა (გირენკო, 1975:42).

ნათესაეებს შორის ურთიერთობები, ერთი მხრივ, მათ უფლებრივ ნორმებს ასახავდა, მეორეს მხრივ, უფლებრივი ნორმები ნათესაური კატეგორიების მიხედვითაც იყო დიფერენცირებული. ეს კი ტერმინოლოგიურადაც იყო გამოხატული. შემთხვევითი არ იყო, ჯორჯ მერდოკი პრობლემის აქტუალობას განსაკუთრებით რომ უსვამდა ხაზს და ნათესაობის ტერმინოლოგიას ინდივიდთა ქცევის ნორმებთან მჭიდრო კავშირში განიხილავდა (მერდოკი, 1949:106, 112), თუმცა მაინც ამ საკითხების კვლევისას დიდ სიფრთხილეს იჩენდა. ნათესაობის ტერმინთა ტიპების სოციალური განპირობებულობის კვლევის პროცესში ჯორჯ მერდოკი ერთი რომელიმე ფორმის განსაკუთრებულ როლს პრინციპულ მნიშვნელობას არ ანიჭებდა. ტერმინოლოგიური მოდელების დეტერმინანტებად იგი სოციალურ ფაქტორთა ერთობლიობას ასახელებდა, რომელთა შორის ქორწინების ფორმებს²²,

²² მაგალითად, სორორატული პოლიგამია, ლევირატი და მისი კავშირი თურანულ თუ ბიფურკაციულ-შერწყმულ ტიპთან, ასევე, არასორორატული პოლიგამია და მისი კავშირი ბიფურკაციულ-კოლარეტალურ ტიპთან.

საქორწინო დასახლების ტიპს - ლოკალურ ფაქტორს²³, ოჯახის ფორმებსა და კლანურ ორგანიზაციას²⁴, სისხლით ნათესაეთა სხედასხვა ტიპის დაჯგუფებას²⁵ გამოყოფდა. ამრიგად, ტერმინოლოგიური სქემის მადეტერმინალუბელ მოვლენათა შორის ჯორჯ მერდოკი სამ ძირითად სოციალურ ფაქტორს ასახელებდა: ქორწინების ფორმებს, საქორწინო დასახლების ტიპებსა და სისხლით ნათესაურ ჯგუფებს, რომელთაგან იგი შედარებით უპირატესობას ქორწინების, ხოლო მათ შემდეგ სისხლით ნათესაური ჯგუფისადმი მიკუთვნებულობის როლს აკუთვნებდა (დაწვრ. იხ.: კრიუკოვი, 1972:46-47).

ტერმინოლოგიური მოდელებისა და ნათესაობის სისტემების ურთიერთკავშირის საკითხებს რობერტ ლოუიცი იკვლევდა, რომელიც, მაგალითად, ეჭვის ქვეშ აყენებდა თეზისს იმის შესახებ, ნათესაობის ტერმინოლოგია უფრო სტაბილური იყო, ვიდრე სოციალური სტრუქტურა, რომლის ბაზაზეც მოცემული ტერმინოლოგია წარმოიქმნებოდა და რომელსაც თითქოს სოციალური ტრანსფორმაციის შემდეგაც კი არ

²³ მატრილოკალური, პატრილოკალური, ბილოკალური, ავუნკულოკალური, ნეოლოკალური დასახლებები, სადაც, მაგალითად, ბილოკალური დასახლება მალაიურ - გენერაციულ, ხოლო ნეოლოკალური - ლინეალურ ანუ აღწერილობით ტიპთან იყო დაკავშირებული.

²⁴ მაგალითად, პატრილოკალური, მატრილოკალური და ავუნკულოკალური კლანები ბიფურკაციულ-შერწყმულ ტერმინოლოგიას განსაზღვრავდნენ, ხოლო კლანისა და დიდი ოჯახის არსებობა ლინეალური ტიპის ნომენკლატურის ფუნქციონირებას განაპირობებდა.

²⁵ კოლატერალური, უნილინეალური - გვარი, ბილინეალური - საქორწინო კლასთა სექციები, რომელთაგან ბილატერალური ნათესაური ჯგუფი გენერაციული ტიპის ტერმინოლოგიასთან იყო დაკავშირებული, ხოლო ეგზოგამიური - პატრილინეალური და მატრილინეალური გვარები, ფრატრიები და „ნახევრები“, ბიფურკაციულ-შერწყმული ტიპის ნომენკლატურასთან.

შეეძლო ხანგრძლივი არსებობა. ამ დასკვნით ავტორი ფაქტიურად საკითხის ისეთივე გაგებას მიუახლოვდა, რომლითაც სოციალ-კულტურული ურთიერთობების ნათესაობის ტერმინოლოგიაში ასახვის ადეკვატურობა დასტურდება (მაგალითად, იხ.: ლოუი - The kinship... 1960:65), მიუხედავად იმისა, რომ იგი ზოგიერთი ტერმინოლოგიური ტიპის სოციალური განპირობებულობის საკითხს სექსტიკურად უყურებდა (ლოუი - Nomenclature... 1960:130). მსგავსი შეხედულებები რობერტ ლოუიმ გეაროვნული ორგანიზაციის (sib) უარსაყოფად გამოიყენა. მისი აზრით, არაერთი საფუძველი არ არსებობდა იმისათვის ვიფიქროთ, რომ sib-ი უფრო ძველია, ვიდრე ოჯახი. რობერტ ლოუის დაკვირვებით თუ sib-ების მიხედვით ორგანიზებულ საზოგადოებებთან დაკავშირებული ნათესაობის ტერმინოლოგია გეაროვნული გაერთიანებების არსებობის სასარგებლოდ საკმარის არგუმენტს არ გვაძლევს, მაშინ, ბუნებრივია, არ შეიძლება, ასევე, საზოგადოების განვითარების ადრეულ ეტაპზე შესაბამისი ნათესაობის ტერმინოლოგიის არსებობის შესახებაც ვისაუბროთ, რამდენადაც ტერმინოლოგია უფრო ადრე უნდა გამქრალიყო, ვიდრე მისი ამოსავალი სოციალური სტრუქტურა (ლოუი, 1924:139-176). მიუხედავად ამისა, რობერტ ლოუის შრომებში ნათესაობის სოციალურ ფენომენს, როგორც ნათესაობის ტერმინთა განპირობებულობის ამოსავალ წყაროს, საკმაოდ ფართო ადგილი ეკავა ლოუი - Historical... 1960:65-74 და რეალურად sib-ისა და ნათესაობის ტერმინოლოგიის ურთიერთკავშირს არ გამორიცხავდა. საერთოდ, რობერტ ლოუი დიდ მნიშვნელობას ეგზოგამიას ანიჭებდა (ლოუი - Exogame... 1960). ნათესაობის ტერმინოლოგიის წარმოშობის სოციალური მოტივაციებისადმი მყარი დამოკიდებულება რ. ფიორტს გააჩნდა. იგი ნათესაობას არა მხოლოდ შთა-

მომავლობის გაგრძელების ფუნქციის უზრუნველყოფის, არამედ ინდივიდებს შორის ურთიერთობების მოწესრიგების სოციალურ მექანიზმად აღიარებდა. მისი აზრით, ნათესავთა გამოიჯენისა და დაჯგუფების პრინციპებთან შესაბამისობაში ნათესაობის ტერმინოლოგია, როგორც ნათესაური ურთიერთობების გარკვეული ნაწილი, ისე უნდა განვიხილოთ (ფიორტი, 1938:247, 250).

საერთოდ, დასმული პრობლემა უკვე ასწლულებია, რაც მეცნიერთა ფართო წრის შესწავლის საგანს წარმოადგენს. არაერთმა ცნობილმა მეცნიერმა თავის გამოკვლევებში მას საკმაოდ დიდი ადგილი დაუთმო. მათ რიცხვს განეკუთვნება გ. დოულიც, რომლის ამოსავალი ნათესაობის ტერმინოლოგიური მოდელებისა და სოციალურ ორგანიზაციათა ფორმების თანაფარდობის კვლევის სფეროში ევოლუციური შეხედულებების მართებულობის დასაბუთებაც იყო. მისი მიზანი იყო ნათესაობის ნომენკლატურის განვითარების სისტემატიზაციის თეორია გადმოეცა და ის ფაქტორები ეჩვენებინა, რომლებიც სხვადასხვა ტერმინოლოგიური მოდელებისა და ტიპების განსაზღვრისას შედარებით ეფექტური იყო (დოული, 1957:1). გ. დოული ამტკიცებდა, რომ ტრადიციული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი იყო კლასიფიკატორული ტიპის ნომენკლატურა, მაშინ, როცა საბაზრო ეკონომიკის ინდუსტრიული საზოგადოებისათვის ნიშანდობლივი აღწერილობითი ტერმინოლოგია იყო. სადისერტაციო ნაშრომში იგი პირდაპირ მიუთითებდა, რომ კლასიფიკატორული ნომენკლატურა, სადაც ნათესაობის კოლატერალურ ხაზში პიროვნების აღნიშვნა ნაწილობრივ შერწყმული იყო პირდაპირი ხაზის ნათესავის სახელწოდებასთან, პრიმიტიულ საზოგადოებას განეკუთვნებოდა. ეს კორელაცია დამოკიდებულებებსა და მოვალეობებს ასახავდა, რომლებიც პრიმიტიული საზოგადოების გაფართოებული ოჯახის წევ-

რებს, როგორც ერთ მთლიანს, ისე აკავშირებდა. პირიქით, ცივილიზებულ საზოგადოებაში ნუკლეარული ოჯახი სისხლით ნათესაებისაგან დამოუკიდებელი იყო და მას დისკრიპციული – აღწერილობითი ნომენკლატურა შეესაბამებოდა, სადაც პირდაპირი – ლინეალური ნათესაობა ისეთი ტერმინებით განისაზღვრებოდა, რომლებიც გვერდითი ნათესაების სახელწოდებებისაგან განსხვავებული იყო (დოული, 1957:2). ამგვარად, პრიმიტიულ ხალხებს, გ. დოულის თანახმად, ნათესაობის აღსანიშნავად კლასიფიკატორული ტერმინები გააჩნდათ, მაშინ, როცა პირდაპირი და გვერდითი ხაზების გამოყენება – ლინეურობა იმ სოციალურ სისტემას ახასიათებდა, რომლის ფორმირება თანამედროვე კომერციულ საზოგადოებაში ხდებოდა. ამასთან, განვითარების დაბალ საფეხურზე მდგომი ხალხებისა და თანამედროვე ინდუსტრიულ-კომერციული საზოგადოებების ტერმინოლოგიურ მოდელებს შორის ტიპოლოგიური სხვაობა მკვეთრად ვლინდებოდა (დოული, 1957:143). სწორედ შეხედულებათა ამ ნაწილში გ. დოული გარკვეული სახით ლუის მორგანის თვალსაზრისს იმეორებდა, რომლის თანახმადაც, კლასიფიკატორული სისტემის წარმოშობა პრიმიტიულ საზოგადოებებთან, ხოლო აღწერილობითის – ცივილიზებულ სოციუმებთან იყო დაკავშირებული. გ. დოული საბოლოოდ მივიდა დასკვნამდე, რომ საზოგადოებაში არსებული ტექნიკისა და საკუთრების მოდელი, გარკვეული სახით, ყოველდღიურ ყოფაში ადამიანთა გათანაბრების პროცესს განსაზღვრავდა. ზემოთ მოყვანილი მთელი რიგი კონცეპტუალური დაკვირვების საფუძველზე გ. დოული შეეცადა ის ფაქტორები გამოეგლინა, რომლებიც ზეგავლენას ნათესაობის ტერმინოლოგიურ მოდელებზე ახდენდა და ისინი სხვადასხვა ტიპის სოციალურ ორგანიზა-

ციებთან კავშირში შემდეგი პარამეტრების მიხედვით დაეჯგუფებინა:

1. ავტონომიური ლოკალური ჯგუფის სიდიდე და შემადგენლობა;
2. მეზობელ ლოკალურ ჯგუფებს შორის მანძილი;
3. ნათესაური ჯგუფების ტიპები;
4. დასახლების პრაქტიკა;
5. ეგზოგამიის ტიპები;
6. სასურველი ქორწინება;
7. წარმოშობის თავისებურებები;
8. არსებული საკუთრების მემკვიდრეობითობის ფორმები.

გ. დოულმა ნათესაობაზე უშუალო ზემოქმედების ისეთი ფაქტორები უარყო, როგორებიც იყო მატრილინეალობა და პატრილინეალობა, პოლიგამიის სხვადასხვა ტიპი, სორორატი, ლევირატი და უპირატესობა მიანიჭა დასახლებას, ეგზოგამიას, ქორწინებას, თაობრიობას, საკუთრებაზე მემკვიდრეობას, რომლებიც, ავტორის შეხედულებით, ნათესაობის ტიპებს არეგულირებდნენ (დოული, 1957:2-3; 1972:145-147). მოცემულ ფაქტორებს იგი მის მიერ გამოყოფილ ნომენკლატურის ოთხ მოდელს უკავშირებდა: ბიფურკაციულ-შერწყმულს, კროსგენერაციულს, ლინიჯურსა და თანამედროვე იზოლირებულს. ნაშრომში – „ნათესაური მოდელების განვითარებადი თანმიმდევრობა“ გ. დოულმა მარტივიდან რთული ფორმისაკენ განვითარებადი ხაზი სქემატურად ჩამოაყალიბა და მიიღო დასკვნამდე, რომ ბიფურკაციულ-შერწყმული ტიპი კროსგენერაციულში გადაიზარდა, ეს უკანასკნელი – ლინიჯურში, ხოლო ლინიჯის ტიპის ტრანსფორმაცია თანამედროვე იზოლირებად ტიპში განხორციელდა. ბოლო ტიპი მან ორ ქვეტიპად გაყო. ნათესაობის ნომენკლატურის მოდელებს იგი გარკვეულ სოციალურ ორგანიზა-

ციებს, ასევე, სოციალური მსგავსების რღვევის პროცესსა და ნათესაების - პიროვნებათაშორის ქცევებსა და ჩვეულებებს უკავშირებდა. სხვათა შორის, მან სამი ქვეტიპის კონკრეტულ საზოგადოებრივ საფუძველზე არსებობის ნიშან-თვისებები მკაფიოდ დაახასიათა და დაასკვნა, რომ თანამედროვე იზოლირებადი, პრიმიტიულ იზოლირებადი და მეორადი იზოლირებადი ტიპები ნუკლეარული ოჯახის სოციალურად იზოლირებად ბუნებას გამოხატავდნენ (დოული, 1957:143). ტრადიციული საზოგადოების ნუკლეარულ ოჯახებში ნათესაობის საფუძველზე ინტეგრაციული პროცესების დონე გაცილებით მაღალი იყო, ვიდრე თანამედროვე ინდუსტრიულ საზოგადოებაში. თანამედროვე საზოგადოებაში ნუკლეარულ ოჯახთა ინტეგრაცია იურიდიულად რეგულდება ხასიათს ატარებს, მაშინ, როცა ინდუსტრიაშემდგომ საზოგადოებაში, პირიქით, ინტეგრაციის ეს ფორმა ტრადიციულ ნორმებს ეფუძნებოდა. ნათელია, რომ ნუკლეარული ოჯახი ნათესაობის ტერმინოლოგიური მოდელების წარმოშობის ამოსაველ წყაროს წარმოადგენდა. აქვე მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ ის ფაქტი, რომ განსხვავებას ადრეულ და გვიანდელ ტიპებს შორის არა ზოგადად ნუკლეარული ოჯახი წარმოშობდა, არამედ მისი წევრების სხვა ნუკლეარული ოჯახის წევრებთან ინტეგრაციის ხასიათი. გ. დოული ამ მოსაზრებაზე დაყრდნობით, უფრო ზუსტად, ე. სერვისის (სერვისი, 1960:755-758) მიერ შემოთავაზებული კლასიფიკაციის კვალდაკვალ, სოციალური ინტეგრაციის ხუთ საკმაოდ საყურადღებო დონეს გამოყოფდა. ესენი იყო: ჯგუფი, გვარი, ცენტრალიზებული მმართველობა, ინდუსტრიაშემდგომი სახელმწიფო, ინდუსტრიული საზოგადოების სახელმწიფო.

ამრიგად, როგორც ეხედავთ, ნათესაობის ტერმინთა სისტემის შიდა სოციალურ დეტერმინანტებად გვარი, ოჯახი და ქორწინების ფორმები, უფრო ზუსტად, გვაროვნული, საოჯა-

ხო-ნათესაური და სხვა საზოგადოებრივი ინსტიტუტები იყო მიჩნეული (ლუის მორგანი, უილიამ რივერსი), ასევე, საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა (უილიამ რივერსი, დ. ოლდეროგე), ეგზოგამია, სორორატისა და ლევირატის ნორმები (რობერტ ლოუი), საქორწინო დასახლების ფორმები (ჯორჯ მერდოკი), სოციოლოგიური უნივერსალიები (ალფრედ რედკლიფ-ბრაუნი), ფსიქოლოგიური ფაქტორები და ენის მორფოლოგიური თავისებურებები (ალფრედ კრობერი), უფლებრივი მოვალეობები, ქონებრივი ნორმები და საკუთრების ფორმები და, საბოლოოდ, ყველა ეს ფაქტორები ერთად აღებული და სხვადასხვა კომბინაციებით დაჯგუფებული (ჯ. მერდოკი) – (დაწვრ. იხ.: ჩლენოვი, 1973:144).

ჩვენ შევეცადეთ მოკლედ მიმოგვეხილა იმ ფართო და მრავალფეროვანი ზოგადი ლიტერატურის ნაწილი, რომელიც ნათესაობის ტერმინოლოგიური მოდელებისა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ტიპოლოგიისა და სოციალური თანაფარდობის პრობლემებს ეხება. მათში გამოთქმული შეხედულებები და თვალსაზრისები გარკვეულწილად ქართულ-კავკასიურ ისტორიოგრაფიაშიცაა ასახული. ქართულ-კავკასიურ ისტორიოგრაფიაში, ნათესაობის ტერმინთა სისტემის კლასიფიკაციისა და ანალიზის პროცესში, თავდაპირველად, აღწერილობითი ტერმინოლოგიის გვიანდელ წარმოშობაზე ლუის მორგანის კონცეფცია გაზიარებული იყო, ხოლო კლასიფიკატორული ტიპის ნათესაობა - გვაროვნული საზოგადოების არსებობის ეპოქას დაუკავშირდა. მიღებული თვალსაზრისით, „კლასობრივი წყობის“ გარიჟრაჟზე, კერძო საკუთრებასთან და მისთვის დამახასიათებელ მემკვიდრეობით ფორმებთან კავშირში, მონოგამური ოჯახის წარმოქმნასთან ერთად, ნათესაობის ტერმინთა აღწერილობითი ტიპი ჩამოყალიბდა. ლუის მორგანის მიმდევართა აზრით, აღწერილობით სტრუქტურაში ცალკეული ტერმინით კონკრეტული

პირები მამა, დედა, ცოლი, ქმარი აღინიშნებოდა, ხოლო მათ საფუძველზე შედარებით შორეული ნათესაური კატეგორიების გამოსახატავად სხვა ტერმინები წარმოიქმნებოდა. თურანულ-ჰანოვანიურმა ტიპმა, რომელიც მონოგამიური ოჯახის წარმოშობის პერიოდში შეცვლილ სოციალურ სტრუქტურასთან ოპოზიციაში აღმოჩნდა, ნათესაობის ტერმინთა განსაკუთრებულ ფორმებსა და მათთვის დამახასიათებელ აღწერილობით ლექსიკას დაუთმო ადგილი. ტერმინთა მოდელის სტადიური ტრანსფორმაციის ამგვარ სქემას ქართულ-კავკასიურ მასალაზე დაყრდნობით მხარი მეცნიერთა დიდმა ნაწილმა (ლ. პანეკი, რუსუდან ხარაძე, ზინაიდა გაგლოითი...) დაუჭირა. მეკლერებმა აღწერილობითი ტერმინოლოგიის გვერდით კლასიფიკატორული ტიპები დააფიქსირეს და მათ პირველყოფილ-გეაროვნული ურთიერთობების გადმონაშთური ფორმის კვალიფიკაცია მისცეს (რუსუდან ხარაძე...). თანდათანობით, სამეცნიერო გამოკვლევებში დაგროვილი გამოცდილების საფუძველზე, XX საუკუნის 60-80-იან წლებში, კავკასიის ხალხთა (ქართველები, ოსები, აფხაზები, ადიგელები, სომხები...) ნათესაობის ტერმინთა სისტემის თვისობრივად ახალ დონეზე შესწავლისათვის სათანადო ნიადაგი მომზადდა. ზოგადი ეთნოლოგიის მონაცემების, კვლევის მეთოდის ფორმალიზაციის სფეროში უცხოელ მეცნიერთა (ე. გ. გუდენაფი, ფ. ჯ. ლაუნსბერი, ე. პემელი, ჯ. გუდი...) და სოციალური მოვლენების მოდელირებაში გასული საუკუნის 20-80-იანი წლების აღმოსავლეთ ევროპასა (სერგეი ტოკარევი, მიხეილ კრიუკოვი, მიხეილ ჩლენოვი, ელადიმერ პოპოვი...) და კავკასიაში (თამაზ გამყრელიძე, ნანული ჯავახიძე, ნუგზარ მგელაძე, ეთერ სოსელია, ა. შინკუბა, იოსებ გოგინაშვილი, ბ. ზაქარიანი...) მომუშავე ავტორების მიერ ნათესაობის ტერმინთა სისტემის ანალიზის კომპონენტური მეთოდი გავრცელდა. ზოგიერთი

ავტორი ნათესაობის ტერმინთა შესწავლისას მისი ცალკეული ფორმისა და ტიპის წარმოშობას არა მხოლოდ ჯგუფურ ქორწინებასთან, როგორც ამას ზოგჯერ ადგილი პქონდა შედარებით ადრეულ გამოკვლევებში (ხარაძე, 1939), არამედ უშუალოდ გეაროვნული ორგანიზაციის არსებობის ეპოქასთან ანდა ამ წყობის დაშლის პერიოდთან აკავშირებდა. ამასთან, გვარი არა მხოლოდ გენეალოგიურ ჯგუფად, არამედ სოცოკულტურულ ნიშანთა ერთობლიობად სამეურნეო ერთობად, კოლექტიური ქონების მესაკუთრედ და ლოკალურ უჯრედად გაიაზრებოდა (ჯავახიძე, 1985:52-56). პრობლემის ასეთი გაგება ემპირიული წყაროებისა და გეაროვნული ორგანიზაციის მორგანისეული ინტერპრეტაციის უპირტიკო გაზიარებას ეფუძნებოდა და იმას, რომ ტრადიციულ საზოგადოებაში საოჯახო კავშირები გვარის შემადგენელ ელემენტებად განიხილებოდა, რომელთაც ლოკალურობისა და თემის ფუნქცია მიეწერებოდა. ეს სოციალური ორგანიზაციის ხალხური ეტიმოლოგიის, უფრო ზუსტად, ობიექტური რეალობის მეორადი სუბიექტური ინტერპრეტაციის შედეგი გახლდათ. ნათესაობის სისტემის შესწავლის თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ინტერესს ღინგვისტთა ნაშრომები იწვევს (გამყრელიძე, ივანოვი, 1984; ასმანგულიანი, 1983; სოსელია, 1979...). მათ შორის ეთერ სოსელიას გამოკვლევები უნდა გამოიყოს, სადაც სემანტიკური და ფორმალური ანალიზით ოთხსტრუქტურიანი ნაწილისაგან შემდგარი ქართული ნათესაობის ტერმინთა სისტემა და მასზე აგებული გრამატიკაა წარმოდგენილი.

მიუხედავად იმისა, რომ ნათესაობის ტერმინთა სისტემის დამუშავება კომპონენტური ანალიზის საფუძველზე დაწყებულია, არასაკმარისი სამუშაოებია ჩატარებული კავკასიის ხალხთა ნათესაობის ტერმინოლოგიის მოდელირებისათვის. ცხადია, ზოგადი ეთნოლოგიისათვის, თეორიული კვლევის

თვალსაზრისით, ტიპოლოგიურად ჯერ კიდევ ცოტაა გაკეთებული და კავკასიის ხალხთა ნათესაობის ტერმინების შედარებით საინტერესო ფორმები უცნობი რჩება. აქედან გამომდინარე, პირველ რიგში ამ ასპექტით საჭიროა კავკასიის სხვადასხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული რეგიონის მოსახლეობის ნათესაობის ტერმინთა სისტემის ყოველმხრივი და განზოგადებული შესწავლა. ამგვარ რეგიონთა რიცხვს საქართველოც განეკუთვნება. ქართველი ხალხი ურთიერთმონათესავე ტერიტორიულ-ეთნოგრაფიული ჯგუფებს აერთიანებდა, რომლებიც ეთნოსის სტრუქტურაში განვითარების სხვადასხვა დონეზე იდგნენ და ერთმანეთისაგან ნათესაობის ტიპებისა და საზოგადოებრივი ფორმების სპეციფიკით მეტნაკლებად განსხვავდებოდნენ.

ნათესაობის ტერმინთა განსაზღვრისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ფორმალური მეთოდების ისტორიოგრაფიის ცოდნას, რადგან მნიშვნელოვანი წინაპირობაა სწორი მიმართულებით წარმართოთ ნათესაობის ტერმინთა ანალიზი, მათი სტრუქტურულ-ფუნქციური და ისტორიულ-ლინგვისტური დახასიათება, ნომენკლატურის ტიპოლოგია და მათი სოციალური განპირობებულობა. ეს საკითხები, ცალ-ცალკე აღებული, დამოუკიდებელ ხასიათს ატარებს, მაგრამ ორი გლობალური პრობლემა: სოციალური ორგანიზაციის ფორმები და ნათესაობის ტერმინთა სისტემა ერთმანეთთან ყველა შემთხვევაში მჭიდროდ იყო დაკავშირებული. ასეთი თანწყობა განპირობებული იყო შემდეგი მოსაზრებებით:

1. ისტორიოგრაფიაში აღიარებულია, რომ ნათესაობის ტერმინთა ტიპებისთვის ამოსავალია საზოგადოებრივი დეტერმინანტები – სოციალური ორგანიზაციის ფორმები;

2. სამეცნიერო ლიტერატურაში ფაქტობრივად შეუმუშავებელია ზუსტი სოციალური დეფინიცია და დამაჯერებლად არაა დასაბუთებული სხვადასხვა საზოგადოებრივი ორგა-

ნიზაციების თანაფარდობა, როგორც ჩვენ ვფიქრობთ, არამართებულადაა დასმული საკითხი სოციალური გაერთიანებების ისტორიული, უფრო ზუსტად, სტადიური ტიპოლოგიის, მისი სინქრონულ-ფუნქციური ბუნების შესახებაც. აქედან გამომდინარე, ცხადია, კელევის პროცესში გეინდება ეჭვი სტადიური პრინციპით ნათესაობის ტერმინთა ტიპების დეტერმინანტებად მხოლოდ სოციალური ორგანიზაციები რომ მიეინიოთ. ზოგიერთი ავტორის თანახმად, პირველყოფილი ეპოქის გვაროვნული ორგანიზაცია ნათესაობის ტერმინთა პრიმიტიული ტიპის წარმოქმნას, ხოლო საოჯახო თემი და პატრონიმიული ჯგუფი – შედარებით გვიანდელი ნათესაობის მოდელების ჩამოყალიბებას განაპირობებდა. ძიების პროცესში აღმოჩნდა, რომ ტერმინოლოგიურ მოდულებს დეტერმინანტების სახით საფუძვლად ედო არა საზოგადოებრივი ჯგუფების ცალკე აღებული სტადიური ფორმები, არამედ სოციალური ორგანიზაციის ბლოკები – ოჯახი, ნათესაური და ლოკალური გაერთიანებები, თემი და სოციოკულტურულ ისეთ მოვლენათა (ეგზოგამია, ენდოგამია, დასახლების სპეციფიკა, სორორატი, ლევირატი...) ერთობლიობა, რომლებიც ინდუსტრიამდელ, კონკრეტულ ისტორიულ საზოგადოებაში და განსაზღვრულ სამეურნეო, ენობრივ, კონფესიურ, პოლიტიკურ გარემოში ნათესაობის ტერმინთა სისტემაზე ახდენდნენ გავლენას. ამასთან, ცალკეულ სოციალურ ფორმას, მაგალითად, ინდუსტრიამდელ საზოგადოებაში გაფართოებულ სახლთმეურნეობას ანდა ლოკალურ ჯგუფსა და ნათესაურ ორგანიზაციას, ხოლო თანამედროვე ურბანიზებულ საზოგადოებაში ნუკლეარულ ოჯახს, განვითარების ამა თუ ეტაპზე გაცილებით საყურადღებო და პრიორიტეტული როლის შეესრულებაც შეეძლო. ჩვენ მიერ დახასიათებულ საზოგადოებისათვის ნიშანდობლივ ნათესაობის ტერმინოლოგიურ მოდელს, განსაკუთრე-

ბული სოციო-კულტურული მნიშვნელობა ჰქონდა. ასეთ დროს რეალური ეითარების დასურათებისათვის აუცილებელია ნათესაობის სისტემის სტრუქტურულ-ფუნქციური ასპექტები იქნას განხილული, ასევე, შესწავლის მეთოდიკა, ტიპოლოგია და, რაც მთავარია, ტერმინოლოგიური მოდელის სოციალური დეტერმინანტები უნდა განისაზღვროს.

ნათესაობის ნომენკლატურა, როგორც ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ, ისე ლინგვისტურ დონეზე განიხილება. ნათესაობის ტერმინები გარკვეული ენის ლექსიკის ნაწილია და, ბუნებრივია, რომ მათი არსის განსაზღვრისათვის აუცილებელია ნათესაობის ლექსიკა დიაქრონულ და სინქრონულ დონეზე ფონეტიკური და მორფოლოგიური ასპექტებით დავამუშავოთ, ასევე, ნათესაობის აღმნიშვნელი ცნებები კომპლექსურად, ენის ფუნქციონირებისა და განვითარების შინაგან კანონზომიერებათა შუქზე უნდა შეისწავლებოდეს. აქედან გამომდინარე, შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ კვლევის შესაბამისი მეთოდის შერჩევა მსოფლიოს ხალხთა ნათესაობის ტერმინების ობიექტურად აღწერის მყარ საყრდენს წარმოადგენს. გამოცდილებამ გვიჩვენა, რომ ქართველი ხალხის ნათესაობის ტერმინთა სტრუქტურულ-სემანტიკური, ფუნქციური და ისტორიულ-ლინგვისტური ასპექტების ანალიზისათვის, ყველაზე მოსახერხებელია ე. წ. კომპონენტური მეთოდი. ბუნებრივია, მისი გამოყენება ნათესაობის ტერმინთა ფიქსაციის ფორმალური მეთოდების ისტორიოგრაფიისა და კომპონენტური მიდგომის საფუძველზე მათემატიკური მოდელირების ცოდნას მოითხოვს (დაწერ. იხ.: მგელაძე, 2010; 2010; 2016).

ნათესაობის ტერმინთა სისტემის შესწავლის მეთოდმა განვითარების ორი ეტაპი გაიარა: ტრადიციული და ფორმალური. ტრადიციული მეთოდის გაჩენა ლუის მორგანის მიერ შედგენილ კითხვარსა და უილიამ რივერსის გენეალო-

გიურ სქემას უშუალოდ უკავშირდებოდა (რივერსი, 1900). სოციო-კულტურულ ანთროპოლოგიაში გენეალოგიური მიდგომა დიდხანს დომინირებდა არა მხოლოდ ნათესაობის სისტემის (ბერნარდი, გუდი, 1984:41-42), არამედ საქორწინო ურთიერთობების, ოჯახის, მატერიალური კულტურისა და ეთნიკურ მოვლენათა სხვადასხვა ელემენტის შესასწავლადაც (ნოტეს... 1912). გლობალური ფაქტობრივი მასალების დაგროვებესთან ერთად, მკვლევრებმა ტრადიციული მეთოდი უკუაგდეს და მისი ისეთი ახალი მეთოდით შეცვლის აუცილებლობის წინაშე დადგნენ, რომელიც თანამედროვე მეცნიერული რეალობის შესაბამისი იქნებოდა.

ნათესაობის ტერმინთა ნებისმიერი სისტემა ესაა ურთიერთდაკავშირებული სემიოტიკური ნიშნების ერთობლიობა. ამ განმარტებაში იგულისხმება ის, რომ თითოეული ტერმინი სემანტიკურად როგორც აღმნიშვნელს, ისე აღსანიშნს შეიცავს. პირველი ნიშნავს ბგერით სუბსტანციას, ხოლო მეორე - ტერმინში კოდირებულ ნათესაურ ურთიერთობებს. სპეციალურ ლიტერატურაში დადგენილია, რომ ტერმინთა ბგერითი სუბსტანცია სტრუქტურის შესასწავლად რელევანტური - არსებითი არაა. თუ ჩვენ რუსულ ტერმინებს - **Дядя**-სა და **Сын**-ს გერმანული **Onkel**-ით და **Sohn**-ით შევცვლით, რომელთაც მსგავსი დენოტატები - ტერმინებში გადმოცემული ნათესაური ურთიერთობები აქვთ, ამით სისტემა არ შეიცვლება (დაწვრ. იხ.: ჩლენოვი, 1973:146-147). ნათესაური ურთიერთობები, როგორც ლინგვოკულტუროლოგიური, უფრო ზუსტად, სოციოლინგვისტური ფენომენის ცნება არ შეიძლება მხოლოდ ფორმალურ ნიშანთა ერთობლიობამდე დავიყვანოთ. „სიმბოლოთა ენა“ კვლევის საშუალებაა, მაშინ, როცა ნათესაობა, როგორც ყოფითი რეალობა, გამოხატული სიმბოლოებითა და იდიომებით, კელე-

ვის ობიექტია. ამიტომ ნათესაობას, როგორც სოციალურ ფენომენს, შედარებით ფართო მნიშვნელობა გააჩნია. ენა, როგორც სიმბოლოთა სისტემა, ფონეტიკურ საფუძველზე ბაზირებს, ხოლო სოციალურ სიმბოლოთა სისტემაში ნათესაობის ფენომენი სისხლისმიერ და მოყვრობით ურთიერთობებშია განსახიერებული.

თანამედროვე პერიოდში ფორმალურ მეთოდებს შორის პრიორიტეტულია ნათესაობის ტერმინთა სისტემის ტრანსფორმაციული (მაგალითად, იხ.: პემელი, 1965:65-105; 1965:118-126; შდრ. ქოულტი, 1966:1479-1482), შკალოგრამული და კომპონენტური მეთოდები. აღნიშნული მეთოდების საშუალებით ნათესაობის თეორიულად შესაძლებელი ტიპების მოდელირება ხდება. ფორმალური მოდელირების პრობლემის დამუშავებაში ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 50-იან წლებში უადრესად დიდი წვლილი ამერიკელმა მეცნიერებმა შეიტანეს: უ. გუდენაფმა და ფ. გ. ლაუნსბერმა კომპონენტური ანალიზის ყველა ძირითადი პრინციპი დაამუშავეს (გუდენაფი, 1956; ლაუნსბერი, 1956). კომპონენტურ ანალიზს საფუძველად სტრუქტურული ლინგვისტიკის თეორიული მონაცემები დაედო. იმავე საუკუნის 50-იანი წლების შემდეგ, დაახლოებით, 60-70-იან წლებში, ფორმალური მეთოდების შემქმნელ პიონერებთან ერთად²⁶, სტრუქტურულ-კომპონენტური მეთოდის დახვეწაზე სხვებიც მუშაობდნენ (მაგალითად, გუდი, 1971).

კომპონენტური მეთოდის ანალიტიკური ოპერაციები, ძირითადად, რამდენიმე თანმიმდევრული პროცედურისაგან შედგება²⁷:

²⁶ ტრანსფორმაციული და შკალოგრამული მეთოდების შესახებ იხ.: პემელი, 1965; ბუპლერი, 1964; 1968.

²⁷ შდრ. უილიამსი, ეტკინსი, 1960:60; კიბელი, დ'ანდრადე, 1971:272.

1. ნათესაობის ტერმინთა სრული სიის შედგენა;

2. ტერმინთა მნიშვნელობების კოდირება;

3. ნათესაობის ტერმინთა იმ დიფერენციული ცვლადების განსაზღვრა, რომლებიც სქესის, თაობათა დონის, ლინეალურობის (პირდაპირი, გვერდითი), ნათესაეთა მაკავშირებელი რგოლების დადგენას გულისხმობს;

4. ტერმინთა შორის ისეთი სემანტიკური კავშირის გამოვლენა, რომელიც სისტემის სტრუქტურულ პრინციპთა დახასიათების საფუძველს ქმნის...

კომპონენტური მეთოდი რუსეთში, საქართველოში და ტერიტორიულად ახლომდებარე სხვა ქვეყნების ამა თუ იმ ავტორთა შრომებში, ძირითადად, ი. ლეეინის კოდურ სისტემას ეფუძნებოდა (ლეეინი, 1970:18-30) და იგი ნათესაეთა გამოყოფისა და დაჯგუფების, სტრუქტურის შინაგანი დეტერმინანტების, დეზიგნატებისა და დენოტატების დადგენის ერთ-ერთ ყველაზე მოსახერხებელ კოდურ სისტემადა იყო მიჩნეული. ამ მეთოდის დახმარებით ნათესაობის სტრუქტურის განსაზღვრა რიგ თანამიმდევრულ ოპერაციასა თუ კომბინაციას მოიცავს და ტერმინებში ჩადებული ურთიერთობების გამოვლენის მიზნით ერთიანი მეტაენის ბაზაზე კოდების ანდა ინდექსების შედგენას ითვალისწინებს, ადგენს საზღვრებს ბიოლოგიურ და სოციალურ ნათესაობას შორის, არკვევს დეზიგნატებისა და დენოტატების რეპერტუარს, ლექსემებს შორის სემანტიკურ კავშირს, დიფერენციულ ნიშნებსა და სტრუქტურულ პრინციპებს, ნათესაეთა სქესს, თაობათა დონეებს, ნათესაობის პირდაპირ და კოლატერალურ ხაზებს. კომპონენტური ანალიზის მეთოდი თანამედროვეობაში ფართოდ გამოიყენება იმ მეცნიერთა მიერ, რომლებიც არა მხოლოდ სოციალური, არამედ კულტურული, უფრო ზუსტად, სოციოკულტურული ანთროპოლოგიის პრობლემებს იკვლევენ და ჩვენც, სხვა კოდური სისტემების

მსგავსად, კავკასიის ხალხთა ნათესაობის სისტემის შედარებითი შესწავლისათვის იგი ერთ-ერთ ყველაზე უფრო ოპტიმალურ საშუალებად გვესახება (ჯავახიძე, მგელაძე, 1988:92-99).

ნათესაობის ტერმინთა სისტემის ისტორიულ-ლინგვისტური და ფუნქციური ანალიზით ნათესაობის ნომენკლატურულ მოდელში სხვადასხვა ტერმინოლოგიური ტიპის დიფერენციული ცვლადები, სტრუქტურული პრინციპები დადგინდა. ასევე, სემანტიკურ-ფონეტიკური კვლევის საფუძველზე ამ ტერმინთა ზოგადქართული მოდელის შემდეგი ძირითადი კომპონენტები გამოიყო:

1. ნათესაობის ტერმინოლოგია, ძირითადად, აღწერილობითია, მაგრამ არსებობს ელემენტარული და კლასიფიკატორული ისე, როგორც ინდივიდუალური და ჯგუფური ტერმინები;

2. თვალშისაცემია სისხლისმიერი ნათესაობისა და მოყვრობითა ურთიერთობათა ტერმინოლოგიის მკვეთრი დიფერენციაცია, ცალკეული გამონაკლისის გარდა;

3. ნიშანდობლივია აგნატური – მამის მხარისა და კოგნატური – დედის მხარის ხაზების გამიჯვნა ანდა +1 თაობაში მათი ნაწილობრივი შერწყმა. ამ პრინციპით ნათესაეთა დაყოფა და შერწყმა სხვა დონეებზეც ვრცელდება, ძირითადად, ნულოვან და -1 თაობებში;

4. ნათესაობის პირდაპირი ხაზი +2 თაობისაგან განსხვავებით, როგორც +1, ისე 0 თაობებში, ნაწილობრივ, მაგრამ მაინც გვერდითი ხაზისაგან მკვეთრადაა გამოყოფილი. დანარჩენი თაობისათვის ნათესაეთა კატეგორიების გაყოფის და შერწყმის პრინციპები არარელევანტურია თუ განსაკუთრებული ნათესაური სიახლოვის გამოსახატავად მხედველობაში არ მივიღებთ მიმართვის ფორმათა თავისებურებებს ანდა ფორმალური სიახლოვის აღსანიშნავად ტერ-

მინთა გაორების სპეციფიკას, მაგალითად, როცა ბიძაშვილები ძმებად მოიხსენებიან ანდა ერთმანეთს ისე მიმართავენ, როგორც ძმა ძმას;

5. კონექტორის სქესი არის როგორც მდედრობითი, ისე მამრობითი, უფრო ზუსტად, *alter*-ის სქესი ნაწილობრივ რელევანტურია, გარდა შემდეგი გამონაკლისებისა: მძახალი (PC)²⁸, ბიძაშვილი (MMP), მამიდაშვილი (MPPM), დეიდაშვილი (MPPJ), ქვისლი (CMPJ), შვილი (M), ძმისშვილი (MMP), დისშვილი (MJP), შვილიშვილი (MM), ხოლო *ego*-ს სქესი არარელევანტურია, ასევე, ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა, ძირითადად, მოყვრობითი ურთიერთობების ხაზით: სიმამრი (PMJ), სიდედრი (PJJ), მამამთილი (PM), დედამთილი (PJM), ცოლი (CJ), ქმარი (CM), ცოლისდა (JPJ), ცოლისძმა (MPCJ), მაზლი (MPCM), მული (JPJM);

6. გენეალოგიური ხის მკაფიო სტრუქტურულ-ტერმინოლოგიური დაყოფა ხუთი, ზოგიერთ დიალექტურ – ენობრივ სისტემაში შვიდი და ცხრა თაობის ფარგლებში კონკრეტულ ინდივიდებთან მიმართებაში ხორციელდება;

7. შეფარდებითი ასაკი (უფროსი ძმა, უფროსი და...) არარელევანტურია, თუმცა ზოგიერთი მოიანი კუთხის პატრიარქალურ საზოგადოებაში იგი მიმართვის გამომხატველ ტერმინოლოგიაში აისახებოდა;

უნდა აღინიშნოს, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში, აღმავალ თაობაში ნათესაობის გაფართოებისა და თაობათა ზრდის ტენდენცია შეინიშნებოდა, რომლებიც აღწერილობითი ანდა შედგენილი ტერმინოლოგიით იყო გამოხატული. ეფიქრობთ, ეს ფაქტი

²⁸ კოდებისა და აღნიშვნათა თანმიმდევრობის ზოგადი პრინციპების, ასევე, პრობლემის ისტორიოგრაფიის შესახებ იხ: მგელაძე, 1992.

დიდი სახლულისა და მჭიდრო ნათესაური ურთიერთკავშირების გახანგრძლივებულ არსებობაზე უნდა მიუთითებდეს. ტერმინთა ამ ტიპს – აღწერილობითსა თუ შედგენილს, მაგალითად, დიდი ბაბუა – PMPP და დიდი ბებია – PXP განეკუთვნებოდა. ჩვეულებრივ, სახლთმეურნეობის ტიპის სოციალური ორგანიზაციის ეგოცენტრული სტრუქტურული უჯრედი რეალურად სამ თუ ხუთ თაობას აერთიანებდა, მაგრამ ნათესავთა ტერმინოლოგიური დიფერენციაცია, ძირითადად, ხუთ და შვიდ თაობაში აისახებოდა. ამის მიზეზი გენეალოგიური სქემის ეგოცენტრული პრინციპი იყო. მასში ყველა ის სპეციფიკური ურთიერთობა ელინდებოდა, რომელშიც *ეგო*-ს პოტენციურად შეეძლო მონაწილეობის მიღება. სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ხუთთაობიანი გენეალოგიური სქემა ერთ სოციალურ ორგანიზმში პაპისა და შვილიშვილის კატეგორიათა თანაარსებობას სრულიადაც არ გულისხმობდა. ასეთ სტრუქტურაში ნულოვანი თაობა პრინციპში არ არსებობდა, რადგან იგი ეგოცენტრულ სისტემაში ათელის ის წერტილი იყო, რომლიდანაც *ეგო* ნათესაობის ყველა დანარჩენ უჯრედთან ერთდროულად რეალურ ურთიერთობებში იმყოფებოდა (გირენკო, 1974:46). ქართველი ხალხის ეთნოგრაფიული ჯგუფების ნათესაური ლექსიკის მოდელებში ტერმინთა განსხვავებული რაოდენობის არსებობის შესახებ გენეალოგიური სქემის ასეთი სპეციფიკის გათვალისწინებით შეიძლება სავსებით ლოგიკური დასკვნა გაეკეთოთ. ამასთან, შეიძლება დავამატოთ, რომ საქართველოს ცალკეული რეგიონის გარკვეულ თაობებში მამისა და დედის ხაზები არ იმიჯნებოდნენ, ხოლო სხვებში, პირიქით, ისინი მკვეთრად დიფერენცირებული იყვნენ. გენეალოგიურ სტრუქტურაში მსგავსი დაყოფის პირობებში დამაკავშირებელი რგოლი, როგორც ქალი,

ისე მამაკაცი იყო. დიალექტურ სისტემებში ზოგიერთი ტიპოლოგიური და სტრუქტურული გადახვევა არსებობდა, მაგრამ მთლიანობაში ისინი ზოგადქართული ნიშნების მატარებლები იყვნენ.

ქართული ხალხის ტრადიციული საზოგადოების სოციალური აგებულების სრულყოფილი შესწავლისათვის უმნიშვნელოვანესია ნათესაობის ტერმინოლოგიისა და მისი განპირობებულობის დადგენა. ტიპოლოგიური დახასიათების პროცესში ჩვენ ტერმინოლოგიურ მოდელს შედარებითი ასპექტით ვიკვლევთ და ქართული ხალხის ტერიტორიულ-ეთნოგრაფიული ჯგუფების ნათესაობის ტერმინთა მეტნაკლებად სრულ კლასიფიკაციას ვქმნით. ქართულ-კავკასიური ენების ეთნოლინგვისტური თავისებურებების ტიპოლოგიური და კულტურულ-გენეტიკური მსგავსება უპირველესად სოციალურ ტერმინოლოგიაში, მათ შორის, ნათესაობის ლექსიკაშია ასახული, რომელიც განსაზღვრული კონსერვატიულობით გამოირჩევა. აღნიშნულ თავისებურებათა შესწავლა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეთნიკურ ისტორიასთან და ეთნიკური გაერთიანების სოციალური სტრუქტურის რეკონსტრუქციასთან დაკავშირებული საკმაოდ ფართო საკითხების გასაშუქებლად. მხედველობაში პქონდა რა შესასწავლი პრობლემისადმი ისტორიული მიდგომის ეფექტურობა, ნ. იაკოვლევი სრულიად ლოგიკურად მიუთითებდა, რომ საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე ტერმინთა მნიშვნელობების თანამიმდევრული ცვლის ახსნა საწარმოო ძალებისა და წარმოების საშუალებების დონესთან შესაბამისობაში გულისხმობს გადაეჭრათ არა მხოლოდ ენობრივი საკითხი, არამედ საკუთრივ პრობლემის სოციოლოგიასა და პირველყოფილ კულტურას ჩავეღრმავდეთ (იაკოვლევი, 1930:155). ამიტომ, კავკასიის ხალხთა ნათესაობის ტერმინთა სისტემის შესწავლა ორი: ისტორიულ-ეთნოლოგიური და

სოციოკულტურული (ნაწული ჯავახაძე, ნუგზარ მგელაძე, იოსებ გოგინაშვილი, ა. შინკუბა, ბ. ზაქარიანი, მ. ილუ-რიძე...) და ლინგვისტური (თამაზ გამყრელიძე, ეთერ სოსუ-ლია, ა. ასმანგულიანი...) მიმართულებით მიმდინარეობდა, სადაც, ასევე, არსებული მეთოდის საფუძველზე ნათესაო-ბის ტერმინთა მოდელის სოციოლინგვისტური და ეონო-ლინგვისტური ანალიზის გვერდით ქართველი ხალხის ცალ-კეულ ტერიტორიულ-ეთნოგრაფიულ ჯგუფში დახასიათებუ-ლი იყო სპეციფიკური ლექსიკური თავისებურებები (ფაღავე, 2009:3-27; 2014:3-14; 2017:4-32; მგელაძე, ფაღავე, 1998:3-20; მგელაძე, 2005; 2011; 2014; 2015; 2016; 2017:4-32; ნარაკიძე, 2005; რურუა, 2005; ხარჩილავე, 2005). ხშირად, ცალკეული ტერმი-ნის ლინგვისტური ანალიზის მეშვეობით სიტყვის ფუძის უძველესი პროტოსემის აღდგენა და მისი სოციალური ფუნქციის რეკონსტრუქცია ხერხდება და ამას პრობლემის გაშუქებაში პრინციპული მნიშვნელობა აქვს.

კომპონენტური მეთოდის საფუძველზე ნათესაობის ტერ-მინთა ტიპოლოგიითა და ფორმალური პროცედურებით სა-ქართველოში – ქართველურში რამდენიმე ზოგადი და რე-გიონული მოდელი გამოიყოფა: საკუთრივ „ქართ-ული“ (იბე-რიული – ბარისა თუ მთისა), „ხევსურული“, „კოლხური“ (მეგრული და ლაზური) და „სვანური“. შედარებით-ტიპოლო-გიური ანალიზის საფუძველზე მათ შესაბამისი ადგილი დაიკავეს მსოფლიოს ხალხების ნათესაობის ტერმინთა იმ ფართო მოდელში, რომელიც სოციოკულტურულ ანთროპო-ლოგიაშია დადგენილი. ასე, მაგალითად, „მთურ-ქართული“ სისტემა მიხეილ კრიუკოვის ოთხწევრიან ტიპოლოგიურ სქემასთან (იხ.: კრიუკოვი, 1972) შესატყვისობაში მოლიანად III (არაბულ) ტიპს განეკუთვნება, ხოლო დანარჩენი მოდე-ლები დამოუკიდებელ ტიპებს ქმნიან, რომლებიც მხოლოდ

ნაწილობრივ, გარკვეულ თაობებში, III (არაბულ) და IV (ინგლისურ) ტიპებს ემთხვევიან, რამაც საფუძველი მოგვცა მათი სტატუსი გარდამავალ, შუალედურ ქვეტიპად გაგვესაზღვრა. ამის მიხედვით, ქართულში ნათესაობის ტერმინთა რამდენიმე ტიპსა და ქვეტიპს გამოვყოფთ:

1. „მთურ-ქართული“, რომელიც III (არაბულ) ტიპს შეესაბამება. იგი ქართული მოსახლეობის 30% ახასიათებს;

2. „ბარულ-ქართული“ IV და III ტიპებს შორის გარდამავალ ქვეტიპს წარმოქმნის და ნიშანდობლივია მოსახლეობის 55%-სათვის;

3. ხევსურული II-III ტიპებს შორის გარდამავალ ქვეტიპს ქმნის და მოსახლეობის 3% კუთვნილება;

4. „ლაზური“ IV-II-III ტიპებს შორის გარდამავალ ქვეტიპს აყალიბებს და მას საქართველოს მოსახლეობის 1% იყენებს;

5. „ქვემო სვანური“ IV-II-III ტიპებს შორის გარდამავალი ქვეტიპია.

6. „ზემო სვანური“ III-IV ტიპებს შორის გარდამავალ ქვეტიპს განეკუთვნება.

სვანური მოდელებით სარგებლობს მოსახლეობის დაახლოებით 5% (იხ.: მგელაძე, 1992).

ნათესაობის ტერმინთა მოდელებისა და სოციალურ ორგანიზაციათა ფორმების ურთიერთგანმაპირობებელ პროცესთა ჩამოყალიბება და განვითარება საშუალებას გვაძლევს, საზოგადოებრივ სტრუქტურათა ფუნქციონირების რეალური სურათი დაეადგინოთ. ნათესაობის ტერმინთა სისტემებისა და მათი იმ ვარიაციების შედარებითი ანალიზი, რომელთაც ადგილი ჰქონდათ ქართველი ხალხის სხვადასხვა ტერიტორიულ-ეთნოგრაფიულ ჯგუფში, გვიჩვენებს, რომ რეალური სინამდვილე გაცილებით რთული იყო, ვიდრე ამაზე ისტორიოგრაფიაში ცნობილი ნათესაობის ტიპოლო-

გიური სქემები მიგვითითებენ. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ აუცილებელია ეთნოლოგიური ცოდნის ამ სფეროში სამეცნიერო გამოკვლევების იმგვარი დივერსიფიკაცია, რომელიც დაგვეხმარება კონცეპტუალურ ბაზას არსებითად ჩაუღრმავდეთ და ტიპოლოგიური მოდელები დავაზუსტოთ. ნათესაურ კატეგორიათა ქართული ტიპების ანალიზი მოწმობს, რომ არსებობდა ტერმინოლოგიური მრავალფეროვნება როგორც თაობრივ ათელებში, ნათესაურ რგოლთა აღნიშვნაში, ისე მამისა და დედის ხაზის გამმიჯნავ ცნებებში. ამის ნიადაგზე სტრუქტურული დიფერენციაციის მითითებულ პრინციპებთან დამოკიდებულებაში ნათესაობის ტერმინთა კომბინაციების მრავალფეროვნებაც ფიქსირდება. ამიტომ, სავსებით ბუნებრივია, რომ ნათესაობის ნომენკლატურის სოციალურ დეტერმინანტთა ახსნა, ისე როგორც სოციალურ ორგანიზაციებსა და ტერმინოლოგიურ ტიპებს შორის თანაფარდობის დადგენა, საკმაოდ ფრთხილ მიდგომას საჭიროებს და, ამდენად, შეუძლებელი კვლევითი პარადიგმის გარეშე იგი, ფაქტობრივად, გამოუსადეგარია. ტერმინოლოგიური მოდელების სოციალური ორგანიზაციის ფორმებთან და სოციალურ დეტერმინანტებთან თანაფარდობის დადგენა ჩვენ საშუალებას გვაძლევს საზოგადოებრივი ინსტიტუტებისა და ნათესაობის ტერმინების კორელაციის არსი ავხსნათ.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ნათესაობის ტერმინთა განპირობებულობის შინაგან სოციალურ დეტერმინანტებად, ჩვეულებრივ, ოჯახს, გვარს, პატრონიმიულ ორგანიზაციას (მიხეილ კრიუკოვი, ნანული ჯავახიძე), ქორწინების ფორმებს, უფრო ზუსტად, გვაროვნული ანდა საოჯახო-ნათესაური ტიპის საზოგადოებრივ ინსტიტუტებს (ლუის მორგანი, უილიამ რივერსი), ასევე, ზოგადად სოციალურ სტრუქტურას (უილიამ რივერსი, დ. ოლდდეროგე), ეგზოგამიას, სორორატს და ლევირატს (რობერტ ლოუი), საქორწინო და-

სახლეებს (ჯორჯ მერდოკი), სოციოლოგიურ უნივერსალიებს (ალფრედ რედკლიფ-ბრაუნი), ფსიქოლოგიურ ფაქტორებსა და ენის მორფოლოგიურ თავისებურებებს (ალფრედ კრობერი - შდრ. დოული, 1972), უფლებრივ ვალდებულებებს, ქონებრივ ნორმებსა და საკუთრების ფორმებს მიიწინევენ, ზოგი კი თვლის, რომ გასათვალისწინებელია ერთად აღებული თუ სხვადასხვა კომბინაციად დაჯგუფებული ყველა ფაქტორი (ჯორჯ მერდოკი)²⁹.

ტრადიციული სოციალური ორგანიზაციები და ნათესაობის ტერმინოლოგიური მოდელები ქართველი ხალხის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში უდიდეს როლს თამაშობდა. XIX საუკუნეში ნათესაობის ტერმინთა ტიპებისა და ქვეტიპების არსებობა დამახასიათებელი კავკასიის, მათ შორის, ქართველი ხალხის ჰეტეროგენური („ადრეკლასობრივი“) და წოდებრივ-იერარქიული თუ ოლიგარქიული („ფეოდალური“) საზოგადოებისათვის, მთისა და ბარის პირობებში სოციალურ ორგანიზაციათა ისტორიული ფორმების არსებობით იყო განსაზღვრული, რომლებიც სხვადასხვა ტაქსონომიურ დონეზე გარკვეული ფუნქციური დატვირთვით იდგნენ. მათი ამოსავალი უჯრედი ნუკლეარული ოჯახი იყო, რომელიც სახლმეურნეობის ტიპის ლოკალურ ჯგუფებსა და სოციალური ორგანიზაციის სხვადასხვა ფორმებს წარმოქმნიდა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საქართველოში ნათესაობის ტერმინოლოგიის დიალექტური მოდელების ჩამოყალიბებაში არსებით როლს რიგი ისეთი ფაქტორი თამაშობდა, რომელიც სემანტიკურად ტიპის სოციალურ ორგანიზაციებს ახასიათებდა. ნათესაური ორგანიზაცია, ლოკალური ჯგუფი, თემი და სოციალური ორგანიზაციის სხვა ტიპები დამოუკიდებლად, სხვადასხვა სიბრტყეზე ფუნქციონირებდნენ, მაგრამ

²⁹ დაწერილებით იხ.: ჩლენოვი, 1973.

ამასთან ისინი მჭიდროდ იყვნენ ერთმანეთთან დაკავშირებული. ამიტომ, საზოგადოებრივ სისტემაში ნათესაობის ტერმინთა სისტემის მოდელზე საგრძნობ გავლენას არა მარტო ცალკეული სოციალური კომპონენტები ახდენდნენ, ისეთები, როგორებიც იყო, მაგალითად, ენდოგამია, ეგზოგამია, ქორწინებისა თუ ნათესაური ორგანიზაციის ფორმები, არამედ სოციო-კულტურული ელემენტების მთელი ბლოკი, მათ შორის, ლინგვისტური და ფსიქოლოგიური ფაქტორები, კონკრეტულად მნიშვნელოვანი იყო ენის ფენომენი, ცნობიერება და გარემომცველი სამყაროს ინდივიდუალური თუ ჯგუფური აღქმა. ამდენად, ნუკლეარული ოჯახი აუცილებელს ხდიდა, ისეთი ტერმინოლოგიური კატეგორიები გამოყენებულიყო, როგორიცაა: ქმარი, ცოლი, დედა, მამა, ძმა, და, ქალიშვილი, ვაჟიშვილი. ინდივიდებთან მიმართებაში გაფართოებულ სახლულში ტერმინოლოგიური კოდებიც ფარდობდებოდა, რომლებიც სხვადასხვა სახის ცნებათა ფუნქციონირებისათვის სასურველ ნიადაგს ქმნიდა. ასეთები იყო: მამამთილი, დედამთილი, რძალი, ბიძაშვილი, ძმისშვილი, დისშვილი... დიდი სახლულის სეგმენტაციის საფუძველზე წარმოქმნილი განსხვავებული დონეების ლოკალური გაერთიანებები ხელს უწყობდა შედარებით ფართო წრის ნათესავთა დაჯგუფებასა და მათ განსაზღვრულ ტერიტორიაზე ურთიერთკავშირს, რაც ასევე განსხვავებული სახის ურთიერთგაღებულებათა სისტემით იყო გამოხატული, შესაბამისად, საერთო ფაქტორების გვერდით ამა თუ იმ თაობის ცალკეულ ტერმინოლოგიურ ტიპზე კონკრეტული ფაქტორებიც ზემოქმედებდა: ლინეალობა, თაობრიობა, ნათესავთა შერწყმისა და გამიჯვნის პრინციპები, ეგზოგამიურობა, ქონებრივ-უფლებრივი ნორმები, ქცევის ტრადიციული სისტემა, ენობრივი მახასიათებლები, დასახლების ფორმები, რომელთა ჯამი საზოგადოებრივ ორგანიზაციათა ურთიერთდაკავ-

შირებულ სტრუქტურაში, გარკვეულ ეკოლოგიურ, პოლიტიკურ და ეთნოგრაფიულ გარემოში სოციალურ-ეკონომიკურ ერთობას ეფუძნებოდა, რაც, საბოლოოდ, ნათესაობის ტერმინთა სპეციფიკური კომბინაციების სიცოცხლისუნარიანობა და მათ მრავალარხობრივი გამოყენების ხასიათს განაპირობებდა.

საქართველოს ბარში, სადაც კერძომესაკუთრული ტენდენციები ჭარბობდა, ნუკლეარული ოჯახები საზოგადოების შედარებით სტაბილური სოციალური ბაზის ფორმირებას უწყობდნენ ხელს. კომერციული, საბაზრო ეკონომიკისაკენ ორიენტირებულ საზოგადოებებში უფრო განვითარებული ტერმინოლოგიური მოდელები (III→IV) ფუნქციონირებდნენ, ხოლო მთიან რეგიონებში დაფიქსირებული III ტიპი და გარდამავალი ქვეტიპები (III→II→IV და II→III), პირიქით, სათემო ტრადიციებს ეფუძნებოდა, სადაც კერძომესაკუთრულს ჯგუფური, სათემო საკუთრების ფორმები ჭარბობდა. როგორც ჩანს, შემთხვევითი არაა ის ფაქტი, რომ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობას (მაგალითად, თუშეთის, ხევსურეთის, ფშავის, მთიულეთის, გუდამაყარის, ზემო სვანეთის, განსაკუთრებით ბაღს'ხემო სვანეთის, ზემო აჭარის), თუნდაც ტერიტორიულად ერთმანეთისაგან საგრძნობლად დაცილებული ხეობების საზოგადოებებს შორის, ყოფისა და კულტურის სხვადასხვა სფეროში უფრო შესამჩნევი მსგავსება და თანხვედრილობა შეინიშნება, განსაკუთრებით, სოციალურ ურთიერთობათა სისტემაში, ვიდრე ბარის რეგიონებს შორის. ეს გასაგებიცაა, რადგან საქართველოს ბარი და მთა წარსულში სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული თვალსაზრისით განვითარების სხვადასხვა დონეზე იდგნენ.

ხანგრძლივი საველე და კაბინეტური მუშაობის საფუძველზე მიღებული პრაქტიკული შედეგები და თეორიული დასკვნები, ვფიქრობთ, ხელს შეუწყობს საზოგადოებრივი

ორგანიზაციის სხვადასხვა ფორმებს შორის ურთიერთზე-
გავლენათა ხასიათის, მათ შორის, ნათესაობის ტერმინო-
ლოგიური მოდელების ფორმირების პროცესების შედარებით
ღრმა გაგებას. მათი გააზრების გარეშე შეუძლებელია ჩავწე-
დეთ ინდუსტრიამდელი საზოგადოების სოციალურ ბუნებას.
ბუნებრივია, ამის გარეშე ვერც ქართველი ხალხის ტრა-
დიციული საზოგადოების სოციალური აგებულების, უფრო
ზუსტად, სოციალური მოდელის არსს შევიმეცნებთ.

მიკროსოციალური კოსმოსის – ოჯახის, სახლულისა თუ სახლთმეურნეობის, ლინიჯის, ლოკალური ჯგუფის ფარგლებს გარეთ, ასევე, მის შიგნითაც, საზოგადოებრივი კავშირების სხვადასხვა ტიპი არსებობდა, რომელთა საფუძველზეც, შესაძლოა, სპეციფიკური სოციალური ორგანიზაციები აღმოცენებულიყო, ეთქვამთ, ასაკობრივი კლასები, პოტერსტარნულ-პოლიტიკური ორგანიზაციები, საკულტორიტუალური, რელიგიურ-კონფესიური ერთობები, სამხედრო, სახელმწიფოებრივ-ადმინისტრაციული და სხვა სახის დაჯგუფებები. ჩვენი გამოკვლევის მთავარი ამოცანა მდგომარეობდა აღნიშნული მიკროკოსმოსის ძირითადი დაუმოხვევლობის მაგალითზე სხვადასხვა ფუნქციური სისტემის ბუნება გამოგვევლინა, კერძოდ, ისეთების, როგორებიც ნუკლეარული ოჯახი, ლინიჯი, ლოკალური ჯგუფი, თემი და სხვა ტიპის სოციალური ორგანიზაციები იყო.

კვლევის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ობიექტური რეალიები გაცილებით უფრო რთული იყო იმ ევოლუციური განვითარების გამარტივებულ სქემასთან შედარებით, რომელიც ლუის ჰენრი მორგანმა და მისმა მიმდევრებმა შემოგეთავაზეს და რომელსაც ამ ბოლო პერიოდამდე, როგორც უკანასკნელი ინსტაციის ჭეშმარიტებას, ისე აღიარებდნენ. ამასთან დაკავშირებით, უნდა ითქვას, რომ გვარი მორგანისეული ინტერპრეტაციით, როგორც ჩანს, არასოდეს არსებობდა. გვარად იგი და მისი მიმდევრები სოციალური ორგანიზაციის იმ ფორმებს მიიჩნევდნენ, რომელთა ფარგლებში, როგორც ჩვენ ვვარაუდობთ, კონცენტრირებული იყო ლინიჯის, ოჯახის, ლოკალური ჯგუფისა და თემის ფუნქციები, ე. ი. ხდებოდა საზოგადოებრივი კავშირების

სხვადასხვა ტიპის, კერძოდ, საერთო საკუთრების, ტერიტორიის, იდეოლოგიის, სოციალურ-პოტესტარული და საწარმო-ეკონომიკური ერთობების გარეგნული დამთხვევა. გვარი ყოველთვის არ უთანაბრდებოდა ერთლინეალურ ნათესაურ ორგანიზაციას და ღუის მორგანის კონცეფციის მომხრეთა აზრით, უნივერსალურ სტრუქტურას წარმოადგენდა, რომელიც პირველყოფილ საზოგადოებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. ჩვენი აზრით, გვარს სოციალური ორგანიზაციის პრინციპულად განსხვავებული ელემენტების ფუნქციებს მიაწერდნენ, რომლებიც რეალური ისტორიული სინამდვილის შესახებ ჩვენი ცოდნის გაღრმავებასთან შესატყვისობაში, როგორც დამოუკიდებელი და ავტონომიური სტრუქტურები, სულ უფრო და უფრო ელინდებოდა. არც ერთი ცდა, მოეხდინათ გვარის რეკონსტრუქცია, როგორც ობიექტური მატერიალური ფორმისა, წარმატებით არ დასრულებულა. მიტომ, კლასიკური გაგებით ცნება გვარი, ჩვენი შეხედულებით, უფრო მეცნიერული ძიების ინსტრუმენტს წარმოადგენდა, რომელიც XIX საუკუნის შუა ხანების ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ცოდნის დონეს ასახავდა და რომელმაც დროის ფაქტორს ვერ გაუძლო. მანამ, სანამ არ იქნება დასაბუთებული გვარის ავტონომიური არსებობა და მისი პრინციპული სხვაობა ისეთ რეალურად ფუნქციონირებად და დღემდე არსებულ მოვლენებთან, როგორებიცაა ოჯახი, თემი, ლოკალური ჯგუფი და პატრონიმიული ორგანიზაცია, უმჯობესია, გვაროვნული ეპოქისდროინდელი გვარის მნიშვნელობით ამ ცნების გამოყენებისაგან თავი შევიკავოთ. აქედან გამომდინარე, მართებულად არ მიგვაჩნია ნათესაური ორგანიზაცია მხოლოდ პირველყოფილი საზოგადოების დამახასიათებელ ნიშნად ჩაეთვალოთ, რამდენადაც მას „გამჭოლი თვისება“ ჰქონდა და ამა თუ იმ სახით იგი საზოგადოების ყველა ტიპისათვის იყო ნიშანდობლივი. ა-

ვიხსენოთ, რომ თუნდაც ტრანსფორმირებული სახით, გვარი თანამედროვე საზოგადოებაშიც არსებობს. მაგალითად, ინგლისელ ლორდთა ინსტიტუტის სახით. ასევე, ბევრ ქვეყანაში ნათესაობის ფაქტორი განმსაზღვრელია ქონებრივი მდგომარეობის რეგულირებისას, სახელმწიფო თანამდებობებზე სახელისუფლებო უფლებებისა და საქმიანობის გადაცემისას. ასეთია ესპანეთში, ნორვეგიაში, ინგლისში, მონაკოში უმაღლესი სამეფო სახელისუფლებო ინსტიტუტები. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, გვაროვნულ, უფრო ზუსტად, პატრონიმიულ ორგანიზაციას მისი ფუნქციონირების პროცესში სტადიური საზღვრები არ გააჩნდა და საზოგადოებრივი წარმოების ინდივიდუალიზაციის პროცესში იგი ტრანსფორმაციას განიცდიდა მრავალდონიანი ლინეალური ორგანიზაციიდან შედარებით სეგმენტურ ლინეალურ სტრუქტურაში. საწარმოო საშუალებებიდან უშუალო მწარმოებლის გამოყოფასთან შესატყვისობაში განსახლების მოზაიკურობა ძლიერდებოდა და უკვე ინდუსტრიულ-ურბანიზებული საზოგადოების ფარგლებში ადამიანთა გადაადგილების დიდი სიხშირე ურთიერთობებს ნათესავთა მხოლოდ ვიწრო წრეებს შორის განაპირობებდა.

ნაშრომის შეზღუდულმა ჩარჩოებმა ჩვენ არ მოგვცა საშუალება სოციალურ ორგანიზაციათა ინტეგრალური ბადე მთლიანობაში გაგვეანალიზებინა. ამიტომ ძირითადი ყურადღება ისეთ შედარებით ფუნდამენტურ კატეგორიებზე გაჩახვილდა, რომლებიც სოციუმის ფუნქციონირების მინიმალურ დონეებს ასახავდა, ადამიანთა საზოგადოების ბაზისურ საფუძვლებს აყალიბებდა და ცხოვრების ყველა სოციოკულტურულ პროცესსა და მოვლენას უზრუნველყოფდა. გამოკვლევის პრინციპი, რომელიც მონოგრაფიას დაედო საფუძვლად, შეიძლება ისეთი დიაგრამის სახით იყოს ილუსტრირებული, რომელიც ინდივიდთა ინტეგრაციის ხერხების უმ-

4. ლოკალური ჯგუფი: 4^ა - მინიმალური ლოკალური ჯგუფი (სახლეულო/სახლთმეურნეობა): მცირე სახლეული (სახლთმეურნეობა); გაფართოებული სახლეული ანუ დიდი სახლეული (გაფართოებული სახლთმეურნეობა/დიდი სახლთმეურნეობა); 4^ბ - მაქსიმალური ლოკალური ჯგუფი;

5. ლინიჯი: 5^ა - მინიმალური ლინიჯი, 5^ბ - მედიალური ლინიჯი (მამიშვილობა/მამაშვილობა, ბუდობა, ღამხუბ/სამხუბ, ბაბუიშვილობა, ბუნობა, ნოგრო...), 5^გ - მაქსიმალური ლინიჯი (გვარი, კლანი...);

6. ტერიტორიული გაერთიანება;

7. ქორწინების საფუძველზე ნათესაობა-მოყვრობა;

8. პოტესტარნული ერთობები და პოლიტიკური ინსტიტუტები;

9. სამხედრო ორგანიზაციები;

10. ასაკობრივი ჯგუფები;

11. საქორწინო კლასები;

12. იდეოლოგიური - რიტუალური, რელიგიური, კონფესიური, სადღესასწაულო ერთობები;

13. სახელმწიფოებრივ-ადმინისტრაციული სისტემა;

14. იერარქიულ-კლასობრივი, კასტური და სხვა ტიპის სტრატეფიკაცია;

15. ეთნოსი...

შეიძლება ითქვას, რომ კელევის ტრადიციული მეთო-დიკა, დაფუძნებული მხოლოდ სხვადასხვა ტიპის წყაროთა, კერძოდ, წერილობითი, საველე, არქეოლოგიური, ეთნოგრაფიული მონაცემების ინტერპრეტაციაზე და ადგილობრივი ტერმინების ანალიზზე, ძალზე ცალმხრივ ხასიათს ატარებს და ყოველთვის არ გვაძლევს საშუალებას სოციალური ორგანიზაციის არსი და ბუნება გავიგოთ, რამდენადაც ესა თუ ის ავტორი ხშირ შემთხვევაში უბრალო კომენტარებითა და

ტექსტთა აღწერილობითაა დაკავებული (ტოპოლსკი, 1974), მაშინ, როცა მეცნიერული ანალიზი უპირველესად სოციალური მოვლენებისა და პროცესების ონტოლოგიურ არსში წედომას გულისხმობს, რაც მხოლოდ კვლევის ლოგიკურ-ტიპოლოგიური მეთოდების დახვეწის საფუძველზე შეიძლება განხორციელდეს. ამდენად, სწორედ თანამედროვე მეთოდოლოგიური პრინციპების გათვალისწინებით საგრძნობლად გაგვიოლდება იდეალური მოდელირების საფუძველზე ქართულ-კავკასიური ტრადიციული საზოგადოების სოციალური აგებულების თეორიულ სპექტრში წარმოსახვა.

**Теоретические проблемы социальной архитектуры
традиционного общества
в Грузии
(краткое содержание)**

За время своего существования человеческие общества в пределах традиционного социума выработали многообразные универсальные культурно-исторические формы социальной организации, которые в конкретных этнорегиональных условиях в зависимости от социально-экономического уровня развития приобретали специфические локальные черты. Их исследование даст возможность проанализировать особенности функционирования взаимосвязанных во времени и пространстве механизмов интеграции людей с целью регулирования разнообразных отношений в процессе общественной жизни и бытия. Сложная архитектура социума, возникающая на основе огромного разнообразия типов общественных связей, ставит перед исследователями актуальную задачу всестороннего изучения наиболее общих и фундаментальных структурообразующих и исторически сложившихся социокультурных систем и функциональных элементов.

Изучение социальной структуры имеет огромное теоретическое значение, ибо без всестороннего осмысления внутренней природы отдельного социума фактически невозможно проникнуть в глубь истории и понять суть универсальных механизмов образа жизни, как аграрного, так и урбанизированного общества. Иначе говоря, исследование социальной организации важно для глубокого понимания традиционной культуры и механизмов ее воспроизводства, процессов их трансформации на современном этапе исторического развития. Социально-экономические отношения также не

могут быть поняты до конца без всестороннего анализа форм общественной организации. Ценностные ориентации и социокультурные стереотипы в значительной степени вытекают из внутренней природы процессов интеграции. Менталитет носителей традиционной культуры в определенной мере детерминирован различными социальными общностями, системой институциональных отношений, которые конституируют традиционные процессы концентрации трудовых и материальных ресурсов.

Характер эволюции и трансформации социальной организации зависел в значительной степени от автогенеза общественных систем, лежавших в ее основе. Однако подобная эволюция происходила не однолинейно, стадийно-формационно, как полагают многие исследователи, а многовекторно и противоречиво. При этом внутренняя природа социальной организации не менялась, главным образом оптимизировались ее адаптационные механизмы, ее отдельные структурные компоненты. Поэтому, как нам представляется, в пространственно-временном континууме последовательно развивались и трансформировались разнообразные типы и формы социальной организации (например, формы брака, поселений, общины, родственной организации,...), но неизменными оставались основные системные блоки, на которых изначально базировались подобные социальные образования. Они функционировали не в рамках стадийно-формационной модели, а в качестве субстанции, определяющей движение общественной материи, в равной мере присущей как доиндустриальному, аграрно-традиционному, так и индустриально-урбанизированному социуму (например, феномен родства, брака или поселения...).

Анализ общетеоретических и общетипологических проблем социальной организации, в том числе структуры родства, локальности, общины, представляется чрезвычайно важным и актуальным. Накопление нового фактического и конкретно-исторического

материала ставит перед исследователями актуальную задачу разграничения разнообразных типов и форм социальной организации, которые взаимопересекались, но отнюдь не всегда совпадали друг с другом, ибо в конкретных культурно-исторических условиях функционировали в различных измерениях. Иначе говоря, сравнительно-сопоставительный анализ типологических черт традиционных обществ народов мира, в том числе народов Кавказа, стоящих на различных уровнях культурно-исторического развития, требует от ученых дифференцированного выделения наиболее важных блоков социальной организации, в частности таких, как нуклеарная семья, домашняя группа, домохозяйство, локальные объединения, родственная организация различного таксономического уровня.

Особый интерес в этой связи представляет изучение тех социокультурных факторов, которые детерминируют – определяют терминологическую модель системы родства. Раскрытие корреляционных связей между формами социальной организации и типами терминов родства позволяет отчасти реконструировать специфику последовательной эволюции моделей родства и их соответствие объективным реалиям. Поэтому актуальной задачей исследователя является восполнение существующего пробела в историографии и анализ данной проблематики в тесной взаимосвязи с социальными организациями, системами терминов родства грузинского народа на основе анализа их взаимообусловленности.

При этом сложная структура традиционного социума требует четкой дефиниции вышеупомянутых общественных форм и, соответственно, упорядочения терминологического аппарата в сфере системы родства. Несмотря на то, что понятие «система родства» используется для характеристики совокупности системы терминов и родственных отношений и отражает, прежде всего, лингвистический аспект проблемы, этнологи, историки, социологи, философы, юристы и психологи интересуются социальными институтами, нор-

мами поведения и изучения механизма группировки и разграничения индивидов. В этом случае изучение терминов родства приобретает соционормативный аспект. Однако определение системы родства этим не исчерпывается, поскольку данное понятие включает в себя группу индивидов, которые связаны между собой не только происхождением или общей генеалогией, но и посредством адопции. Исходя из этого, можно определить, что система родства - это исторически сложившаяся и возникшая на определенной степени социально-экономического развития трансформирующаяся общественная категория, представляющая собой совокупность структурных элементов, объединенных как общей генеалогической системой, когда ее члены являются связанными между собой естественным родством, так и инкорпорированными в единую родственную группу. При этом в зависимости от конкретных социально-экономических и культурно-исторических условий менялись формы системы родства и, соответственно, органически связанные с ним терминологические модели, но сам принцип родства как субстратный феномен общественного бытия на всех этапах социокультурного развития оставался неизменным.

Научная значимость рассматриваемой проблемы определяется и тем, что традиционная социальная организация и модели терминологии родства играли важную роль в общественной жизни народов мира. Дифференцированный подход к изучению социальной организации различного типа и сопоставительно-типологический анализ в области системы терминов родства, могут дать наиболее полное представление о социальной истории народов Кавказа, как особой историко-культурной области, а также всего мира в целом и выявить в системе взаимодействий непрерывную связь между отдельными диахронными фрагментами человеческой культуры. Исследование локальной специфики и общеуниверсальных форм социальной организации народов Кавказа, в том числе

грузинского народа, абстрагирование от отдельных региональных вариантов посредством создания общеуниверсальной модели могут дать возможность различить уровни группового и индивидуального сознания местного населения. В целом анализ данной проблемы будет способствовать наиболее полному пониманию общих закономерностей последовательного развития социальных форм человеческой культуры.

Объектом исследования были избраны различные скотоводческо-земледельческие общества равнинной и горной частей Грузии, изучение которых иллюстрирует специфику социального развития отдельных этнографических групп. Это обусловлено значительными структурными и функциональными особенностями общественной организации и моделей терминологии родства, историко-культурная обусловленность которых определялась спецификой системы социально-экономических отношений в различных регионах Грузии. Выбор объекта исследования представляется вполне оправданным, поскольку в Грузии именно от доминирующего типа социальной организации зависели основные социокультурные ценности, выражающие формы традиционного образа жизни и этнорегиональные, общезначеские и общеуниверсальные аспекты поведенческой культуры членов социальных групп различного таксономического уровня, проявляющиеся через ритуалы и обычаи, связанные с рождением ребенка и воспитанием детей, брачными отношениями, культом предков, погребальными обрядами, кровной мезтью.

Предметом исследования стало изучение социальной организации и соответствующих моделей терминологии родства.

Монография в основном охватывает вторую половину XIX – начало XX в. Однако совокупность диахронных и синхронных подходов исследования обусловила и хронологию научного поиска. Поэтому вышеуказанные хронологические рамки остаются сугубо условными и определяются лишь тем, что этнографический мате-

риал, отражающий конкретно-исторический этап общественного развития, представлен главным образом этим периодом. В синхронном плане нами исследуется историческая и структурно-функциональная природа социальных образований грузинского народа и, в целом, специфика социальной динамики всемирно-исторического процесса на материалах конкретного региона.

Историография проблематики весьма многообразна и охватывает совокупность различных обществоведческих дисциплин: социологии, истории, социальной философии, социальной психологии. Среди них одно из наиболее важных и значительных мест занимает этнология и социокультурная антропология.

Едва ли можно обнаружить столько научных трудов в какой-либо в сфере этнологии и социокультурной антропологии, сколько их в сфере социальной организации, и прежде всего, в сфере системы родства. Но, несмотря на многообразный концептуальный спектр, данное направление вплоть до сегодняшнего дня остается одним из наименее разработанных и, одновременно, одним из важнейших способов исследования системы социальных взаимоотношений. Это обусловлено характером информации, содержащейся в источниках. Вероятно, можно говорить о несколько преувеличенном значении, которое придается системе родства, что в значительной степени обусловило неточное осмысление и смешение совсем неадекватных функциональных уровней социальной организации. Данная ситуация определяет важность согласования таких дефиниций, как сиб (Sib), род (Gens), клан (Clan), патронимическая организация (Patronymic Organization), фамилия (Surname), локальная группа (Local Group), семейная община (Family Community) и большая семья (Big Family).

С самого начала научного изучения системы родства и других форм общественной организации было допущено немало неточностей, которые оказались достаточно жизнеспособными в силу разделения подавляющим большинством ученых ошибочной концеп-

ции Л. Г. Моргана о формах семьи, выделенных им на основе стадийно-эволюционного подхода. Вероятно, уже изначально, подобная постановка вопроса обусловила тот факт, что под формой семьи рассматривалась семейная община или два далеко неоднородных общественных образования – семья и община, которые неправомерно были объединены в один тип социальной организации. При этом было отвергнуто существование нуклеарной моногамной семьи на древнейших ступенях человеческой истории, т. е. отрицалась универсальность нуклеарной семьи, образующей родовой биосоциальный признак человеческого бытия, а ее возникновение непосредственно привязывалось к стадии распада первобытнообщинного, родового общества. Концепция Л. Г. Моргана о типах социальной организации и их специфической последовательной эволюции в течение долгого времени была признана истиной в последней инстанции.

Изучение системы родства народов мира, одним из основоположником которого является Л. Г. Морган, имеет почти столетнюю историю. Исследованию данной проблемы был посвящен ряд интересных, хотя и весьма противоречивых работ, ярко демонстрирующих специфику подходов и направлений отдельных научных школ в социальной антропологии.

Однако для кавказских типов родства данная проблематика и в настоящее время остается недостаточно разработанной.

Авторы XIX и начала XX веков в основном разрабатывали проблемы общественных отношений, а вопросов, затрагивающих систему терминов родства, касались фрагментарно и лишь в процессе установления общих особенностей социальной организации и семейно-брачных отношений, а также при классификации отдельных лингвистических проблем (М. М. Ковалевский, Д. З. Бакрадзе, К. Абазадзе, С. П. Зелинский, Н. Я. Марр, Е. С. Заваки...). Авторами второй половины XIX и начала XX века на Кавказе отмечался

особый тип системы родственных отношений, который был квалифицирован им как «род», либо они обнаруживали в традиционных обществах реликты «родовой организации». Поэтому почти все исследователи второй половины XIX века и прошлого столетия «кавказские» типы социальной, в том числе, родственной организации, именовали «кланом» (И. А. Бартоломеи), часто отождествляя его с понятием «племени» (Л. Я. Люлье) и «рода» (ср. «родовой клан» - В. А. Гурко-Кряжин) и рассматривали его сквозь призму первобытнообщинного, т. е. родового строя (Н. Ф. Дубровин, М. М. Ковалевский, а из более поздних авторов см. например Н. Я. Марр, З. Ванети, А. А. Самойло...). Аналогичным образом был поставлен вопрос в связи с определением уровня общественного развития посредством изучения социальной организации и в отношении грузинского народа, но подход ученых к данной проблеме, за редким исключением, не носил обобщающего характера, а, наоборот, был дифференцированным. Иначе говоря, исследование социальной проблематики велось на материалах отдельных этнографических групп грузинского народа. При этом все авторы XIX и первой половины XX века единогласно признавали существование рода или пережитков родовой организации (см.: Р. Д. Эристави, Г. И. Радде, Г. Н. Казбеги, А. Френкель, В. Я. Лисовский, В. Ш. Нижарадзе, Н. Хизанишвили, Т. Мамаладзе, Н. С. Державин, Ю. Н. Воронов, С. Анисимов, В. А. Гурко-Кряжин, И. А. Камараули, М. М. Ковалевский, А. Кожевников, И. Будовниц, Л. Б. Панек...), особенно в горной Грузии.

В советский период, в первую очередь в 50-80-е годы, наблюдается оживление интереса к исследованию социальных явлений, в частности, к теоретическим аспектам проблемы общественной организации (С. П. Толстов, С. А. Токарев, М. О. Косвен, Н. А. Бутинов, Д. А. Ольдерогге, С. М. Абрамзон, С. И. Вайнштейн, Б. Я. Волчок, Б. О. Долгих, Ю. В. Бромлей, Ю. И. Семенов, М. М.

Фрейденберг, Н. А. Кисляков, М. В. Крюков, А. И. Робакидзе, А. Д. Давыдов, А. И. Першин, И. А. Фроянов, М. А. Членов, Г. Е. Марков и др., см. также. А. В. Коротаев, А. А. Оболонков,...) и системы терминов родства (см. М. Маркелов, С. А. Токарев, И. Н. Веников, Е. Ю. Кричевский, Ю. М. Лихтенберг, А. П. Дульзон, Н. В. Бикбулатов, Н. М. Гиренко, А. М. Решетов, Ю. И. Семенов, В. А. Попов, В. И. Гохман, А. Б. Спевиковский, В. Р. Арсеньев, К. В. Кнебель...).

Большое внимание уделялось изучению данной проблемы на примере как отдельных регионов Кавказа (З. Д. Гаглоева, Н. В. Джавахадзе, А. А. Асмангулян, А. Е. Шинкуба, В. Е. Закарян,...), так и различных областей Грузии (Р. Л. Харадзе, В. А. Мгеладзе, Э. Г. Соселиа, М. К. Пицхелаури, Н. В. Джавахадзе, Г. В. Гоциридзе, Н. В. Мгеладзе, И. И. Гогинашвили,...). Внимание исследователей также акцентировалось на проблеме социальной организации кавказских горцев (М. О. Косвен, Р. Л. Харадзе, А. И. Першиц, С. Ш. Гаджиева, Ш. Д. Инал-Ипа, А. Авдал, М. Мамакаев, Э. А. Коджесау, З. Д. Гаглоева, Э. Т. Карапетян, В. К. Гарданов, А. И. Робакидзе, А. Х. Магометов, А. Г. Булатова, В. Дж. Итонишвили, С. А. Агаширинова, Н. Г. Волкова, А. Е. Тер-Саркисянц, З. И. Хасбулатова, Я. С. Смирнова, С. А. Азизов, М. А. Меретуков, М. А. Агла-ров, Х. М. Думанов...). Рядом авторов в этот период пересматриваются (А. И. Робакидзе) ранее сложившиеся точки зрения и преодолевается так называемая «родовая теория», которая была выдвинута еще в прошлом столетии М. М. Ковалевским и его последователями.

В ходе интенсивных исследований социальной организации еще в 30-е годы в советской историографии, в частности М. О. Косвеном, был поставлен вопрос о существовании у кавказских горцев особой общественной формы, которую автор обозначил термином «патронимия» и признал социальной ячейкой родовой организации. Исходя из подобной формулировки и стадийной оценки социаль-

ной организации патронимического типа, соответствующие кавказские общественные институты в целом были определены, как пережитки первобытнообщинного строя (М. О. Косвен). После публикации М. О. Косвеном работы о патронимии, в научной литературе появился ряд исследований, в общих чертах разделяющих его концепцию о генезисе патронимической организации. Однако сугубо диахронный и стадияльно-формационный подход к изучению социальной организации повлек за собой множество неточностей, что и определило необходимость пересмотра отдельных постулатов, связанных с функционированием патронимической группы и установлением специфики ее соотношения с другими формами социальной организации. Не случайно, что ряд исследователей предлагал вообще отказаться от понятия патронимия (Н. Я. Кисляков).

Новый импульс разработке структурно-функциональной природы патронимической (родственной) организации придала дискуссия, развернувшаяся по инициативе М. В. Крюкова на страницах журнала «Советская этнография», которая отразила как новые подходы к изучению данной проблемы, так и наличие различных точек зрения, в том числе в понимании патронимической организации, как группы семей, возникшей в результате распада семейной общины в период функционирования не родового, а уже раннеклассового общества. Патронимия, по их мнению, продолжала существовать и на последующих этапах общественного развития в пределах аграрного общества, основываясь на сегментации не родовой организации, а большой семьи, являющейся пережиточной формой семейной общины, возникшей на стадии распада родового общества (А. И. Робакидзе, ср. А. Д. Давыдов). Последний постулат был принят многими учеными, но в ходе дискуссии высказанные соображения о функциональной природе патронимической организации (например, М. В. Крюков, Ю. И. Семенов,...) потребовали

пересмотра и уточнения как первого (М. О. Косвен), так и второго (А. И. Робакидзе, ср. А. Д. Давыдов) суждений.

Изучение грузинской социальной организации, которая привлекла внимание ученых еще в прошлом столетии, в советское время было начато трудами С. И. Макалатиа и Л. Б. Панек. Однако исследование данной проблемы как кавказоведами XIX века, так и их последователями велось теоретически в рамках родового строя, что и нашло свое концептуальное выражение в исследованиях Р. Л. Харадзе. Определение сути социальной организации в рамках родовой теории было естественным результатом общего хода развития научной мысли и взгляды Р. Л. Харадзе о стадийной эволюции горцев-грузин соответствовали научному уровню того времени. В историографии Грузии достаточно долго признавалось объективной реальностью существование родовых пережитков (И. А. Джавахишвили, С. Н. Джанашиа, Н. А. Бердзенишвили,...). Р. Л. Харадзе посвятила интересные работы отдельным этнографическим группам грузинского народа и на основе анализа их социальной организации, например, хевсурского мамани, сванского самхуб, попыталась определить их место в универсальной модели общественного развития. Несмотря на некоторые концептуальные неточности, труды Р. Л. Харадзе сыграли важную роль в грузинской историографии и поэтому закономерно, что с ее именем связывается начало фундаментальных научных поисков в сфере социальной организации отдельных этнографических групп грузинского народа. В 60-е годы она попыталась создать обобщающую работу, посвященную исследованию грузинской семейной общины, но, к сожалению, ограничились лишь изучением особенностей семейных отношений общезначеского и локального характера. Однако за пределами сферы ее исследования остались другие типы и формы общественных объединений, либо они были представлены только лишь по материалам отдельных этнографических групп. При этом

она не расчленяла таксономически и типологически неадекватные формы, которые относились к различным агрегатным состояниям.

Недифференцированный подход к изучению различных типов социальной организации прослеживается и в работах других авторов, в частности, они неправомерно объединяли в единую общность такие неодинаковые общественные формы, как семья, община или патронимия и локальная группа. Несмотря на это, рядом авторов была поставлена под сомнение правильность стадияльной оценки социальной организации грузинского народа во второй половине XIX века, как родовой (см.: А. И. Робакидзе, Г. А. Меликишвили, В. В. Бардавелидзе, В. А. Мгеладзе, Ц. И. Чартолани, С. И. Бахиа, Н. В. Мгеладзе, И. И. Гогинашвили...), но сам факт существования рода в общественной жизни горцев-грузин в далеком прошлом ими не оспаривался.

Проблемы социальной организации грузинского народа определенная часть исследователей характеризовала фрагментарно, в связи с изучением различных общественных институтов, в частности, форм свадебного обряда (И. В. Чкониа, Н. К. Мачабели, М. А. Бекаиа, Л. Ш. Меликишвили, Г. В. Гоциридзе, Т. В. Ивелашвили...), семейного быта (Г. Читаиа, В. Дж. Итонишвили, Т. А. Ачугба, В. М. Чиковани, Г. Д. Цецхладзе...), процессов миграции (Р. А. Топчишвили, Т. Путкарадзе), управления (Г. А. Чачашвили, Г. Д. Чиковани)... Изначально, в грузинской историографии по проблемам системы терминов родства была принята за основу концепция Л. Г. Моргана о позднем происхождении описательной терминологии, а родство классификаторского типа было связано с функционированием родового общества. Согласно общепринятой точке зрения, на заре классового строя в связи с генезисом частной собственности и характерными для нее формами наследования, наряду с распространением моногамной семьи формируется описательный тип терминов родства. По их мнению, в описательной

структуре отдельными терминами обозначались конкретные лица (отец, мать, жена, муж,...), а на их основе возникали другие термины для обозначения более отдаленных родственных категорий. Турано-ганованский тип, который оказался в оппозиции к изменившейся социальной структуре в период возникновения моногамной семьи, уступил место особой форме терминов родства и характерной ей описательной лексике. Данную схему стадильной трансформации моделей терминов родства поддержало подавляющее большинство ученых (Л. Б. Панек, Р. Л. Харадзе, З. Д. Гаглойти). Исследователи, фиксируя, наряду с описательной терминологией, классификаторские типы родства, квалифицировали их как следствие пережиточных форм первобытно-родовых отношений (Р. Л. Харадзе).

Постепенно, в 60-80-е годы XX века, на основе накопившегося опыта исследований вышеназванных авторов была подготовлена почва для качественно нового изучения систем терминов родства разных народов Кавказа (осетин, абхазов, адыгов, армян, грузин). В свете данных общей этнографии с учетом достижений зарубежных ученых в области формализации методов исследования (W.H. Goodenough, F.G. Lounsbury, E. Hammel, J. Goody) и советских авторов в области структурного моделирования социальных явлений (С. А. Токарев, М. В. Крюков, М. А. Членов, В.А. Попов и др.) получил распространение компонентный метод анализа системы терминов родства (Н. В. Джавахадзе, Н.В Мгеладзе, А.Е. Шинкуба, И. И. Гогинаишвили, Б.Е. Закарян...). Однако некоторые авторы при изучении терминов родства, возникновение отдельных форм и типов связывали уже не с групповым браком, как это иногда имело место в более ранних исследованиях (например, Р. Л. Харадзе), а непосредственно с родовой организацией или распадом рода. При этом под родом понималась не генеалогическая группа, а совокупность социокультурных организмов, в частности, хозяйственное единство, коллективная собственность, локальность и т.д. Такое

понимание проблемы, основывается на некритичном восприятии эмпирических данных и моргановской интерпретации сущности родовой организации, поскольку в традиционном обществе семейные союзы рассматривались как составной элемент рода или родственной организации, которой так же приписывали функции локальности, общины... Это также является результатом народной этимологии социальной организации, т. е. вторичной субъективной интерпретации объективных реалий.

Исключительный интерес представляют, также, работы лингвистов (например, см.: А. А. Асмангулян, Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов, Э. Г. Соселиа).

Таким образом, в грузинской этнографии в течение долгого времени трудами нескольких поколений ученых был собран богатейший эмпирический материал, обеспечивший качественно новое понимание проблемы на современном этапе развития научного знания. Однако традиционная грузинская этнография не вышла за пределы эмпирики, а в методологическом плане основывалась на ошибочных теоретических постулатах. В частности, неточные подходы и оценки социальной организации особенно ощутимы в связи с недифференцированным изучением таких форм как семья, семейная община, большая семья, патронимия, а также при анализе системы терминов родства. Происхождение грузинских типов терминов родства объяснялось либо на основе родовой, либо семейной общины и патронимической организации, но поскольку сама формулировка как рода, так и патронимии уже изначально базировалась на неверной теоретической аксиоматике, их дальнейшая разработка оказалась безрезультатной.

В итоге, можно заключить, что теоретическая парадигма исследований в области системы родства была недостаточно ориентирована на изучение социо-культурных детерминантов и фактически, по причине недифференцированного подхода к разработке социо-культурной проблематики, в частности, общественной орга-

низации, современная культурная антропология по наследству получила несовершенную методологию и неразработанную аксиоматику, нуждающуюся в дальнейшем глубоком и всестороннем осмыслении. При этом в историографии преобладают попытки анализа частных аспектов проблемы, главным образом в связи с изучением моделей терминов родства, тогда как системно-дифференцированное исследование общественных связей, их функциональной природы, различных вариантов агрегатного состояния в корреляции с типами терминов родства грузинского народа в сравнительно-сопоставительном плане никогда не были объектом глубокого и всестороннего изучения.

В монографии сквозь призму исследования традиционной культуры грузинского народа впервые предпринимается попытка дифференцированного изучения социальной организации различного типа (нуклеарная семья, расширенное домохозяйство, локальная группа, родственная организация, община) в тесной взаимосвязи с традиционными обрядами и обычаями, отражающими характер социокультурных отношений, в том числе, специфически групповых и индивидуальных прав и обязанностей членов общественной структуры. Делается заключение, что в грузинском традиционном социуме нуклеарная семья, расширенное домохозяйство, локальная группа, патронимическая (родственно-генеалогическая) организация функционировали хотя и в тесной взаимосвязи, но все-таки в автономном режиме. Будучи независимы друг от друга, они носили более или менее всеобщий и универсальный характер, являлись «родовыми» признаками человека как биосоциального существа. В этой связи утверждается, что на протяжении всей истории грузинского народа эти формы социальной организации существовали параллельно и независимо друг от друга, каждая в своей «социальной нише». На основе классификационных социокультурных признаков дается анализ теории и типологии семьи, общины, локальной

группы, патронимической организации, составляющих минимальный уровень функционирования общества и обеспечивающих жизнедеятельность важнейших социокультурных процессов. Наряду с этим, внимание акцентируется на исследовании родственной организации, основанной преимущественно на принципах генеалогического родства, выполнявшей главным образом общественно-идеологическую функцию и воспринимавшейся менталитетом «доиндустриального» человека, как идеальная модель общественного устройства. Устанавливается, что многие стороны социальной организации, в частности семья, община, локальная группа и другие формы, в традиционных обществах зачастую рассматривались сквозь призму системы родства, без учета их реально детерминирующей роли. Исходя из этого, выдвигается предположение, что род, как он дан в интерпретации Л. Г. Моргана и Ф. Энгельса, по-видимому, никогда в природе не существовал.

Таким образом, в данной работе особое внимание уделяется изучению проблемы соотношения семьи, общины, локальной группы и родственной организации на различных уровнях их функционирования, анализу основных критериев и принципов выделения структурных таксонов или таксономических рядов в сфере социальной организации.

В свете общей теории особое внимание уделяется структурно-функциональной характеристике системы родства, дается типология терминологических моделей различных этнографических групп грузинского народа в тесной взаимосвязи с формами и типами социальной организации - социокультурными детерминантами.

Целью монографии является изучение традиционной социальной организации и выявление общих механизмов ее функционирования во взаимосвязи с терминологической моделью родства. Исходя из поставленной цели, нами определены следующие задачи монографии: изучить типы и формы социальной организации – семью, группу семей и домохозяйство, локальную группу: формы поселе-

ний и процессы инкорпорации в поселение, общину – хозяйственные группы, традиционные формы кооперации и взаимопомощи, родственную организацию: генеалогические группы – структуру и таксономию, культовые патронимические ритуалы и некоторые особенности идеологической группы. Исследуются терминология, обрядность и традиционные формы искусственного родства. Анализируется система терминов родства и историография формальных методов анализа родства, структурно-функциональная и историко-лингвистическая характеристика системы терминов родства, проблема типологии терминов родства и их социальная обусловленность.

Таким образом, в монографии в основном рассмотрены самостоятельные по своему содержанию, но тесно связанные между собой две глобальные проблемы: формы социальной организации и системы терминов родства. Подобное строение представленной работы было определено несколькими соображениями: во-первых, в историографии признается, что модели терминологии родства обуславливаются общественными детерминантами, в частности, формы социальной организации; во-вторых, в научной литературе фактически еще не разработана четкая социальная дефиниция и неубедительно показана специфика соотношения различных общественных организаций, т. е. нам кажется, что неправомерно поставлен вопрос об исторической, стадийной типологии социальной организации, ее синхронно-функциональной природе. Исходя из этого, естественно, в процессе исследования перед нами возникает ряд сомнений в правомерности выделения социальной организации в качестве детерминантов типов терминов родства по стадийному принципу (например, согласно некоторым авторам, родовая организация определяет образование примитивного типа терминов родства, а семейная община и патронимическая группа способствуют возникновению более развитых моделей родства...).

В процессе поисков оказалось, что в качестве детерминантов терминологических моделей лежали не отдельно взятые стадияльные формы общественной группы, а блок социальной организации (родственная и локальная группа, община...) и совокупность различных социокультурных явлений (экзогамия, эндогамия, специфика поселения, левират, сорорат...), которые в доиндустриальном, конкретном историческом обществе и в определенных хозяйственных, языковых, конфессиональных, политических и социальных условиях влияли на специфику системы терминов родства. При этом отдельные социальные формы на определенном этапе общественного развития могли играть гораздо более важную и приоритетную роль (например, в доиндустриальных обществах – расширенная домохозяйственная или локальная группы и родственная организация, а в современном урбанизированном обществе – нуклеарная семья).

Подобный сложный характер исследуемой проблематики поставил нас перед необходимостью, на примере грузинского народа, в дифференцированном виде выделить различные социальные организации (которые в историографии воспринимались как род, община, либо патронимическая группа) и проанализировать их внутреннюю специфику с целью критического пересмотра ранее установленной оценки общественной организации и более адекватного отражения корреляции терминов родства и социальной среды.

Источниковой основой монографии стали главным образом этнографические материалы, а также литературные, в частности, древнегрузинские исторические источники, лингвистические и этнографические исследования, архивные и статистические данные, позволяющие в наиболее достоверной и научно-аргументированной форме изучить поставленные в монографии задачи. За период экспедиционных изысканий в 1979-1991гг. нами были собраны многочисленные полевые материалы в различных историко-этнографических областях Грузии – Хевсурети, Пшави, Тушети, Гуда-

макари, Мтиулет, Хеви, Картли, Кахети, Кизики, Сванети, Раче, Лечхуми, Имерети, Мегрелии, Гурии, Аджарии, с. Сарпи (лазская среда) и Самцхе-Джавахети...

Таким образом, в основу монографии легла максимально полная совокупность источников, аутентичность и достоверность которых были нами апробированы вторичными полевыми работами в некоторых областях Грузии. С целью установления наиболее типичной этнографической панорамы и для перехода от количественного эмпирического состояния на качественно новый теоретический уровень - мы постарались классифицировать и сопоставить полевые источники с литературными данными и архивными материалами. «Полевые работы» на первом этапе исследования эмпирических данных фактически являются механической регистрацией идей местного населения, поэтому критический подход к первичным наиболее глубоким материалам, как нам кажется, является необходимой процедурой обеспечивающей анализ источников. Репрезентативный характер источников нам в полной мере позволил реконструировать различные общественные организации традиционного грузинского социума.

Изучение социальной архитектоники традиционного общества грузинского народа и определение ее роли в человеческой культуре представляет большой практический интерес.

Выводы и положения монографии могут быть использованы при написании крупных теоретических работ по социальной истории Грузии, обобщающих трудов и учебников по этнографии и истории, а также, при составлении историко-этнографических атласов, чтении лекций спецкурсов.

Данная работа может способствовать более глубокому пониманию уровня развития различных этнографических групп грузинского народа и определению путей и способов их социального переформирования в рамках общенационального интеграционного процесса. Иначе говоря, изучение рассматриваемой проблемы

очень важно для понимания природы традиционного «грузинского менталитета» и восприятия инноваций.

В процессе своей жизнедеятельности люди в силу общественной необходимости интегрируются в различные социальные организмы. Многообразие процессов интеграции определяется многообразием интересов людей по поводу обеспечения различных сторон системы материального производства, социального взаимодействия, регулирования и регламентации общественных отношений, жизненно важных вопросов организации обороны и нападения, т.е. всего спектра человеческих взаимоотношений по воспроизводству человека, как социального и биологического индивидуума. Влияние различных форм социальной организации на ход и течение общественных процессов было исключительно важным и без их понимания в принципе невозможно проникновение в суть социальной природы человека. Фактически речь идет о «родовых» признаках человека, присущих ему изначально как биосоциальному существу, независимо от временного континуума.

На основе анализа этнографических источников предлагается в классификации грузинского сегментируемого традиционного общества выделить следующие типы социальной организации:

Локальные группы

1. Домохозяйственная локальная группа:

а) минимальное домохозяйство;

б) расширенное домохозяйство.

2. Медиальная локальная группа;

3. Максимальная локальная группа.

Домашние группы

1. Нуклеарная семья;

2. Группа семей (расширенная домашняя группа).

Общины – хозяйственные группы

1. Минимальная община (в пределах домохозяйства);

2. Расширенная община, охватывающая разные территориально-социальные уровни (объединяет несколько домохозяйств в пределах квартала);

3. Максимальная община (в пределах села или территориальных объединений).

Территориальные объединения

1. Территориальная группа первого порядка – квартал, село;

2. Территориальная группа второго порядка, т. е. село или группа связанных между собой сел (типа сванского лакраи или тушинского код-мекодеоба);

3. Территориальная группа третьего порядка – совокупность поселений первого порядка;

4. Потестарно-политические территориально-ассоциативные объединения.

Патронимическая организация

1. Малый – минимальный линидж (в пределах домохозяйства);

2. Медиальный линидж (в пределах квартала);

3. Максимальный линидж (в пределах села или в пределах территориальных групп первого, второго и третьего порядков):

а) фамильный линидж (в пределах либо села, либо территориальных объединений второго и третьего порядков);

б) клан (в основном в пределах потестарно-политических территориально-ассоциативных объединений).

Структурно-функциональные разновидности патронимической организации

1. Отцовский линидж;

2. Братский линидж;

3. Кузенный линидж.

В монографии раскрывается роль и функции минимальных уровней социальной организации в системе общественных отношений грузинского народа.

В традиционной структуре неформальные объединения - нуклеарные семьи и расширенные домохозяйства являлись исходными ячейками.

Семья – объединяет брачную пару и их детей и представляет собой одну из наиболее естественных и универсальных форм социальной организации, присущую человеку изначально как биологическому и социальному существу. Семья является одной из наиболее важных социальных структур общества на всех этапах его исторического развития. Семья представляет собой социальную ячейку общества, в рамках которой обеспечивалось биологическое воспроизводство человека и начальные этапы социализации и инкультурации индивида (овладение речью, усвоение минимальных навыков общения, накопление минимума информации, знаний о мире), а также половозрастное разделение труда в объеме энергетического потенциала членов семьи, удовлетворение потребности супругов в совместной интимной жизни. Основной формой семьи, на наш взгляд, всегда являлась парная нуклеарная семья. При этом необходимо подчеркнуть, что семья с точки зрения общественных интересов никогда не была и не могла быть основной самостоятельной экономической, производственной ячейкой общества как в первобытности, так и в любом типе аграрного и, тем более, индустриального общества. Попытка отдельных авторов видеть в семье основную производственно-экономическую ячейку общества малоубедительны, поскольку в рамках аграрного, а тем более индустриального социума индивидуальных усилий членов семьи, как правило, недостаточно для обеспечения всех элементов производственного процесса. Именно это обстоятельство и приводило к интеграции членов нуклеарных семей в более крупные социальные объединения, которые воспринимались различными исследователями как объединения «родового» характера (род, родовая организация) либо как семейные общины, патронимии, семейно-родственные группы, большие патриархальные семьи.

Группа семей – объединение нескольких нуклеарных семей в рамках одного домохозяйства. Данная ячейка социальной организации вовсе не тождественна понятию домохозяйства, поскольку члены семей могли проживать в разных домохозяйствах, она представляет собой, по-видимому, наибольшую сложность для исследователей в силу того, что в ней сосредоточены одновременно функции как неразделенной семьи, так и признаки общины и линейной родственной организации. Именно отсюда и проистекает та путаница, которая имеет место в историографии по поводу обозначения данной структуры общества – большая, патриархальная, расширенная, сложная семья и т. п., семейная община и т. д. Однако, в действительности имеет место несовпадение этой общности как с семьей, так и с общиной и патронимической организацией. Так, в частности, не все члены такой группы семей являлись членами генеалогической группы (жены-невестки), не все являлись полноправными членами общины (дети, старики, больные) и не все члены семей являлись членами группы семей. Вследствие этого, как нам представляется, необходимо рассматривать группу семей как самостоятельную структуру социальной организации.

Обычно в Грузии большое домохозяйство состояло из трех-четырех поколений и объединяло отдельные нуклеарные семьи, а также прямых и боковых родственников – агнатов как нисходящих, так и восходящих поколений, с которыми его находилась в реальных отношениях и выражал данную связь терминологически. В соответствии с сегментацией и разделением нуклеарных семей и сужением домохозяйственных структур расширялась функция социального организма данного типа и за его пределами, но при сохранении ряда характерных черт: домохозяйственных культов, традиций объединения родственников вокруг очага, локальности более высшего уровня. Усиление объединительной функции разделившихся нуклеарных семей в первую очередь выразилось в общ-

ности хозяйственных и общественных интересов внутри локальной группы. Ряд подобных элементов (имущество, права на собственность, идеология) интегрировался при помощи особых родственных структур, в частности, регулировался каналами патронимии, которая основывалась на тесных связях родственников, имеющих общую генеалогию.

Во второй половине XIX века в общинных структурах горной Грузии выделялись две основные формы собственности, функционирующие на разных таксономических уровнях:

1. Частная собственность:

а) ограниченная частная собственность – частная собственность с ограниченным правом ее дарения.

б) неограниченная частная собственность – собственность нуклеарной семьи или группы семей и расширенного домохозяйства с правом ее свободной продажи или дарения, а также собственность замужней женщины, например, ее приданное.

2. Групповая общинная собственность с характерными признаками патриархально-обособленного или патриархально-дифференцированного владения, которая по субъектам, имеющим права на владение, делится на:

а) патриархально-обособленное владение расширенного домохозяйства (минимальная локальная группа);

б) патриархально- обособленное владение расширенной (медиальной) локальной группы;

в) патриархально- обособленное владение максимальной локальной группы.

Грузинские расширенные домохозяйства по управлению и формам организации имели гомогенный характер, поэтому распределение труда, производимое с учетом возрастного и полового принципа, носило в себе выборный аспект. В подобных социальных объединениях существовали постоянные и сезонные выборные должности, которые назначались в процессе вечерних совещаний

вокруг очага при участии старейшины расширенного домохозяйства и других совершеннолетних ее членов.

Таким образом, в традиционном обществе грузинского народа в рамках расширенного домохозяйства права и обязанности ее членов имели как групповой, так и индивидуальный или дифференцированный характер. Расширенному домохозяйству, состоящему иногда более чем из 10-80 членов, были присущи своеобразные формы собственности, управления, разделения и организации труда по принципу возраста и пола. Иначе говоря, собственность в расширенном домохозяйстве носила групповой характер, а потребление - общий. Между членами существовали четко определенные права и обязанности в сфере имущественных отношений, которые проявлялись при разделе общей собственности среди мужчин старшего поколения. Раздел расширенного домохозяйства был вызван увеличением числа его членов, а также экономическими разногласиями, обусловленными уровнем социально-экономического развития.

В имущественных обязанностях членов расширенного домохозяйства предусмотрено право женщин на частную собственность – придание. Однако на имущество братьев она претендовать не могла. В расширенном патриархальном домохозяйстве существовали ограничения прав женщин, но все-таки, во внутрисемейных вопросах они пользовались значительными правами, связанными как с авторитетом женщины, так и с ее имущественным положением.

В традиционных аграрных обществах при необходимости дисперсного расселения в силу природных и технологических, лимитирующих и ограничивающих предел концентрации людских и трудовых ресурсов связано всегда общностью проживания в рамках общего поселения. Очевидно, что в этом случае не все члены локальной группы были признанными членами общины (старики, больные, дети, духовные лица...), либо в рамках локальной группы могло быть сосредоточено несколько общин, либо в общине могли объединяться члены нескольких локальных групп. Данные

случаи несовпадения локальной группы как с общиной, так и с родственной организацией, поскольку не все совместно проживающие были, например, членами генеалогического сегмента (жены-невестки, примачи, нанятые работники...), либо «негенеалогической родственной группы» (чужаки, нанятые работники...), требуют обязательного выделения данной группы как самостоятельной ячейки общества, члены которой были связаны главным образом совместным проживанием и общим поселением.

Традиционно деревни в низменной части Грузии были представлены разбросанными поселениями хуторской формы, а в горах были сгруппированы на склонах. Равнинные поселения Западной Грузии представлены в виде сильно раскинутых на холмистом рельефе усадеб, часто не имеющих четко выраженных границ не только между деревенскими кварталами, но и между самими деревнями. Одновременно с этим в традиционном поселении существовали локально-родственный принцип расселения, и группировка жилых комплексов по хозяйственно-культурным признакам, основанным на занятии земледелием и скотоводством.

Древнейшая форма «моногенного» поселения представляла собой жилые комплексы, расположенные рядами на горных склонах, когда семьи расселялись вдоль гребней и образовывали гребневую форму поселения. В дальнейшем они принимали вид квартального поселения, хотя из-за особенностей рельефа в кварталах не всегда соблюдался соответствующий порядок размещения домов. Поэтому поселения на гребнях получили ассиметричную форму амфитеатра. Гребневая форма поселения являлась наиболее типичной для горной Аджарии. По мере приближения к прибрежной полосе и низменным районам она теряет свои черты и превращается местами в гнездовую, а местами - в уличную форму поселения. Такая форма поселения является типичной для Западной Грузии.

В Грузии наименьшей малой социально-территориальной единицей является усадебный комплекс, который образует объединения более высокого структурного уровня – квартал, село, группа селений, территориальная общность, союз территориальных объединений.

Разделение земли и имущества домохозяйства, выделение из него и затем компактное расселение дольщиков вокруг отцовского дома, происходило традиционно на основе «моногоенного» принципа. Однако демографическая ситуация, создававшаяся в конце XIX – начале XX века и, особенно, в советский период, повышенная частота стихийной и планированной миграции и весь комплекс социально-экономических и экологических причин принципиально изменили однородность грузинской деревни и ускорили «полигенное» расселение. Несмотря на это, некоторые квартальные поселения все еще сохраняют свою традиционную природу. Разумеется, в этих условиях диффузия элементов культуры носила довольно интенсивный характер. Интересно, что в территориальных объединениях аккультурация была основана на ряде ритуализированных процедур.

Таким образом, с ранних ступеней общественного развития «моногоенное» расселение было достаточно широко распространенным явлением. Патронимическая однородность локального поселения была обусловлена процессом интенсивной сегментации расширенных домохозяйств, традицией их компактного расселения вокруг коренных домов. Это засвидетельствовано в самих патронимических названиях заселенных пунктов. Поэтому, в Грузии локально-патронимические поселения обозначались с помощью специфических суффиксальных объединений, которые встречаются во многих географических наименованиях кварталов и деревень и носят антропонимический характер.

«Моногонным» поселением мы условно называем такое поселение локальной группы, в основе которого частично лежит патро-

нимическая организация, а «полигенным» такое, в котором представлено несколько различных генеалогических групп. На основе анализа разнообразных этнографических источников можно заключить, что в природе никогда не существовало патронимических поселений, поскольку в них проживали представители различных генеалогических групп, в частности невестки, а нередко и adoptированные родственники. Таким образом, для характеристики общностей используются понятия «моногенное» и «полигенное» поселение, показывающие лишь преобладание той или иной генеалогической группы в структуре фамилий или множественность патронимических общностей. Эти понятия весьма условны и относятся к характеристике собственно генеалогической организации. Они используются нами лишь для характеристики локальной группы с точки зрения менталитета и принципов традиционного общества.

В научной литературе структуру поселения данного типа характеризовали термином «фиктивная моногенность» (А. И. Робакидзе, В. А. Мгеладзе). Под фиктивной моногенностью понимается территориальное единство, социально-экономически связанных друг с другом родственных и неродственных, но обязательно adoptированных членов, когда последние принимали фамилию приютившей их социальной группы. Такое понимание фиктивной моногенности выглядит понятием более широкого содержания, чем собственно искусственное родство, ибо оно подразумевает не только единство домохозяйств, сближенных естественным родством и adoptцией, что является результатом взаимодействия мигрантов — хизани (xizani) и местных жителей — мквидроули (mkvidrouli), но и происходящих в структуре поселения таких процессов, как распад «моногенности» и «полигенности».

Мы считаем, что термин «фиктивная моногенность» не является термином адекватно отражающим объективную реальность. Это

понятие было употреблено для характеристики особенностей поселения локальной группы, когда функции локальной группы ошибочно были приписаны фамилии или патронимии, тогда как в действительности речь идет об инкорпорации мигрантов в состав территориального объединения. Этот процесс принятия чужака в местную среду традиционным менталитетом осмысливался как категория родства и поэтому приобретал черту адаптации. Тем самым, такие лица, меняя наименование своего фамильного линиджа, становились членами определенной локальной группы. В этих условиях сама локальная группа не может быть моногенной. Тем более, что в условиях экзогамии она объединяет людей самого разного происхождения, поскольку мужа и жены всегда относятся к разным генеалогическим группам. Понятие моногенности можно распространить лишь на структуру линиджа, возникшего по общегенеалогическому принципу. В генеалогии принятые адаптацией лица рассматривались полноправными членами данной группы и одновременно объединялись в более широкую структуру в виде локальной группы. Поэтому членство в составе генеалогической группы адаптированных лиц не было фиктивным. Иначе говоря, под фиктивной моногенностью, содержание которой определялось кажущейся генеалогической однородностью членов локальной группы, мы подразумеваем инкорпорацию, которая в поселении проявляла себя в виде усыновления, практически примачества или других явлений подобного рода, в частности, при приеме беженцев по причине кровной мести, войны, малоземельности...

Таким образом, выявляется определенная закономерность, связанная с инкорпорацией в отдельных случаях в состав локальной группы. В низменной Грузии, в отличие от горной, кроме отдельных исключений, поселенец, в особенности примак, редко записывался на местную фамилию. Одним из распространенных случаев было принятие зятя в качестве примака в группу его тестя. В этом случае имело место изменение фамилии и включение зятя в данное

поселение. В этом факте мы должны увидеть неодинаковый уровень социально-экономического развития населения гор и равнины. На равнинах, в условиях сформированных «полигенных» поселений, локальные группы безболезненно принимали чужаков, чему также способствовали слабость общинных традиционных норм и приоритет частной собственности над общественно-групповой собственностью, тогда как в высокогорной Грузии территориальное объединение контролировало структуру поселения и иногда шло на компромисс с тем условием, чтобы желающий обосноваться в «моногенном» поселении изменил фамильно-патронимическое наименование, стал членом линиджа и подчинился обычаям, узаконенным в данном территориальном объединении. Это последнее посредством линиджа и генеалогической группы старалось сохранить «моногенность» поселения, однородность локальной группы.

Можно заключить, что инкорпорация индивида в состав локальной группы зачастую осуществлялась посредством принципов генеалогического родства.

Совместный труд является первоосновой функционирования общины, ее системообразующим началом и первичной субстанцией, из которой вырастает вся общинная организация.

Внутри общины могли выделяться различные производственные группы, возникающие по поводу выполнения отдельных производственных процессов. Сама же община обеспечивала весь производственный процесс в полном объеме в течение всего хозяйственного цикла. Производственные группы носили временный и постоянный характер. Поскольку в рамках общины осуществлялся весь цикл трудовых операций, то община присваивала право собственности на пахотные угодья, пастбища, леса, выгоны, пустоши, сенокосы, на отдельные виды инвентаря и на этой основе регулировала значительный спектр общественных отношений. Главные же функции общины заключались в совместной обработке земли,

создании ирригационных сооружений, севе, сборе урожая, уходе за скотом и многом другом.

В Грузии, главным образом, на основе анализа общины и локальной организации различного типа, в том числе нуклеарной семьи и домохозяйства, в историко-этнографическом аспекте можно выделить две формы собственности: частную и групповую.

Групповая собственность в основном вытекала из совместного труда, общины, кооперации и т.п. В принципе, в юридическом плане в сознании традиционного общества отрицается частная собственность, частное – индивидуальное начало, индивид, но несмотря на это, в реальности, в семейных архивах XIX и начала XX века сохранилась масса свидетельств о фактах купли-продажи земли, а это подтверждает фактическое существование и экономическую реальность частной собственности на землю, которая с течением времени в процессе сегментации локальных групп вновь трансформируется в общинную, что отражает закономерность, ход развертывания общественных отношений в конкретно-историческом аспекте. На равнине, где требуется меньше затрат коллективного труда, удельный вес групповых форм собственности значительно ниже.

Исходя из этого, можно сделать вывод, что в горах, где больше затрат коллективного труда и, следовательно, выше удельный вес групповых форм собственности, преобладал общинный социально-экономический уклад. На равнине, где меньше доля коллективного труда, а, следовательно, и групповых форм собственности, преобладал частнособственнический уклад.

I. Частнособственнические отношения

1. Система частнособственнических отношений, которая была взаимосвязана иерархически и юридически урегулированными отношениями, приближающими ее к т. н. «феодальному» способу производства. Эта система отношений, по-видимому, преобладала,

во-первых, на уровне крупных земельных хозяйств, типа помещичьего хозяйства; во-вторых, государственной власти, которая вводила ее в реальную монархическую, сословно-классовую структуру.

2. Индивидуальные крестьянские хозяйства с отсутствием помещичьего хозяйства вне общины.

3. Частнособственнические хозяйства, основанные на использовании наемного труда по типу «капиталистического» хозяйства.

II. Система общинных отношений

Систему общинных отношений в основном характеризует групповая собственность, коллективный труд, взаимопомощь, отсутствие юридических форм частной собственности, периодических переделов земельных угодий и т. п.

Во второй половине XIX века в горной Грузии в связи с имущественной дифференциацией и ослаблением экономического единства среди членов домохозяйства, возникла необходимость взаимного оказания различных форм коллективной помощи. Однако ранее общность хозяйственных интересов все же не способствовала полному формированию обменных форм помощи, поскольку структура и многочисленность расширенного домохозяйства давали возможность собственными силами решать все связанные с полеводством или животноводством хозяйственные вопросы. Хотя именно в локальной группе существующие между объединенными домохозяйствами сильные хозяйственно-экономические связи (коллективное пользование некоторыми объектами производства или отдельными средствами производства, или совместная обработка земли, потребление, распределение урожая по семьям локальных групп и др.) характеризовались своеобразной организацией труда, но это была не форма трудовой взаимопомощи, а хозяйственно-трудовое объединение членов локальной груп-

пы – потребителей земель общественного пользования, или община определенной структуры.

Таким образом, домохозяйство вместе с другими домохозяйствами локальной группы владеет лишь некоторыми находящимися в коллективном пользовании объектами производства. Данная ячейка учитывает интересы «родственных» домохозяйств, а в случае нужды помогает им и своим трудом. В традиционном обществе появлялись определенные формы трудовой взаимопомощи, что параллельно с уменьшением численного состава домохозяйств прочно внедрялось в повседневной быт. Необходимость оказания помощи, обусловленная социально-экономическими потребностями, рождалась естественно. Это кажется логическим результатом отмирания процесса, поскольку домохозяйство с уменьшением рабочей силы уже не могло самостоятельно вести хозяйство, тем более в таком хозяйственно-географическом регионе и природно-экологической среде, где имело место многообразие форм хозяйства.

Как нам представляется, под патронимической организацией следует понимать не объединение отдельных семей, а совокупность различных структурных сегментов (линиджей), связанных между собой по принципу генеалогического родства (по происхождению, включая фиктивное родство посредством адопции).

Таким образом, родственная организация в основном базируется на системе генеалогического родства, т.е. на общности происхождения членов группировки по однолинейной филиации (матри-, патрилинейность). Линиджная организация никогда не бывает локализованной, поскольку ее члены всегда проживают в различных локальных группах. В этом случае, строго говоря, не существует никакой патронимической собственности, патронимических кварталов, «родовых» кладбищ, о наличии которых обычно говорят и пишут многие исследователи. Патронимические кладбища, «родовые» захоронения, которые на уровне «народной этимологии» существовали везде и всюду, а действительности никогда таковыми

не являлись и были скорее местом погребения членов локальной группы, связанных друг с другом генеалогическим родством, браком и совместным проживанием. Этот вывод вытекает из того, что, во-первых, замужние сестры – члены патронимической организации – не хоронились на таких кладбищах и, во-вторых, жен, не являвшихся членами линиджа, хоронили обычно рядом с их мужьями. Практически имело место наложение генеалогии на локальность, а отсюда перестановка понятий, когда локальность на уровне общественного сознания отождествлялась с родством.

При этом не следует считать родственную – патронимическую организацию по генеалогическому признаку характерным элементом первобытного общества, поскольку она имела сквозное качество и была в той или иной мере присуща всем типам общества, т. е. носила универсальный характер. Иначе говоря, не «родовая», а патронимически-родственная организация не имела стадийных пределов в процессе своего функционирования и по мере индивидуализации общественного производства трансформировалась из многоуровневой линейной организации в более сегментную линейную структуру, а по мере отделения непосредственного производителя от средств производства, усиления мозаичности расследования, миграционных процессов и большей частоты передвижений людей в рамках индустриально-урбанизированного общества бытует лишь среди узкого круга родственников.

Внутри традиционной социальной организации хозяйственные и имущественные нормы регулировались посредством системы родства, т. е. каналами генеалогических сегментов патронимической организации. Патронимическая организация объединяла не группу больших и малых семей. Наоборот, семейные группы отчасти состояли из минимальных уровней патронимии. Иначе говоря, патронимическая организация не входила в состав «рода» и не возникала в результате сегментации т. н. «большой семьи», а,

наоборот, расширенное домохозяйство содержало минимальную форму генеалогической группы, в результате дифференциации которой возникали линиджи, т. е. родственные сегменты патронимической организации гораздо более высокого уровня.

Обычно образование наименования линиджа происходило специфическим образом. К собственному имени или прозвищу предка добавлялись традиционные суффиксы -ет (-иент) -аант или -ан//-иан и -швили/-дзе, образующие общие названия генеалогических групп. К названиям минимального и медиального линиджей в основном добавлялись суффиксы ет//-иант//- аант или - иан//-ан, а к наименованию фамильного линиджа -швили и -дзе.

Таким образом, на основе взаимосравнения собранных нами этнографических источников, в социальной структуре патронимического типа можно выделить несколько классификационных признаков, характерных для минимального и медиального линиджей:

1. Генеалогическая структура: в 2-4 поколениях (минимальный линидж), в 5-7 и реже в 9-12 поколениях (медиальный линидж);
2. Память о реальном реестре предков;
3. Образованное от собственного имени или прозвища предка общепатронимическое наименование (которое можно соответствовать названию племени, месту происхождения, профессии или какому-то другому признаку), с добавлением определенного суффикса;
4. Общие наименования генеалогических ветвей патронимической организации (например: «старые и новые отцы», «близкое и далекое кузенство»...).

Исходным для патронимической организации является минимальный лимидж, представленный в основном в пределах расширенного домохозяйства. В этой структуре особое место занимают родственные группы братской формы. В отличие от отцовского линиджа, братский линидж не имел исходящего от одного предка

общего наименования. Он обычно охватывал объединенные под патронимическим наименованием отцовские линиджи.

В отношении к минимальному и медиальному линиджу привлекают внимание черты, характерные для более высокого таксона - фамилии или фамильного линиджа:

1. Многопоколенный генеалогический ряд;
2. Слабая структурная связь внутри линиджа;
3. Легендарный предок и общее фамильное наименование.

Духовная культура грузинского народа представляет собой сложный синтез различных религиозно-конфессиональных и идеологических представлений и традиций, обусловленных многообразными государственно-политическими коллизиями и напластованиями далеко неоднородных социокультурных элементов. Следствием этого является, с одной стороны, доминирующее влияние православной церкви, игравшей интегрирующую роль в жизни грузин, а с другой, сложная комбинация различных религиозных традиций, которые буквально у каждой этнографической группы приобретали свои специфические черты и признаки. В равнинной и отчасти горной зонах преобладало православное христианство, которое в Хевсурети, Пшави, Мтиулету, Гудамакари, Тушети, Сванети на базе дохристианских верований приобретало черты «народного христианства». В Юго-Западной Грузии (Аджарии), испытавшей сильное влияние со стороны Османской империи, получило частичное распространение мусульманство. Также отметим, что район Самцхе-Джавахети представлял собой уникальное место пересечения таких религиозных традиций, как православие, католичество, григорианство, ислам и т. п. Следует также заметить, что в отдельных районах Грузии «мировые религии» были значительно усложнены многочисленными местными верованиями и представлениями.

Особый интерес в этом смысле представляет изучение феномена родства в обрядовой жизни Грузии. В духовной культуре

грузинского народа четко фиксируются разнообразные верования, связанные с культом предков и сакрализацией «родовых» святилищ. При этом прослеживается огромное многообразие местных культов, их региональная и локальная специфика. Во многих местах культы территориальных и идеологических общностей осмысливались традиционным менталитетом сквозь призму принципов генеалогического родства и носили патронимический характер. В основе большинства культов находилась идея общности происхождения, которая в традиционном грузинском обществе являлась доминантным фактором интеграции в патронимическую группу и, персонифицируясь, приобретала черты идеологического единства.

В Грузии выделяется разветвленная социально-патронимическая иерархия праздников и культовых ритуалов:

1. Семейные или целиком домохозяйственные культовые ритуалы и праздники;

2. Квартальные, реже - общесельские, а в социальном плане - локально-культурные ритуалы и праздники медиальных линиджей или медиальных генеалогических групп;

3. Культовые ритуалы и праздники родственников в пределах межсельских («лакрановых») союзов, а по социально-родственной структуре – максимальных линиджей (союза медиальных линиджей разных родственных иерархий) или максимальных патрилинейных групп;

4. Культовые ритуалы и праздники родственников в рамках территориальных объединений, основанные на союзе генеалогически родственных и неродственных фамилий и структуре максимальной патрилинейной группы;

5. «Общехевские» культовые ритуалы и праздники, структура которых была построена на союзе неродственных, реже родственных фамилий или клана. Обычно хевское единство содержало в своих пределах одно или несколько территориальных объединений и часто выполняло потестарную функцию.

Понятие «родственная организация» определяется генеалогической спецификой, но наряду с генеалогическим родством в системе общественных отношений существовали и другие формы группировки индивидов, именуемой в научной литературе искусственным родством.

Формы искусственного родства существенно влияли на социальную жизнь традиционных обществ в Грузии и, отчасти, определяли природу и специфику родственной организации.

Традиция усыновления в Грузии имела широкое распространение и принимала ритуальные формы. Сюда может быть отнесен и обычай, по которому некоторые семьи, имевшие дочерей, но не имевшие наследника-сына, позволяли жениху поселиться в своем доме. В некоторых областях Грузии традиционные семьи встречали зятя как пришедшего в дом сына. Примачество не было престижным, но имело определенную социокультурную мотивацию. Зять не становился наследником имущества тестя и не принимал фамилию жены, но его потомки наследовали права на имущество своего деда. Следует отметить, что, судя по этнографическим источникам, в некоторых районах Грузии имели место случаи принятия зятем фамилии тестя, и семья соответственно, принимала его как сына и наследника. Именно данные подобного характера дают нам основание рассматривать институт примачества как один из видов искусственного породнения, т. е. искусственного родства.

В Грузии породнение происходило не только путем кормления грудью, клятвой, передачей ребенка на воспитание, но и посредством других, весьма разнообразных обычаев. Как известно, Грузия является древнейшей христианской страной, и естественно, что на почве расцвета христианской культуры при посредстве православной церкви в быту начинают распространяться новые формы искусственного породнения (например, крещения) на основе ортодоксальной, универсальной христианской практики, которые в этнографической действительности приобретают традиционный

характер и часто переплетаются с различными сельско-общинными обычаями. Внутри данной формы искусственного родства браки строго запрещались, обычно в пределах семи или двенадцати поколений. Нарушение брачных запретов внутри этой системы приравнялось к нарушению экзогамии между «кровными» родственниками. Установление брачных союзов между породнившимися лицами часто кончалось их изгнанием из села или же прекращением с ними всяких отношений.

Необходимо отметить, что в горных районах Восточной Грузии обряд крещения носил оттенки «народного» христианства в большинстве случаев брал свое начало в древних обычаях традиционно-культового характера. Распространенные в некоторых горных районах Восточной Грузии религиозные обряды по форме и функции были близки к институту крещения и соответственно приравнялись к искусственному родству. Святилище общины в горных местностях Восточной Грузии объединяло вокруг себя всех членов группы, в основном мужскую часть, а ритуальная обрядность как таинственная сакральная часть религиозного комплекса являлась необходимым этапом для вступления в общество в качестве полноправного его члена. Святилище – хати (xatī) являлось идеологическим центром, вокруг которого объединялась конфессиональная группа, единство которой определяло характер одной из форм экзогамии и в большинстве случаев взаимоотношения индивидов характеризовались той системой прав и обязанностей, которая была присуща структуре родства. Такая специфика интеграции родственных и неродственных групп вокруг святилища и характер взаимоотношений между ними даст нам основания квалифицировать эту общность как одну из форм искусственного (ритуального) родства. Отмеченная форма имела традиционную основу, выраженную в обычае т. н. хатис кмоба (xatis kmoba), который обязывал все семьи данной общности путем

ритуальной обрядности включать новорожденных и подростков в структуру группы в качестве ее будущих полноправных членов.

Таким образом, можно заключить, что в исследуемом нами этносоциальном организме описанные виды искусственного родства, присущие всем этнографическим группам, являлись, в принципе, общегрузинскими и одновременно представляли собой почти все региональные разновидности общекавказских институтов адаптации и породнения, поскольку на протяжении длительного периода их эволюции в Грузии они формировались и развивались в культурно-историческом единстве с другими историко-этнографическими областями Кавказа.

Грузинским термином, передающим понятие аталычество, является слово мамамдзудзеоба. В древней Грузии существование мамамдзудзеоба в основном подтверждается письменными источниками. Вместе с тем, на этнографическом уровне данный термин не встречается и его заменяют разнообразные диалектные наименования.

В Грузии традиция передачи ребенка в семью кормилицы приобретала сословно-иерархическую структуру и четко выраженный феодальный характер. В ранний период царские семьи передавали своих сыновей на воспитание спасетам и эристави. Позднее, тавады отдавали своих детей азнаурам, а последние на воспитание своих детей отдавали в крестьянские семьи. В горных районах Грузии, где «феодализм» был развит слабо или отсутствовал даже в виде элементов (в Хевсурети, Пшави, Мтиулети), аталычество не существовало (если не подводить под это понятие похищение или добровольную передачу ребенка с целью примирения кровников), а если аталычество и было засвидетельствовано, то оно практиковалось лишь отдельными привилегированными семьями. Горные регионы функционально ближе стояли к архаическим социальным структурам, чем сословно-иерархические («феодальные»). Поэтому реликты аталычества в его первоначально характерном виде, если

оно является действительно «родовым» институтом, как это полагали некоторые ученые (например, М. О. Косвен, В. К. Гарданов...), должны были в большей мере сохраниться в гомогенных или гетерогенных («раннеклассовых») обществах с сельско-общинным строем. В Раче, Лечхуми, Верхней Имерети институты аталычества были менее развиты, чем в равнинных частях Грузии. По мере передвижения по направлению к равнинной части Грузии (Нижний Имерети, Мегрелии, Гурии с ростом уровня «феодалных» отношений повышается интенсивность распространения, аталычества, его роль и функция. Например, в этнографическом быту Мегрелии изучаемая форма воспитания сохранялась в наиболее наглядном традиционно ритуализированном виде вплоть до конца XIX – начала XX века.

То же можно сказать и об Абхазии и о тех регионах, где в условиях «феодальной» собственности привилегированное сословие использовало институт аталычества для удовлетворения своих социальных интересов. Однако результаты, полученные нами в ходе нескольких этнографических экспедиций, показывают, что в Грузии во второй половине XIX века функционирование института аталычества носило наиболее интенсивный характер в западной ее части – Мегрелии и Гурии. В Картли и Кахети (равнинные части Восточной Грузии) в настоящее время этнографические материалы дают только скудные сведения об аталычестве.

В «феодальной» иерархии возникновение родственных связей между искусственно породнившимися семьями приводило к появлению имущественных и социальных прав и обязанностей. Постепенно для семей из «феодалных» фамилий аталычество становилось жизненно необходимым социальным институтом. «Феодалы» имели возможность путем установления родственных отношений приобрести постоянного и верного союзника из социально низшей семьи. «Феодалные» семьи на протяжении нескольких

поколений объединяли достаточно большое количество искусственно породненных семей и в конечном счете это способствовало формированию и росту взаимосвязей семейно-familialных объединений по вертикальному принципу. Однако в отдельных случаях крестьянские семьи сами стремились установить связь с социально вышестоящими сословиями, что имело определенное экономическое основание. К тому же такая связь считалась почетной. Семья, бравшая на воспитание ребенка, приобретала влиятельное социальное окружение.

Исходя из вышеизложенного материала можно заключить, что мамандзудзеоба, т. е. аталычество, носило универсальный характер. В Грузии оно имело своеобразную историю развития, которая в определенной степени получила отражение в древнегрузинских письменных источниках. На первоначальном этапе грузинская традиция мамандзудзеоба выполняла военно-политическую, также этнообъединительную функцию, способствуя сближению семей разного социального уровня. Подобное единство было обусловлено политическими и сословными интересами и характеризовалось определенной формой эксплуатации, скрытой за принципами родственной солидарности. Однако форма молочного родства на более ранних этапах развития «классового» общества регулировала отношения между семьями, стоящими на различных иерархических уровнях и способствовала формированию мирного политического союза внутри всего этносоциального организма.

К тому же, при решении военно-политических вопросов отмеченная специфика данного института обуславливала единство интересов представителей разных социальных слоев и региональных общностей Грузии.

Таким образом, мы можем говорить о двух основных типах родства. Во-первых, в тех случаях, когда adoptированный в группу индивид меняет свою фамилию, включается и проживает внутри нее, речь следует вести о генеалогической инкорпорации. Система

взаимоотношений между индивидами здесь полностью адекватна системе отношений между «кровными», реальными родственниками. Во-вторых, в тех случаях, когда родство устанавливается путем крещения, аталычества, побратимства и не ведет к изменению фамилии, включению в генеалогическое древо и совместному проживанию следует говорить о ритуальном родстве, которое может ограничиваться соответствующим экзогамным барьером.

Метод изучения систем терминов родства прошел через два этапа развития: традиционный и формальный. Зарождение традиционного метода непосредственно связано с вопросником, составленным Л. Г. Морганом, и с генеалогической схемой У. Риверса. Генеалогический подход на протяжении долгого времени доминировал в этнографии и применялся для исследования не только системы терминов родства, но и для изучения брачных отношений, семьи, материальной культуры и других элементов этнического бытия. Однако по мере накопления глобального фактического материала ученые столкнулись с необходимостью отказа от традиционного метода и необходимостью замены его каким-либо другим методом, более адекватным современной научной реальности.

В разработку проблемы формального моделирования большой вклад внесли американские ученые – уже в 50-х годах У. Гуденаф и Ф. Лаунсбери разработали все основные принципы компонентного анализа. В основу компонентного анализа легли теоретические данные структурной лингвистики. В тех же 50-е и 60-70-е годы наряду с пионерами формального, в частности, структурно-компонентного метода работал целый ряд ученых.

Аналитические операции компонентного метода в основном состоят из пяти последовательных процедур:

1. Составление полного списка терминов родства;
2. Кодирование значений терминов;
3. Определение дифференциальных переменных терминов родства, относящихся к установлению пола, уровня поколения, ли-

нейности (прямая и боковая линии), принципов, связывающих родственников;

4. Выявление между терминами семантической связи, создающей основу для характеристики структурных принципов системы.

Таким образом, примененный в нашей работе метод компонентного анализа, основанный на кодовой системе Ю. И. Левина, является одним из самых удобных при выделении и группировке родственников, установлении в структуре внутренних детерминантов, дезигнатов и денотатов терминов. Определение структуры родства посредством данного метода включает в себя ряд последовательных операций и комбинаций и предусматривает составление кодов и индексов на базе единого метаязыка с целью выявления кодированных в терминах отношений, определяет границы между терминами, дифференциальные признаки и структурные принципы, пол родственников, уровень поколений, прямую и коллатеральную линии родства.

На современном этапе компонентный анализ, широко использующийся учеными, занимающимися не только социальной, но и культурной антропологией, представляется нам оптимальным способом сравнительного изучения системы терминов родства народов Кавказа.

При помощи анализа дифференциальных переменных, структурных принципов, а также посредством семантико-фонетических исследований выделены следующие основные компоненты общегрузинской модели терминов родства:

1. Терминология родства в основном является описательной, но имеются элементарные и классификационные термины, как индивидуальные, так и групповые;

2. Четкая дифференциация терминологии «кровного» родства и «свойства», кроме отдельных исключений;

3. Разграничение или частичное слияние агнатной (отцовской) и когнатной (материнской) линии родства в +1 поколении и

разделение родственников по этим принципам, распространяемое и на другие степени родства, в основном в 0-м и в 1-м поколениях;

4. Прямая линия родства строго отделена от боковой, как в +1, так и в 0-ом поколении, частично кроме +2 поколения, а для остальных поколений принцип разделения или слияния родственных категорий не релевантен, если не учитывать специфику удвоения терминов при обращении или формальном обозначении для подчеркивания особой родственной близости (например, когда двоюродные братья именуются братьями);

5. Пол коннектора является как женским, так и мужским, т. е. пол *alter-a* частично релевантен, кроме следующих исключений: *мдзахали* – РС, *бидзашвили* – ДДмРР, *мамидашвили* – ДДжРРм, *деидашвили* – ДДжР, *швилишвили* – ДД, а пол нерелевантен, также, кроме исключений, в основном, в сфере родства по свойству: *симамри* – РмСж, *сидедри* – РжСж, *мамамтили* – РмСм, *дедамтили* – РжСж, *цоли* – Сж, *кмари* – См, *цолизда* – ДжРсж, *цолисдзма* – ДмРСж, *мазли* – ДмРСм, *мули* – ДжРСм;

6. Четкое структурно-терминологическое деление генеалогического древа в пределах пяти поколений (или семи поколений в некоторых диалектных системах) по отношению к конкретным индивидам;

7. Относительный возраст («старший брат»), «старшая сестра» и т. п. нерелевантен.

В диалектных системах существуют некоторые типологические и структурные отклонения, но в целом они носят общегрузинские черты.

На основе компонентного метода, т. е. формального моделирования и типологии терминологии родства в Грузии выделяется несколько моделей: *картульская*, т. е. *горно-картульская*, в том числе, *хевсурская* и *равнинно-картульская*, *колхская* (*занская*: *мегрельская* и *лазская*) и *сванская*, которые при сопоставительно-типологическом анализе заняли соответствующие места в моделях народов

мира, установленных в социальной антропологии. Так, например, горно-картульская модель в соответствии с предложенной М. В. Крюковым четырехлинейной типологической моделью полностью соотносится с III (арабским) типом, а остальные модели создают самостоятельные типы, которые лишь отчасти, в определенных поколениях совпадают с III-м (арабским), либо IV-ым (английским) типом, что дало нам возможность определить их как переходные или промежуточные подтипы.

Таким образом, типологическая изменчивость в различных поколениях в пределах четырехчленной модели М. В. Крюкова дает основание выделить в Грузии несколько типов и подтипов:

1. Горно-картульский соответствует III типу (арабскому) – им пользуется 30% грузинского населения;
2. Равнинно-картульский образует переходный подтип между IV-III типами – 55% населения;
3. Хевсурский образует переходный подтип между II-III типами – 3% населения;
4. Лазский образует переходный подтип между IV-II-III типами – 1% населения;
5. Нижнесванский образует переходный подтип между IV-II-III типами – 5% населения;
6. Верхнесванский образует переходный подтип между III-IV типами – 4% населения.

Рассмотрение взаимообуславливающих процессов формирования и развития моделей терминов родства и форм социальной организации дает возможность установить реальную картину функционирования общественной структуры. Проведенный нами сравнительно-сопоставительный анализ системы терминов родства и ее вариаций, имеющих место среди различных этнографических групп грузинского народа, показывает, что действительность гораздо шире и сложнее, чем существующие в историографии типологические схемы родства. Как нам представляется, необходима дальней-

шая диверсификация научных исследований в этой области этнографического знания, которая позволит существенно углубить концептуальную базу и уточнить имеющиеся типологические модели терминов родства. Анализ грузинских типов категорий родства свидетельствует, что существовало многообразие обозначений как поколенного счета родства, так и его разграничение по боковой и прямой, отцовской и материнской линиями. На этой основе фиксируется многообразие комбинаций терминов родства в зависимости от указанных принципов дифференциации структур родства. Поэтому вполне естественно, что разъяснение номенклатуры родства и ее социальных детерминантов, как и признание соотношения между социальной организацией и терминологическим типом требует довольно осторожного подхода и без выверенной исследовательской парадигмы неприемлемо.

В научной литературе внутренними социальными детерминантами системы терминов родства обычно признаются род, семья, патронимическая организация (М. В. Крюков, Н. В. Джавахадзе) и формы брака, т. е. общественные институты родового или же семейно-родственного типа (Л. Г. Морган, У. Риверс), а также социальная структура общества (У. Риверс, Д. А. Ольдерогге), экзогамия, нормы сорората или левирата (Р. Лоуи), формы брачных поселений (Дж. Мердок), социологические универсалии (А. Редклифф-Браун), психологические факторы и морфологические особенности языка (А. Кребер), правовые обязанности, имущественные нормы и формы собственности, и, наконец, все эти факторы вместе взятые или сгруппированные в различных комбинациях (Дж. Мердок).

Традиционные социальные организации и модель терминологии родства играли важную роль в общественной структуре грузинского народа. Во второй половине XIX века наличие типов и подтипов системы терминов родства, характерных для гетерогенных («ранне-классовых») и сословно-иерархических или олигархи-

ческих («феодалных») обществ народов Кавказа, в частности, для грузинского народа, в условиях горных и равнинных общественных структур было обусловлено функционированием исторических форм традиционных социальных организаций, стоящих на различных функциональных и таксономических уровнях развития. Их исходными ячейками являлись нуклеарные семьи, образующие локальные группы домохозяйственного типа и другие формы социальной организации. Иначе говоря, существенную роль в становлении диалектных моделей терминологии родства в Грузии играл ряд факторов, характерных для социальной организации сегментируемого типа.

Родственная организация, локальная группа, община и другие типы социальной организации функционировали самостоятельно, в различных плоскостях, но они при этом были тесно взаимосвязаны. Поэтому в общественной системе на модель системы терминов родства существенно влияли не отдельные социальные компоненты (как, например, эндогамия, экзогамия, форма брака или родственная организация), а целый блок социокультурных элементов: совокупность общественных институтов и социальных организаций, в том числе и лингвистические и психологические факторы, т.е. феномен языка, сознание и индивидуальное или групповое восприятие окружающей среды.

Таким образом, нуклеарная семья, например, делала необходимым применение таких терминологических категорий, как муж, жена, мать, отец, брат, сестра, дочь, сын. В расширенном домохозяйстве терминологические коды, связи индивидов расширяются и создают благодатную почву для функционирования таких понятий, как свекор, свекровь, невестка, двоюродный брат (двоюродная сестра), племянник (племянница)... Возникшие на основе сегментации расширенного домохозяйства локальные объединения разного уровня способствовали группировке сравнительно более широкого круга родственников и их взаимного союза в пределах определен-

ной территории, что было выражено системой взаимных обязательств в разном виде.

Наряду с этими общими факторами на отдельный терминологический тип того или иного поколения воздействовали и специфические факторы: линейность, поколенность, принцип слияния и разграничения родственников, экзогамность, имущественно-правовые нормы, традиционная система поведения, языковые принципы, форма поселения, совокупность которых во взаимосвязанных системах общественной организации в определенной экологической, политической и этнографической среде основывалась на социально-экономической общности и обуславливала функционирование специфических комбинаций терминов родства и характер их многоканального использования.

В равнинной Грузии, где преобладали частнособственнические тенденции, нуклеарные семьи представляли социально сравнительно стабильную базу общества. В коммерческих, развивающихся к рыночной экономике обществах функционировали сравнительно развитые терминологические модели (III > IV, IV), а зафиксированные в горах Ш тип и переходные подтипы (III-II-IV и II-III), наоборот, основывались на общинных традициях, точнее, в таких обществах над частнособственническими формами преобладали формы групповой общинной собственности.

Видимо, этим и обусловлен факт, что в территориально отдаленных обществах горной Грузии (например, Верхняя Аджария, Верхняя Сванетия, Мтиулет, Гудамакари, Пшави, Тушети...) мы имеем сравнительно более заметную общность в разных сферах быта и культуры, особенно в системе социальных отношений, чем между равнинными и соседними с горными регионами. И это понятно, ибо горы и равнины Грузии с социально-экономической точки зрения стояли на разных ступенях культурного развития.

Как нам представляется, полученные результаты, в целом способствуют более глубокому пониманию характера воздействия

различных форм социальной организации на ход и течение общественных процессов, в том числе и на процессы формирования терминологических моделей родства, без осмысления которых в принципе невозможно проникновение в суть социальной природы традиционного доиндустриального общества.

ა დუხე ნაროდა... – О духе народа грузинского и о мерах принятых к внутреннему сего края устройству. – «ЦГВИА», ВУА, Д, 18233.

ანთროპოლოგი... 1979 – Anthropology contemporary perspective, Boston.

არსენევი, პოპოვი, 1980 – В. А. Арснев, В. А. Попов. Типологической характеристике системы терминов родства Бамбара. – «Полные исследование Института этнографии – 1978», Москва.

ასმანგულიანი, 1983 - А. Асмангулян. История армянских терминов родства (опыт историко-этимологического исследования), Ереван.

აჩუგბა 1982 – Т. А. Ачугба. Из истории семейного быта Аджарии. – «Очерки этнографии Аджарии», Тбилиси.

აჩუგბა 1983 – თ. აჩუგბა. ხალხური საოჯახო სამართლის ნორმები აჭარაში (ქონებრივ-უფლებრივი მდგომარეობა). – „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა“, X, თბილისი.

ბარფილდი, 1997 – Thomas Barfield. The dictionary of anthropology, Oxford.

ბახია-ოქრუაშვილი, 2010 – მამაძუქეშვილი აფხაზეთში. – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „შრომები“, ტ. VIII, თბილისი.

ბახია-ოქრუაშვილი, 2013 – С. Бахия-Окруашвили. Аталичество. – «Археология, этнография, фольклористика Кавказа», Тбилиси.

ბახია-ოქრუაშვილი, 2013 – ქართველი და აფხაზი ხალხის კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობის ისტორიიდან (მამაძუქეშვილი დანათესავება ტრადიციების საფუძველზე). – „ხელოვნების საერთაშორისო I ფესტივალი – „მემკვიდრეობა“, ბათუმი.

ბერნარდი, გუდი, 1984 - A. Barnard, A. Goody. Research practics in the study of kinship, London.

ბიკბულატოვი, 1964 – Н. В. Бикбулатов. Система родства Башкир. – «VII Международный Конгрес антропологических и этнографических наук, Москва, 1964», Москва

ბიკბულატოვი, 1981 – Н. В. Бикбулатов. Башкирская система родства, Москва.

ბრიფაულტი, 1969 – Robert Brieffault. The Mathers, London.

ბრომლეი, 1981 – Ю. В. Бромлей. Современные проблемы этнографии, Москва.

ბუტინიგი, 1968 – А. Бутинов. Община, семья, род. – «СЭ», №2, Москва.

ბუტინიგი, 1968 – А. Бутинов. Первобытний строй, основные этапы и локальные варианты – «Проблемы истории докапиталистических обществ», Москва.

ბუტინივი, 1985 – А. Бутинов. Социальная организация полинезийцев, Москва.

ბუჰლერი, 1964 – Ira R. Buchler. Measuring the development of kinship terminology: scalogram and transformational account of Crow-type system. – «American Anthropologist», N 66.

ბუჰლერი და სებლი (Buchler and Seby), 1968 – Ira R. Buchler, Henry A. Selby. Kinship and social organization (an introduction to theory and method), New York: Macmillan.

გამყრელიძე, ივანოვი, 1984 – Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов. Социальная организация, экономика и система родства древних индоевропейских племен. – «Индоевропейский языки индоевропейцы», Тбилиси.

გირენკო, 1975 – Н. М. Гиренко. Система терминов родства и система социальных категорий. – «СЭ», №6, Москва.

გირენკო, 1980 – Н. М. Гиренко. Классификаторский принцип и периодизация эволюции систем родства (к проблеме социогенеза первичной формации). – «Африканский этнографический сборник», т. 12, Ленинград.

გრეკოვი, 1951 – Б. Д. Греков. Большая семья и ветвь русской правды и полицейского статуса. – «Вопросы истории», №8. Правда.

გუდი, 1971 – J. Goody. The analysis of kin terms. – «Kinship», London.

გუდენაფი, 1956 – W. H. Goodenough. The componential analysis and the study of meang. – «Lenguage», vol. 32, N 1.

დავითოვი, 1979 – А. Д. Сельская община и патронимия в странах Ближнего и Среднего Востока, Москва.

დოული, 1964 – G. E. Dole. The lineage pattern of kinship nomenclature. – «South-Western Journal of Anthropology», Vol. №1.

დოლე, 1971 – G. E. Dole. The development of patterns of kinsip nomenclature (ph. D thesis), Annarbor.

დოლე, 1972 – G. E. Dole. developmental sequense of kinship patterns. – «Kinship Studies in the Morgan Centennial Year».

ეგგანი, 1972 – F. Eggan. Lewis Henry Morgan's systems: A reevaluations. – «Kinship Studies in the Morgan Centennial year».

ედმონსენი, 1957 – M. S. Edmonsen. Kinship Terms and kinship concepts.- «American Anthropologist», Vol. 59, №12.

ენგელსი... – Фр. Энгельс. т. 2.

ენგელსი, 1940 – F. Engels. The origin of the family private property and the state (in the light of te researches of Lewis H. Morgan), London.

ექსპლორატაშონს... – 1964 Explorations in cultural anthropology, New York.

ვესტერმარკი, 1921 – E. Westermarck. The History of humen marriage, Vol. III, London.

ვესტერმარკი, 1926 – E. Westermarck. A short history of marrige, London.

ვინიკოვი 1935 – Н. Веников. Программа для сбора материала по системе родства и свойства, Москва-Ленинград.

ვუნო... – Военно-топографическое описание Хевсуретии, Пшави и Тушетии. – ЦГВИА, Ф. 482, Оп. 1, Д. 196.

ვოლკოვა, 1989 – Н. Г. Волкова. Этнокультурные контакты народов горного Кавказа в общественном быту (XIX – начало XX в). – «Кавказский этнографический сборник (вопросы исторической этнографии Кавказа)», IX, Москва.

თუშეთი – Тушетии. – ЦГВИА, Ф. 482, Оп. 1, Д. 196.

ზაქარიანი, 1990 – Б. Э. Закарян. Система родства у армян. – «Автореферат диссертации кандидата исторических наук», Ереван.

ზაკი, 1975 – С. Д. Зак. Методологические проблемы развития сельской поземельной общины. – «Социальная организация народов Азии и Африки», Москва.

თოფჩიშვილი, 2006 – რ. თოფჩიშვილი. საქართველოს ეთნოგრაფიკულ-ეთნოლოგია, თბილისი.

ბაკოშვილი, 1930 – Н. Яковлев. Термин «мать» – «отец», «сестра» – «брат», «дочь» – «сын» в северо-кавказских языческих и некоторых других языках. – «УЗИЭНКНВ».

ბაბო, 1968 – В. Р. Кабо. Первобытная община охотников и собирателей: по австралийским материалам. – «Проблемы истории докапиталистических обществ», Москва.

ბაბო, 1977 - В. Р. Кабо. Теоретические проблемы реконструкции первобытности – «Этнография как источник реконструкции истории первобытного общества», Москва.

კიმბოლი, დ'ანდრადე, 1971 – Romney A. Kimball. Roy Goodwin D'Andrade. Cognitive aspects of English kin terms. – «Reading in Kinship and Social Structure».

კირხოფი, 1932 – P. Kirchhoff. Verwandschaftsbezeichnungen und Verwandtenheirat. – «Zeitschrift für Ethnologie», Vol, 64.

კოსლიაკოვი, 1976 – Н. А. Кисляков. О сущности понятия «патронимии». – «страны и народы Востока», москва.

კოსვენი, 1935 – М. О. Косвен. Аталычество. – «СЭ», №2, Москва.

კოსვენი, 1936 – М. О. Косвен. Из истории родового строя в Юго-Осетии. – «СЭ», №2, Москва-Ленинград.

კოსვენი, 1948 – М. О. Косвен. Семейная община (опыт исторической характеристики). – «СЭ», №3, Москва-Ленинград.

კოსვენი, 1951 – М. О. Косвен. Проблема общественного строя горских народов Кавказа в ранней русской этнографии. – «СЭ», №1, Москва-Ленинград.

კოსვენი, 1952 – М. О. Косвен. Патронимия и проблема структуры рода. – «Вопросы этнографии Кавказа», Тбилиси.

კოსვენი, 1964 – М. О. Косвен. Патронимия и ее роль в истории общества. – «VII Международный Конгресс антропологических и этнографических наук, Москва, 1964», Москва.

კოსვენი, 1964 – М. О. Kosven. Patronymy and its role in social history. – «VII Международный Конгресс антропологических и этнографических наук, Москва, 1964», Москва.

კრიუკოვი, 1964 – М. В. Крюков. Древнескитская система родства и вопрос о приоритете систем турапо-ганованского типа. – «Международная научная конференция – «Археология, этнография, фолклористика Кавказа», Сборник кратких содержания докладов, Тбилиси.

კრიუკოვი, 1967 – М. В. Крюков. О соотношении родовой и патронимической (клановой) организации (к постановке вопроса). – «СЭ», №6, Москва.

კრიუკოვი, 1968 – М. В. Крюков. Типы системы родства и их историческое соотношение. – «Проблемы истории докапиталистических обществ», Москва.

კრიუკოვი, 1972 – М. В. Крюков. Система родства китайцев (эволюция и закономерности), Москва.

კრობერი 1909 – F. L. Kroeber. Classificatory Systems of Relationship. – «Journal of the Royal Anthropological Institute», Vol. 39, №1.

კრობერი, 1917 – A. L. Kroeber. Zuni kin and clan. – «Anthropological Papers of the American Museum of Natural History», vol. XVIII, part II, New York.

ლაუნსბერი, 1956 – F. G. Lounsbury. A semantic analysis of the Pawnee kinship usage. – «Language», vol. 32.

ლაუნსბერი, 1962 – F. G. Lounsbury. The structural Analysis of kinship semantics. – «Preprints of Papers for the 9th International Congress of Linguists».

ლაუნსბერი, 1964 – F. G. Lounsbury. Another view of the Trobriand kinship categories. – «American Anthropologist», Part 2, Vol. 67.

ლეвоинი, 1970 – Ю. И. Лevin. Об описании системы Родства. – «СЭ», №4, Москва.

ლეტურნო, 1891 – Ch. Letourneau. The Evolution of Marriage and of the Family, London.

ლიხтенбергი, 1948 – Ю. М. Лихтенберг. Система родства о. Рага и вопрос геронтократии в Меланезии. – «Краткие сообщения Института этнографии», IV, Москва-Ленинград.

ლიხტენბერგი, 1960 – Ю. М. Лихтенберг. Происхождение некоторых особенностей классификаторских систем родства (турано-ганованского типа). – «Проблемы истории первобытного общества», Москва-Ленинград.

ლოუი, 1917 – R. H. Lowie. Culture and Ethnology, New York.

ლოუი, 1922 – R. H. Lowie. A Note on relationship terminologies. – «American Anthropology», Vol. 30.

ლოუი, 1929 – R. H. Lowie. Relationship terms. – «Encyclopaedia Britannica».

ლოუი, 1947 – R. H. Lowie. Primitive society, London.

ლოუი 1960 – R. H. Lowie. Exogamy and the Classificatory Systems of Relationship. – «Lowie's Selected Papers in Anthropology», Berkely and Los Angeles.

ლოუი, 1960 – R. H. Lowie. The family and social unit. – «Lowie's Selected Papers in Anthropology», Berkely and Los Angeles.

ლოუი, 1960 – R. H. Lowie. Family and sib. – «Lowie's Selected Papers in Anthropology», Berkely and Los Angeles.

ლოუი, 1960 – R. H. Lowie. The Kinship Systems of the Crow and Hidatsa. – «Lowie's Selected Papers in Anthropology», Berkely and Los Angeles.

ლოუი, 1960 – R. H. Lowie. Nomenclature and Social Structure. – «Lowie's Selected Papers in Anthropology», Berkely and Los Angeles.

ლოუი, 1960 – R. H. Lowie. Family and Sib. – «Lowie's Selected Papers in Anthropology», Berkely and Los Angeles.

მალინოვსკი, 1930 – B. Malinowski. Kinship. – «Reading in Kinship and Social Structure», Berkeley.

მარქსი, ენგელსი – Маркс, Энгелс. Соч., 2-е изд. т. 45.

მასანოვი, მგელაძე, 1992 – Н. Э. Масанов, Н. В. Мгеладзе. Социальная организация: проблема, теория и метод исследования, рукопис.

მგელაძე, 1960 – ელ. მგელაძე. დასახლების მორფოლოგიის საკითხები აჭარაში. – ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის „შრომები“, I, თბილისი.

მგელაძე, მასანოვი, 1996 – სოციალურ ორგანიზაციათა ტიპოლოგიისა და მოდელირების თეორიული და მეთოდოლოგიური

პრობლემები. – „კულტუროლოგიური და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი საქართველოში“, I, ბათუმი.

მგელაძე, 1983 – ნ. მგელაძე. „ნოგროს“ ნათესაური სტრუქტურისათვის (ლორჯომის ხეობის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით). – „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა“, თბილისი.

მგელაძე, 1984 – ნ. მგელაძე. ნათესაური ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი აჭარაში ადამიანთა ნორმების შუქზე. – „მაცნე“, ისტორიის სერია, №3, თბილისი.

მგელაძე, 1984 – ნ. მგელაძე. ევზოგამიის ზოგიერთი თავისებურება ქართველი ხალხის ტრადიციულ საზოგადოებაში. – „ორხარი“ (ჯულიეტა რუხაძისადმი მიძღვნილი ეთნოლოგიური, ისტორიული და ფილოლოგიური ძიებანი), თბილისი.

მგელაძე, 1986 – Н. В. Мгеладзе. Система кровного родства в Аджарии (историко-этнографическое исследование). – «Автореферат кандидата исторических наук», Ереван.

მგელაძე, 1987 – Н. В. Мгеладзе. К вопросу истории аталычества в Грузии. – «Грузино-абхазские параллели» (материалы VII республиканской научной сессии этнографов Грузии), Тбилиси.

მგელაძე, 1987 – ნ. მგელაძე. ხელოვნური დანათესავების ფორმები აჭარაში. – „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შტუდიები“, თბილისი.

მგელაძე, 1988 – Н. В. Мгеладзе. Система кровного родства в Аджарии (историко-этнографическое исследование), Батуми.

მგელაძე, 1988 – ნ. მგელაძე. ნათესაობის ხისტემის შესწავლის ფორმალური მეთოდის საკითხისათვის. – „ახალგაზრდა მეცნიერთა და სპეციალისტთა სამეცნიერო-ტექნიკური კონფერენცია“, ბათუმი.

მგელაძე, 1988 – ხე (ფხე) სუფიქსის სემანტიკისათვის. – საენათმეცნიერო სესია, თბილისი.

მგელაძე, 1989 – ნ. მგელაძე. მამამისუძეობა დასავლეთ საქართველოში. – „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა“, XVI, თბილისი.

მგელაძე, 1989 – ნ. მგელაძე. სისხლით ნათესაობის ტერმინთა ისტორიულ-ტიპოლოგიური ანალიზი აჭარაში. – „აჭარელი დიპლექტის დარგობრივი ლექსიკა“, VII, თბილისი.

მგელაძე, 1992 – Н. В. Мгеладзе. Формы социальной организации и система терминов родства в традиционной культуре грузинского народа (этнокультурные аспекты, историческая и локально-региональная специфика). – «Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук», Москва.

მგელაძე, ფაღაფა, 1998 – ნ. მგელაძე, მ. ფაღაფა. ხე/ფხეს ისტორიისა და ეტიმოლოგიის საკითხები. – ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „შრომები“, II, ბათუმი.

მგელაძე, 2004 – ნ. მგელაძე. აჭარული ნოგრო და გვარი, ბათუმი.

მგელაძე, 2005 – ნ. მგელაძე. ლაზური ოფუტე. – ბათუმის ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის „შრომები“, IV, ბათუმი.

მგელაძე, 2010 – ნ. მგელაძე. მათემატიკური მოდელირების მეთოდოლოგიური პრობლემები ეთნოლოგიასა და სოციოკულტურულ ანთროპოლოგიაში. – კაეკასიის ეთნოლოგიური კრებული“, XII, თბილისი.

მგელაძე, 2010 – Н. В. Мгеладзе. Методы формального моделирования в этнологии и социокультурной антропологии. – Международная научная конференция-«Археология, этнография, фолклористика Кавказа», Сборник кратких содержания докладов, Тбилиси.

მგელაძე, 2011 – ნ. მგელაძე. ქართველი ხალხის ტრადიციული საზოგადოების სოციალური აგებულებისათვის (განზოგადებული კვლევის ცდა). – „ლინგვოკულტუროლოგიური ძიებანი“ (პირველი საერთაშორისო კონფერენცია ლინგვოკულტუროლოგიასა და ანთროპოლოგიაში), II, ბათუმი.

მგელაძე, 2014 – ნ. მგელაძე. მეგრულ-ლაზური ნათესაობის ტერმინების შედარებითი ანალიზი. – „იაკობ გოგებაშვილისადმი მიძღვნილი მეორე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია (სამეცნიერო კონფერენციის მასალები)“, გორი.

მგელაძე, 2015 – ნ. მგელაძე. კოლხური (მეგრულ-ლაზური) ნათესაობის ტერმინთა შედარებითი ანალიზისათვის. – გორის სახელ-

მწიფო უნივერსიტეტის ქართული ენისა და ლიტერატურის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის საერთაშორისო-სამეცნიერო კონფერენცია, გორი.

მგელაძე, 2016 – ნ. მგელაძე. პონტოელ ბერძენთა გვარი და ნათესაობის სისტემა საქართველოს შავიზღვისპირეთში. – „XXXVI დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები“, თბილისი.

მგელაძე, 2016 – ნ. მგელაძე. ფორმალური მეთოდები და ნათესაობის ტერმინოლოგია – სემიოტიკურ ნიშანთა ენა ანთროპოლოგიაში. – „ქაოსისა და კოსმოსის სემიოტიკა“ (სემიოტიკის VII საერთაშორისო კონფერენცია), ბათუმი.

მელიქიშვილი, 1984 – Г. А. Меликишвили. Характеристика социально-экономического строя раннеклассового общества грузинских горцев. – «Вопросы древней истории», Москва, т. I.

მერდოკი, 1949 – G. P. Murdock. Social structure, N. Y.

მერდოკი, 1970 – G. P. Murdock. Kin Term Patterns and Their Distribution. – «Ethnology», №2.

მერდოკი, 1971 – G. P. Murdock. The nuclear family. – «Reading in kinship and social structure», Berkeley.

მორგანი, 1871 – L. H. Morgan. Systems of consanguinity and affinity of human family, Washington.

მორგანი, 1934 – Л. Р. Морган. Древнее общество, Москва.

მაკ-ლენანი, 1885 – V. M. A. McLennan. The Patriarchal theory. – «Based on the Papers of John F. McLennan», London.

მაკ-ლენანი, 1970 – J. F. McKennan. Primitive marriage (an Inquire into the Origin of the Form of capture in marriage ceremonies), London.

ნარაკიძე, 2005 – ც. ნარაკიძე. ნათესაური ურთიერთობების ამსახველი ლექსიკიდან ლაზურში. – ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის „შრომები“, IV, ბათუმი.

ნიკიშენკოვი, 1983 – А. А. Никишенков. Метод структурного анализа А. Р. Редклиф-Брауна и проблема изучения отношений родства в доклассовых обществах. – «Пути развития зарубежной этнологии», Москва.

ნოტეს, 1912 – Notes and queries on anthropology. 4th ed. Edited for the British association for the advancement of science by a committee of section H. London: Royal anthropological institute.

ოლდეროგე, 1948 – Д. А. Ольдерогте. Из истории семьи и брака. – «СЭ», №1, Москва.

ოლდეროგე, 1951 – Д. А. Ольдерогте. Малайская система родства. – «Родовое общество (этнографические материалы и исследования), т. XIV, Москва.

ოლდეროგე, 1960 – Д. А. Ольдерогте. Основные черты развития систем родства. – «Международный конгресс антропологических и этнографических наук», Москва.

ოლდეროგე, 1960 – Д. А. Ольдерогте. Некоторые вопросы изучения систем родства. – «СЭ», №6, Москва.

უილიამსი, ეტკინსი, 1960 – A. Wallace, C. Atkins. The meaning of kinship terms. – «American anthropologist», vol. 62.

პერშიცი, 1986 – А. И. Першиц. Патронимия. – «Социально-экономические отношения и соционормативная культура (свод этнографических понятий и терминов)», Москва.

პოგგი, 1966 – John J. Poggie. A Note on Lewis Harry Morgan. – «American Anthropologist», №2, Part 1, vol. 68.

პოპოვი, 1977 – В. А. Попов. Исторической типологии систем терминов родства: типы кроу и омаха. – «СЭ», №2, Москва.

პოპოვი, 1982 – А. Попов. Ашантицы в XIX в (опыт этносоциологического исследования), Москва.

რაპოვი, 1969 – Ю. М. Рапов. Была ли вервь «русской правды» патронимией? – «СЭ», №3, Москва.

რედკლიფ-ბრაუნი, 1965 – A. R. Radcliff-Brown. The Study of kinship systems. – «Structure and Functions in Primitive Society», London.

რივერსი, 1900 – W. H. R. Rivers. Genealogical method of collecting social and vital statistics. – «Journal of the Royal Anthropological Institute», N. 30.

რივერსი, 1914 – W. H. R. Rivers. Kinship and social organization, London.

რივერსი, 1924 – W. H. R. Rivers. Social organization, London.

რობაკიძე, 1958 – А. И. Робакидзе. Жилище и поселения горцев Грузии в прошлом и настоящем. – «Краткое сообщение Института этнографии», 36, Москва.

რობაკიძე, 1958 – А. И. Робакидзе. Формы поселения Сванетии. – «Краткое сообщение Института этнографии», XXXIX, Москва.

რობაკიძე, 1962 – А. И. Робакидзе. Жилище и поселения горцев Грузии в прошлом и настоящем. – «Краткое сообщение Института этнографии», 36, Москва.

რობაკიძე, 1968 – А. I. Robakidze. The social structure of the Caucasian mountineers, Moscow.

რობაკიძე, 1968 – А. И. Робакидзе. Особенности патронимической организации у народов горного Кавказа (в связи с вопросом о соотношении патронимии, рода и семьи). – «СЭ», №5, Москва.

რობაკიძე, მგელაძე, 2005 – ალ. რობაკიძე, ვლ. მგელაძე. დასახლების ტოპოგრაფია და მორფოლოგია აჭარაში. – „საისტორიო მაცნე“, XV, ბათუმი.

რურუა, 2005 - პ. რურუა. ქორწინება და ოჯახი მეგრულ-ლაზურ ტრადიციულ საზოგადოებაში. – საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეზიუმე, თბილისი.

სეიმორ-სმიტი, 1986 – Charlotte Seymour-Smith. Macmillan dictionary of anthropology, London.

სემიონოვი, 1968 – Ю. . И. Семёнов. О некоторых теоретических проблемах истории первобытности (по поводу статьи М. В. Крюкова «о соотношении родовой и патронимической (клановой) организации»). – «СЭ», №4, Москва.

სემიონოვი, 1973 – Ю. . И. Семёнов. (рецензия на книгу. – Крюков М. В. Система родства китайцев (эволюция и закономерности). – «СЭ», №2, Москва.

სემიონოვი, 1974 - Ю. И. Семёнов. Происхождение семьи и брака, Москва.

სემიონოვი, 1976 – Ю. И. Семёнов. Первобытная коммуна и соседская крестьянская община. – «Становление классов и государства», Москва.

სემიონოვი, 1986 – Ю. И. Семенов. Общество первобытное. – «Социально-экономические отношения и социо-нормативная культура (свод этнографических понятий и терминов)», Москва.

სერვისი 1960 – Elman R. Service. Kinship terminology and evolution. – «American Anthropologist», vol. 62.

სტარკე, 1889 – C. N. Starcke. Primitive family (in its origin and development), London.

სმორნოვა, 1989 – Я. С. Смирнова. Искусственное родство у народов Северного Кавказа: формы и эволюция. – «Кавказский этнографический сборник (вопросы исторической этнографии Кавказа)», IX, Москва.

სოსელია, 1979 – Э. Г. Соселия. Анализ систем терминов родства (по материалам картвельских языков), Тбилиси.

სპირო, 1925 – Leslie Spier. The Distribution of kinship systems in North America. – «University of Washington Publications in Anthropology», №1.

სპირო, 1954 – M. E. Spiro. Is the Family universal?. – «American Anthropologist», vol. 56, No. 5.

სპირო, 1979 – M. E. Spiro. Is the family universal?. – «Anthropology Contemporaryperspective», Boston.

სტატისტიკესკოე ოპისანიე... 1841 – Статистические описания Грузии. – «Центральный государственный военно исторический архив», ВУА, Д.

სტენილანდი, 1899 (1967) – C. Staniland. The development of marriage and kinship, Chicago-London.

Топольский, 1974 – Е. О. Топольский. Роли неистосниковых знаний в историческом исследовании. – «Вопросы Философии», №6, Москва.

ტოკარევი, 1929 – С. А. Токарев. О системах родства у австралийцев (к вопросу о происхождении семьи). – «Этнография», т. 1, Москва-Ленинград.

ტრაუტმანი, 1987 – T. R. Trautmann. Lewis Henri Morgan and the invention of kinship, London.

ვაიტი, 1958 – Leslie A. White. What Is a Classificatory Kinship term?. – «American Anthropologist», Vol. 59, №3.

ფაღაფა, 2009 – მ. ფაღაფა. „შეილის“ სემანტიკისათვის ქართულ ენებში. – „კრებული“, VI, თბილისი.

ფაღაფა, 2014 – მ. ფაღაფა. გვარ-სახელები კლარჯეთიდან. – „ქრებული“, VIII, თბილისი.

ფაღაფა, 2017 – მ. ფაღაფა. მეტსახელები ჭოროხის ხეობიდან. – „ფილოლოგიური მაგნე“, IV, ბათუმი.

ფიორტი, 1938 – R. We. Firth. The Tikopia, London.

ფორტისი, 1969 – M. Fortes Kinship and the social order (The Legacy of Lewis Henry Morgan), London.

ფრეიდენბერგი, 1962 – М. М. Фрейденберг. К истории общины на Балканах (проблемы общины в югославской историографии). – «Византийский временник», т. 21, Москва.

ფროიანოვი, 1972 – И. Я. Фроянов. Семья и вервь в Киевской Руси (по поводу статьи Ю. М. рапова). – «СЭ», №3, Москва.

ქოულტი, 1966 – Allan D. Coult. A Simplified Method for the Transformational Analysis of Kinship Terms. – «American Anthropologist», №6, Vol 68.

შინკუბა, 1987 – А. Е. Шинкуба. Абазинская система родства. – «Авторсферат диссертации кандидата исторических наук», Москва.

Членов, 1973 – М. Ф. Членов. Формальные методы изучения систем родства в современной американской этнографии. – «Этнологические исследования за рубежом», Москва, 1973.

ხარაძე, 1939 – რ. ხარაძე. დიდი ოჯახის გადმოწმები საქართველოში, თბილისი.

ხარაძე, 1960 – Р. Л. Харадзе. Грузинская семейная община, Тбилиси, т. I.

ხარაძე, 1961 – Р. Л. Харадзе. Грузинская семейная община, Тбилиси, т. II.

ხარჩილაფა, 2005 – ნ. ხარჩილაფა. ქორწინება და საქორწინო ტრადიციები ისტორიულ სამურზაყანოში. – საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბილისი.

ხაშაევი, 1956 – Х. М. Хашаев. К вопросу о тухумах, сельских общинах и «вольных» обществах Дагестана в XIX в. – «Учёные записки». Дагестанский филиал АН СССР, Институт истории и литературы им. Г. Цадасы, т. I, (отдельный оттиск), Махачкала.

ჯაფახაძე, 1979 – Н. Д. Джавахадзе. Типологическая характеристика осетинской системы родства. – «Кавказский этнографический сборник», т. 5, вып. 2, Тбилиси.

ჯაფახაძე, 1983 – Д. Джавахадзе. Система родства осетин. – «Диссертация кандидата исторических наук», Тбилиси.

ჯაფახაძე, 1983 – Н. Д. Джавахадзе. система родства осетин. – «Автореферат диссертации кандидата исторических наук», Тбилиси.

ჯაფახაძე, 1985 – ნ. ჯაფახაძე. ხევისურული შინში და მისი ადგილი ნათესაობის სისტემის თანამედროვე ტიპოლოგიაში. – „რუსუდან ხარაძე“, თბილისი.

ჯაფახაძე, 1986 – Н. Д. Джавахадзе. Грузино-вепсские параллели в типологии систем родства. – «Кавказский этнографический сборник», VII, (очерки этнографии Чечни), Тбилиси.

ჯაფახაძე, მგელაძე, 1988 – ნ. ჯაფახაძე, ნ. მგელაძე. ნათესაობის სისტემის შესწავლის კომპონენტური მეთოდი საბჭოთა ეთნოგრაფიაში. – „ეთნოგრაფიული გამოკვლევები“, თბილისი.

ჯეიმსი, 1952 – E. O. James. Marriage society, London.

ჰემელი, 1965 – E. A. Hammel. Transformational analysis of Comanche kinship terminology. – «American Anthropologist» (Formal Semantic Analysis. Special Publication, edited by E. A. Hammel), vol. 67, N. 5, part 2.

ჰემელი, 1965 – E. A. Hammel. An Algorithm for Gow-Omaha Solutions. – «American Anthropologist», vol. 67, №5, part 2.

ჰოგარტი, 1933 – A. M. Hocart. The programs of Man, London.

შესავალი	3
ტრადიციული საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა	16
ნათესაობის ტერმინოლოგია – სოციალური ჯგუფების ინდიკატორი	79
დასკვნა	125
Теоретические проблемы социальной архитектуры традиционного общества в Грузии (краткое содержание)	131
გამოყენებული ლიტერატურა	181

დაიბადა 1958 წლის 29 აპრილს, ქალაქ ბათუმში. 1975 წელს ქალაქ ბათუმის №1 საშუალო სკოლა დაამთავრა, ხოლო 1979 წელს – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტი. 1979-1983 წლებში მუ-

შაობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბათუმის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში, 1983-1986 წლებში კი სწავლობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ასპირანტურაში. 1986 წელს სომხეთის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტში დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია. 1988-1992 წლებში იყო რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეთნოლოგიისა და ანთროპოლოგიის ინსტიტუტის დოქტორანტი. 1992 წელს მოსკოვში დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია. 1992 წელს იყო სტაჟიორი დიდ ბრიტანეთში, ოქსფორდის უნივერსიტეტის სოციალური ანთროპოლოგიის ინსტიტუტში.

1991-1996 წლებში არჩეული იყო აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს დეპუტატად, ხოლო 2004-2005 წლებში იყო საქართველოს პარლამენტის წევრი. პარალელურად, ლექციებს კითხულობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. 2005-2006 წლებში იყო ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი. ამჟამად ამავე უნივერსიტეტის პროფესორია.

ნუგზარ მგელაძე რამდენიმე მონოგრაფიისა და ორასზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომისა თუ სამეცნიერო-პოპულარული საგაზეთო წერილის ავტორია. მონაწილეობა მიღებული აქვს არაერთ რესპუბლიკურ და საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის, სიმპოზიუმებისა და კონგრესების მუშაობაში.

ნუგზარ მგელაძე არის საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის კავკასიის ქვეყნებთან სამეცნიერო თანამშრომლობის კომისიის წევრი. მეცნიერ ხელმძღვანელობას უწევდა და უწევს დოქტორანტებს, ასევე, ბაკალავრიატისა და მაგისტრატურის პერსპექტიულ სტუდენტებს, ხელმძღვანელობს საველეთნოგრაფიულ და არქეოლოგიურ ექსპედიციებს, რომლებიც ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტისა და ივანე ჯავახიშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტების, პროფესორ-მასწავლებლებისა და მეცნიერ თანამშრომელთა მონაწილეობით ტარდება.

ამჟამად, ნუგზარ მგელაძის სამეცნიერო მოღვაწეობის სფეროთა პრიორიტეტები ქართულ-კავკასიური კულტურულ-ისტორიული პრობლემატიკის კვლევით განისაზღვრება. იგი დაინტერესებულია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიითა და ეთნოლოგიით, ჭოროხის აუზისა და თურქეთში – ტაოსა და კლარჯეთში ქართული მოსახლეობის კულტურული მემკვიდრეობით, სალექციო თემატიკის ფარგლებში ამუშავებს თეორიული ანთროპოლოგიის, კერძოდ, სოციოკულტურული ანთროპოლოგიის, ასევე, მცირე აზიის ხალხთა ეთნოლოგიის პრობლემებს.

E-mail: mgeladzen@yahoo.com (nugzar.mgeladze@bsu.cdu.ge)

გამომცემლობის დირექტორი – ნანა ხახუტაიშვილი
გამომცემლობის რედაქტორი – ლალი კონცელიძე
ტექნიკური რედაქტორი – ედუარდ ანანიძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 16.10.2018
ქალაქის ზომა 60X84 1/16
ფიზიკური თაბახი 123
ტირაჟი 50

დაიბეჭდა უნივერსიტეტის სტამბაში

ბათუმი, ფიროსმანის ქ. 12